

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ**

**ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΕΣ-ΕΛΛΗΝΟΪΤΑΛΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ:
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ – ΙΣΤΟΡΙΑ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα: Ιταλικές πολεμικές τραγωδίες στον ελληνικό χώρο (1943) και η διαχείριση της μνήμης τους: Όψεις των τελετουργιών μνήμης και του κινηματογράφου".

Περικλής Καπετανόπουλος

A.M.:1566012016004

Επιβλέποντες Καθηγητές:

Γεράσιμος Παγκράτης

Σπυρίδων Πλουμίδης

Νίκος Αναστασόπουλος

Αθήνα, Νοέμβριος 2021

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής διπλωματικής μου εργασίας, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε όλους όσους συνέβαλλαν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στην εκπόνησή της.

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου Γεράσιμο Παγκράτη, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε εξ' αρχής, τις υποδείξεις του, την επιστημονική του καθοδήγηση, το αμείωτο ενδιαφέρον του, τη συμπαράστασή και τη συνεχή του υποστήριξη, από την αρχή μέχρι την ολοκλήρωση της εργασίας μου.

Επίσης, ευχαριστώ τον αναπληρωτή καθηγητή Σπυρίδωνα Πλουμίδη και τον επίκουρο καθηγητή Νίκο Αναστασόπουλο, για τις εποικοδομητικές τους υποδείξεις και την πολύτιμη συμβολή τους στην ολοκλήρωση αυτής της εργασίας, ως μέλη της τριμελούς επιτροπής.

Τέλος, θα ήθελα εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στην οικογένειά μου τη σύζυγό μου Δήμητρα, και τα παιδιά μου Δημήτρη και Μαρία για όλη τη στήριξη, τη συμπαράσταση και την κατανόησή τους, καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Πίνακας περιεχομένων

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	1
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	4
ABSTRACT.....	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	8
1.1 Σημασία και αναγκαιότητα διερεύνησης του θέματος.....	8
1.2 Σκοπός της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα.....	10
1.2.1 Συμβολή των αποτελεσμάτων της διπλωματικής εργασίας στην κεκτημένη γνώση.....	11
1.3 Μεθοδολογική προσέγγιση.....	12
1.4 Πηγές.....	13
2. Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΜΕ, ΤΟΝ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟ, ΤΙΣ ΕΠΕΤΕΙΑΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ.....	16
2.1 Η διαχείριση της μνήμης από τα Μ.Μ.Ε.....	16
2.2 Η διαχείριση της μνήμης μέσα από τον κινηματογράφο.....	17
2.3 Η διαχείριση της μνήμης από τις επετειακές εκδηλώσεις.....	22
2.3.1 Έκθεση στη Βενετία.....	24
2.3.2 Η ετήσια τελετή της μεραρχίας Acqui στη Βερόνα.....	25
2.3.3 Έκθεση στη Volterra.....	26
2.4 Η διαχείριση της μνήμης από τα μουσεία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της Εθνικής Αντίστασης και ο ρόλος των διαφόρων μνημείων Εθνικής Αντίστασης..	27
3. ΔΗΜΟΣΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΝΗΜΗ.....	30
3.1 Εισαγωγικά στοιχεία.....	30
3.2 Δημόσια Ιστορία και Μνήμη.....	31
3.2.1 Μνήμη.....	31
3.2.2 Μνήμη και ταυτότητα.....	34
3.2.3 Η ιστορία και η διαχείριση της συλλογικής μνήμης.....	36
3.3 Μνήμη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου.....	39

3.4 Το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο έλαβαν χώρα οι ιταλικές τραγωδίες.....	44
4. Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΝΑΥΑΓΙΟ ΤΟΥ ΑΤΜΟΠΛΟΙΟΥ ΟΡΙΑ.....	47
4.1 Εισαγωγικά.....	47
4.2 Το πολύνεκρο ναυάγιο του ατμόπλοιου Mario Roselli το 1943 και τα ιστορικά γεγονότα που το περιβάλλουν.....	49
4.3 Η διάσταση της ιστορικής μνήμης στην περίπτωση του πολύνεκρου ναυαγίου του ατμόπλοιου Orìa το 1944.....	55
5. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ ΤΗΣ ΣΦΑΓΗΣ ΤΗΣ ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ ACQUI ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ AMOS RAMPALONI.....	63
5.1 Η ιστορική μνήμη της Μεραρχίας Acqui.....	63
5.2 Η περίπτωση του Amos Rampaloni και η ύπαρξη Ιταλών αντιφασιστών στις γραμμές του Ε.Λ.Α.Σ.....	70
5.3 Η διαχείριση της μνήμης της «Acqui».....	74
6. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΤΗΣ ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ PINEROLO...82	
6.1 Η ιστορική μνήμη και η περίπτωση της Μεραρχίας Pinerolo.....	82
6.2 Η διαχείριση της μνήμης της Μεραρχίας Pinerolo.....	90
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	93
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	96
A. Πηγές.....	96
Ελληνόγλωσσες.....	96
Ξενόγλωσσες.....	96
B. Βοηθήματα.....	96
Ελληνόγλωσσα.....	96
Ξενόγλωσσα.....	98
Γ. Διαδικτυακές πηγές.....	101

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παρόν πόνημα εκπονήθηκε στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου από το Τμήμα Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, στη Φιλοσοφική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, κατά το ακαδημαϊκό έτος σπουδών 2019-2020. Πρόκειται για μία ερευνητική μελέτη που καταπιάνεται με τρεις τραγωδίες που έζησαν τα ιταλικά στρατεύματα κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου στον ελληνικό χώρο και την διαχείριση της μνήμης.

Αντικείμενο της εργασίας είναι η ανάδειξη του τρόπου διαχείρισης της μνήμης τις δεκαετίες που πέρασαν, σε σχέση με τα τραγικά συμβάντα στους Ιταλούς στρατιώτες των Μεραρχιών Acqui και Pinerolo, και των ατμοπλοίων Orià και Mario Roselli. Η μεθοδολογική προσέγγιση που υιοθετήθηκε είναι αυτή της αναζήτησης, επεξεργασίας, ανάλυσης και αξιολόγησης των πληροφοριών, οι οποίες αντλήθηκαν από ποικίλες πηγές έντυπης και ηλεκτρονικής μορφής. Το ερευνητικό υλικό αποτέλεσαν επιστημονικά άρθρα τόσο από συγγράμματα όσο και από το διαδίκτυο στην ελληνική, αγγλική και ιταλική γλώσσα.

Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος της εργασίας, πραγματοποιήθηκε η διάρθρωση της σε έξι κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται τα θεωρητικά και τα μεθοδολογικά ζητήματα της εργασίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται λόγος για την διαχείριση της μνήμης από τα Μ.Μ.Ε, τον κινηματογράφο, τις επετειακές εκδηλώσεις και τα μουσεία. Το τρίτο κεφάλαιο, αναφέρεται στη διαχείριση της μνήμης μέσα από τη δημόσια ιστορία. Στο τέταρτο, πέμπτο και έκτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται τα ιστορικά στοιχεία και η διαχείριση της μνήμης για τρεις τραγωδίες που έζησαν Ιταλοί στρατιώτες στον ελληνικό χώρο κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, όπως τη σφαγή της Μεραρχίας Acqui, την παράδοση της Μεραρχίας Pinerolo στον Ε.Λ.Α.Σ και το ναυάγιο των ατμόπλοιων Orià και Mario Roselli.

Η εργασία ολοκληρώνεται με τη συνόψιση των βασικότερων συμπερασμάτων.

Λέξεις κλειδιά: Διαχείριση της μνήμης, Δημόσια Ιστορία, Ιταλικές πολεμικές τραγωδίες, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

ABSTRACT

The present thesis was composed in the frames of the Master's Degree Program in Italian Language and Literature at the School of Philosophy of the National and Kapodistrian University of Athens during the academic year 2019-2020. This master degree thesis deals with three tragedies that befell the Italian army during the Second World War in Greece and memory management.

The aim of this thesis is to illustrate how memory is managed in the decades leading up to the tragic events of the Italian soldiers of the Acqui, Pinerolo, Oria and Mario Roselli steamships. The methodological approach adopted is that of searching, processing, analyzing, and evaluating information, which came from a variety of print and electronic sources. The research material consisted of scientific articles from both texts and the Google database in Greek, English and Italian language.

In order to achieve the goal of the work, it was structured in six chapters. The first chapter presents the theoretical and methodological issues of the work. The second chapter discusses the management of memory by the media, cinema, anniversary events and museums. The third chapter deals with the management of memory through public history. The fourth, fifth and sixth chapters present the historical data and the management of the memory of three tragedies experienced by Italian soldiers in Greece during World War II, such as the massacre of the Acqui Division, the surrender of the Pinerolo Division to the E.LAS and the wreck of the steamships Oria and Mario Roselli.

Keywords: Memory Management, Public History, Italian War Tragedies, World War II

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αναπαράσταση του παρελθόντος είναι δημιουργήμα των προταγμάτων κάθε εποχής. Αποτελεί έναν τόπο αναφοράς που η εικόνα του διαρκώς μεταβάλλεται, ανάλογα με τα ερωτήματα που θέτουμε. Η δημόσια ιστορία καταγράφει και αυτή, πέρα από την ακαδημαϊκή, τις μεταβαλλόμενες οπτικές κάθε εποχής, για το παρελθόν.

Όσον αφορά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ενδιαφέρον υπήρχε και υπάρχει στην Ελλάδα για τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στη χώρα κατά την διάρκειά του. Μέρος του παρελθόντος διατηρείται στα μνημεία Εθνικής Αντίστασης, όπως αυτό της Καισαριανής. Επίσης επιβλητικό είναι το Μνημείο του Μπλόκου του Βύρωνα, που είναι συνδεδεμένο με την επιδρομή που έγινε στην περιοχή τον Αύγουστο του 1944 από γερμανικές στρατιωτικές δυνάμεις και ταγματασφαλίτες. Άλλοι μνημονικοί τόποι είναι το Μνημείο, το Μουσείο και η πλατεία Εθνικής Αντίστασης στην Ηλιούπολη Αττικής, καθώς και η Μάντρα και η πλατεία της Οσίας Ξένης στην Νίκαια. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει για το θέμα που πραγματεύεται η εργασία το Μνημείο για τα θύματα του ναυαγίου του ατμόπλοιου *Oria*, στην περιοχή του Χάρακα, κοντά στο Σούνιο.

Ιδιαίτερα χαραγμένες στη συλλογική μνήμη, που αποτελεί τη δημόσια ιστορία, είναι οι τραγωδίες που βίωσαν τα ιταλικά στρατεύματα στον ελληνικό χώρο, στην ξηρά και τη θάλασσα. Στις περιπτώσεις των Μεραρχιών *Acqui* και *Pinerolo* και του ατμόπλοιου *Oria* και *Mario Roselli*, η διαχείριση της μνήμης, σε κρατικό και διακρατικό επίπεδο, είναι πολυεπίπεδη. Γνώρισε πολλές διακυμάνσεις, αναλόγως των πολιτικών προταγμάτων κάθε εποχής. Ασχολείται με ζητήματα που δεν είχαν απασχολήσει ποτέ την ακαδημαϊκή ιστοριογραφία έως σήμερα¹. Η στροφή στη δημόσια ιστορία σε πολλές περιπτώσεις ήταν επιβεβλημένη λόγω της μη ύπαρξης οργανωμένων κρατικών αρχείων σε πολλές περιοχές. Επίσης πολλά ιδιωτικά αρχεία, είναι διάσπαρτα, δυσπρόσιτα, αταξινόμητα και κατεστραμμένα. Υπό αυτές τις συνθήκες η προσφυγή και σε άλλα μέσα κρίνεται απαραίτητη για την υποβοήθηση της έρευνας. Η δημόσια ιστορία ως ιστοριογραφικό εργαλείο αποτυπώνει τις μεταπτώσεις των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων και εμπεριέχει

¹ Φλάισερ, Χ. (2012). *Οι πόλεμοι της μνήμης. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος στη δημόσια ιστορία*, επιμ. Μ. Καϊρη. Αθήνα: Νεφέλη, σ. 25.

τις θεωρήσεις της «πολιτικής ορθότητας» κάθε περιόδου, ενώ επιπροσθέτως αποτελεί «οδηγό» για την ακαδημαϊκή ιστοριογραφία, ώστε αυτή να συμπλεύσει με τις ανάγκες της κοινωνίας και τα διαρκώς μετασχηματιζόμενα διακυβεύματα.

1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

1.1 Σημασία και αναγκαιότητα διερεύνησης του θέματος

Ο αποπλισμός των ιταλικών δυνάμεων που αποφασίστηκε στις 8 Σεπτεμβρίου του 1943, και ειδικά οι τραγωδίες που σημάδεψαν ευρεία τμήματα του ιταλικού στρατού, δεν έτυχαν για αρκετές δεκαετίες της ακριβούς έρευνας και της ανάλυσης της ιστορικής μνήμης, που θα ήταν κατάλληλη συγκριτικά με την έκτασή τους και τις συνέπειές τους για τόσο μεγάλο αριθμό ατόμων. Η μεγάλη δύναμη που έχουν αποκτήσει τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (Μ.Μ.Ε) και η ενασχόληση με ζητήματα του παρελθόντος, ειδικά την περίοδο επετείων, προκαλεί το ενδιαφέρον μεγαλύτερου τμήματος του πληθυσμού και συνεπώς και μελετητών που επιδιώκουν να ανακαλέσουν με μεγαλύτερη ακρίβεια την μνήμη και να εξακριβώσουν τις ακριβείς συνθήκες των γεγονότων του παρελθόντος.

Η παρούσα χρονική συγκυρία θεωρείται καταλληλότερη για την σε βάθος διερεύνηση των γεγονότων που έλαβαν χώρα καθώς, όπως υποστηρίζει και η Elena Aga Rossi, η στιγμή αυτή της ιταλικής ιστορίας έχει πλέον χάσει το μεγαλύτερο μέρος της συναισθηματικής της επιβάρυνσης για τον ιταλικό λαό. Ωστόσο, οι ίδιοι οι Ιταλοί γνωρίζουν ότι η εικόνα τους στο εξωτερικό εξακολουθεί να επηρεάζεται από τα γεγονότα εκείνης της περιόδου, ως ενός είδους «μαύρης τρύπας».

Η διερεύνηση του θέματος της διαχείρισης της μνήμης θεωρείται αναγκαία, ώστε να διαμορφωθούν πληρέστερες απόψεις για τις ιταλικές τραγωδίες κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στον ελληνικό χώρο. Μια τέτοια έρευνα θα βοηθήσει τους ιστορικούς, αλλά και τους έχοντες δημόσιο λόγο, να αντιληφθούν σε βάθος μια ουσιαστική πτυχή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Οι σύγχρονες ιστοριογραφικές αντιλήψεις δεν αναγνωρίζουν αυστηρό διαχωρισμό μεταξύ των ιστορικών γεγονότων και των αναπαραστάσεών τους. Αυτές οι νέες επεξεργασίες του παρελθόντος προσδίδουν στα γεγονότα μια «δεύτερη ζωή». Με την πάροδο του χρόνου, επηρεάζουν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό την συλλογική μνήμη, ανάλογα με τις προτεραιότητες κάθε εποχής και τις επιλογές κάθε εξουσίας.

Από τα έγγραφα και τα έργα που θα εξεταστούν στην παρούσα εργασία, διαπιστώνεται σαφώς ευθύνη της ιταλικής πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας, αλλά

γίνεται επίσης αντιληπτή η ηθική κατάπτωση στην οποία είχε περιέλθει η συντριπτική πλειονότητα των Ιταλών, η οποία υπήρξε κρίσιμος παράγοντας της εξέλιξης των γεγονότων. Η μετα-φασιστική τάξη απέτυχε εν πολλοίς, αγγίζοντας τα όρια ενός ηθικολογικού ρατσισμού. Συνεπώς και η ιστορική μνήμη η οποία ανακαλούταν με βάση τα δεδομένα αυτά εκκινούσε από λάθος ή έστω ελλιπή βάση².

Χαρακτηριστικό του γεγονότος ότι η ιστορική αυτή μνήμη είναι ελλιπής είναι το γεγονός ότι υπάρχουν συγγραφείς και μελετητές οι οποίοι αποκαλούν την ιταλική κατοχή της Ελλάδας, συνεπώς και τα γεγονότα που την αφορούν, ξεχασμένα. Χαρακτηριστική είναι η διατριβή της Lisa Begantin, η οποία ακριβώς προσπαθεί να ανασύρει ορθά την ιστορική μνήμη που αφορά τη συγκεκριμένη κατοχή και την τραγική, για αρκετούς Ιταλούς στρατιώτες, κατάληξη της. Η ιστοριογραφία, ακόμη και όταν υπάρχει, δεν είναι εξαντλητική. Η κατοχή αυτή μοιάζει με ένα είδος παρένθεσης της μνήμης, συμπερισμένη στο γενικότερο πλαίσιο του πολέμου, ειδικότερα όσον αφορά τις περιόδους από τις 28 Οκτωβρίου του 1940 μέχρι τις 8 Σεπτεμβρίου του 1943.

Εν μέρει η αποσιώπηση αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι η Ιταλία στη διαδικασία της Αναγέννησης σε μια δημοκρατική βάση επέλεξε να καταδικάσει όλη τη φασιστική φάση της ιστορίας της και ει δυνατόν να τη διαγράψει, ωστόσο η ύπαρξη τουλάχιστον των βετεράνων διατηρούσαν την ιστορική μνήμη έστω και μέσω των απαιτήσεων τους για σύνταξη³.

Πέρα από την Ιταλική ιστοριογραφία, η ιστορική συνέχεια, η οποία θα έβγαινε στο φως και από ελληνικά ντοκουμέντα, χάθηκε εν πολλοίς και εξαιτίας της παραγμένης ελληνικής ιστορικής περιόδου που ακολούθησε τον τερματισμό της Κατοχής 1941-1944. Ο Εμφύλιος Πόλεμος που ακολούθησε το 1946-1949 στάθηκε αιτία στην διαφορετική αντιμετώπιση της Κατοχής στην Ελλάδα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης που κατελήφθησαν από τον γερμανικό στρατό⁴. Στην Ελλάδα, υπάρχει το παράδοξο φαινόμενο, μοναδικό σε όλη την Ευρώπη, να γιορτάζουμε την αρχή και όχι το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, σε αντίθεση με

² Felice R., (1993). Prefazione στο *L'inganno Reciproco L'armistizio Tra L'italia E Gli Angloamericani Del Settembre 1943*. Roma: Ministero Per I Beni Culturali E Ambientali Ufficio Centrale Per I Beni Archivistici, σ. 15.

³ Bregantin L. (2019), «L'occupazione dimenticata. Gli italiani in Grecia 1941-1943» (dottorato, Università Ca' Foscari di Venezia), σ. 16.

⁴ Bregantin L. ,ο.π., σ. 19.

όλες τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Εν κατακλείδι, ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος παρέμεινε θέμα ταμπού στην Ελλάδα μέχρι τη δεκαετία του 1980, οπότε εισήχθη η διδασκαλία του στα ελληνικά πανεπιστήμια.

Ωστόσο, η ιστορική μνήμη αναφορικά με την στρατιωτική παρουσία των Ιταλών στην ελληνική επικράτεια, κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, παραμένει ζωντανή, αν και πέρασαν από τότε πολλές δεκαετίες. Η μνήμη των γεγονότων που προηγήθηκαν της ανακωχής της Ιταλίας με τους Αγγλοαμερικανούς, καθώς και αυτά που ακολούθησαν, είναι άμεσα συνυφασμένα με την ανάλυση και την κατανόηση των πολεμικών τραγωδιών που παραθέτει η παρούσα εργασία.

1.2 Σκοπός της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να μελετήσει τις τραγωδίες που έζησαν τα ιταλικά στρατεύματα στον ελληνικό χώρο κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και το αποτύπωμά τους, μέσα από όλες τις πλευρές της δημόσιας ζωής. Θα επιχειρηθεί η πιο πρόσφατη επισκόπηση των «πολέμων της μνήμης» σε χώρες με διαφορετικές προϊστορίες, όσον αφορά τον πόλεμο, αλλά κοινές συνιστώσες, τις συγκρουσιακές και διαιρεμένες μνήμες.

Τα ερωτήματα σύμφωνα με τον σκοπό της έρευνας για τη διαχείριση της μνήμης μέσα στην δημόσια ιστορία έχουν διττή λειτουργία. Αφενός μεν, αποτελούν συστατικό της και συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση της ροής της και αφετέρου δε, αποτελούν ντοκουμέντα και μάρτυρες μιας καταγραφής. Ως υποκείμενα έχουν τη δύναμη να επηρεάζουν συνειδήσεις, όχι μόνο στην καταγραφή της ιστορίας, αλλά και στην διαπαιδαγώγηση του κοινού της ίδιας της έννοιας της ιστορίας ως παρελθόν, μέσα από την πρόσληψη του παρόντος. Με αυτό τον τρόπο λειτουργούν και οι ιστορικές ταινίες της βιομηχανίας του κινηματογράφου, οι οποίες τις περισσότερες φορές, για ιδεολογικούς, χρηματοδοτικούς ή απλά για σκηνοθετικούς λόγους, παραποιούν ακόμα και τα πιο ξεκάθαρα ιστορικά ζητήματα.

Ακόμα, ο προβληματισμός εντοπίζεται στο κατά πόσο μία ταινία ή ένα βιβλίο μπορούν να αποτελέσουν τεκμήριο ιστορικής μνήμης. Στη σύγχρονη ιστοριογραφία έχουν διατυπωθεί διάφορα ερμηνευτικά σχήματα τα οποία προτείνουν μεθοδολογικές

ερμηνείες πάντα με άξονα την αξιοποίηση των συμπερασμάτων τους από την ιστορική έρευνα⁵.

Η διαχείριση της μνήμης μέσα από τα Μ.Μ.Ε., τον κινηματογράφο, την λογοτεχνία, τις εκδηλώσεις μνήμης, τις προφορικές αφηγήσεις, τα μουσεία και τα εμβληματικά μνημεία, διαμορφώνει και επηρεάζει την κοινή γνώμη και αποτελεί αντικείμενο συστηματικής έρευνας⁶.

Σημαντικό ρόλο παίζουν τα Μ.Μ.Ε. ως βασική πηγή ορισμών και αναπαραστάσεων της πραγματικότητας, αλλά και τα μέσα όπου δημιουργούνται και εκφράζονται τόσο οι προσωπικές αξίες, όσο και κώδικες συμπεριφοράς κοινωνικών ομάδων⁷. Θεωρούνται το βασικό εργαλείο δημοσιότητας, που μπορεί να προβάλλει σε μεγάλο βαθμό θέματα που απασχολούν την κοινή γνώμη⁸. Η συγκεκριμένη έρευνα θα επιχειρήσει να μας βοηθήσει να αντιληφθούμε τη σχέση μεταξύ της δύναμης του εκπεμπόμενου μηνύματος των Μ.Μ.Ε. και της κατασκευασμένης εικόνας της πραγματικότητας.

1.2.1 Συμβολή των αποτελεσμάτων της διπλωματικής εργασίας στην κεκτημένη γνώση

Οι μνήμες από τον πιο καταστροφικό παγκόσμιο πόλεμο που γνώρισε η ανθρωπότητα, αποτελούν πεδίο αντιπαράθεσης στην Ευρώπη, αλλά και παγκοσμίως. Η μνήμη του πολέμου και των τραγικών γεγονότων που συνδέθηκαν μαζί του δεν αφορά μόνο τους πανεπιστημιακούς ιστορικούς, αλλά διαχέεται σε όλες τις εκφάνσεις της δημόσιας ζωής, κυρίως στις τοπικές κοινωνίες που τα βίωσαν⁹. Μετά την συντριβή της πολεμικής μηχανής του Φασισμού και του Ναζισμού, οι κοινωνίες που είχαν παρασυρθεί στη δίνη του πολέμου με την πλευρά των νικητών, αλλά και των ηττημένων, εισήλθαν σε στάδιο ανοικοδόμησης, αλλά και απώθησης του πρόσφατου τραυματικού τους παρελθόντος¹⁰. Σε ορισμένες χώρες, όπως για παράδειγμα στη Δυτική Γερμανία, η πολιτική της λήθης αντιπροσώπευε τη θέληση να αποσιωπηθούν οι ευθύνες των Γερμανών στο αιματοκύλισμα της Ευρώπης και τα ενοχικά

⁵ Φλάισερ, Χ. (2012). *Οι πόλεμοι της μνήμης.....*, σσ. 21-29.

⁶ Bagdikian, H. B. (2004). *The New Media Monopoly*. Boston, MA: Beacon Press, σ. 56.

⁷ Πλειός, Γ. (2011). *Η κοινωνία της ενημέρωσης*. Αθήνα: Καστανιώτη, σ. 152.

⁸ Bagdikian, H. B., ό.π., σ. 56.

⁹ Φλάισερ, Χ. (2012). *Οι πόλεμοι της μνήμης.....*, σσ. 98-99.

¹⁰ Φλάισερ, Χ., ό.π., σ. 57.

συμπλέγματα συνεργατών του Ναζισμού και οπαδών του Εθνικοσοσιαλισμού που επέλεξαν ως βολικότερη τη σιωπή, από την επίπονη επεξεργασία του παρελθόντος.

1.3 Μεθοδολογική προσέγγιση

Η ιστορική έρευνα έχει οριστεί ως μια συστηματική και αντικειμενική προσπάθεια σύνθεσης και εκτίμησης στοιχείων, όπως έγγραφα, προφορικές καταγραφές, πληροφορίες και αντικείμενα, προκειμένου να θεμελιωθούν γεγονότα, να ταυτοποιηθούν πρόσωπα και γεγονότα και να συναχθούν συμπεράσματα σχετικά με προηγούμενες χρονικές περιόδους. Είναι μια συνειδητή πράξη ανασύνθεσης γεγονότων, την οποία αναλαμβάνουμε με ένα πνεύμα κριτικής αναζήτησης. Στοχεύει να πετύχει την όσο πιο πιστή αναπαράσταση του παρελθόντος.

Κατά την έρευνα αυτή, χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της ανάλυσης περιεχομένου. Η ανάλυση περιεχομένου έχει οριστεί ως «ερευνητική μέθοδος με πολλαπλούς σκοπούς που έχει αναπτυχθεί ειδικά για να διερευνήσει ένα ευρύ φάσμα προβλημάτων με στόχο την εξαγωγή συμπερασμάτων»¹¹ και προσφέρεται για τη μελέτη των απόψεων ή των αντιλήψεων ενός ατόμου ή μιας ομάδας ατόμων¹². Παράλληλα, χρησιμοποιήθηκε η κριτική ερμηνευτική προσέγγιση, η οποία προσπαθεί να προσεγγίσει τα κοινωνικά συμφραζόμενα που προκύπτουν σταδιακά από τα δεδομένα¹³. Η επιλογή της κριτικής ερμηνευτικής προσέγγισης έγινε έτσι ώστε τα κείμενα να μη λειτουργούν μονοσήμαντα, αλλά να ελέγχονται μέσα από τις ιδεολογικές παραμέτρους της παραγωγής τους¹⁴.

Είναι προφανές ότι η μονάδα ανάλυσης αποτελεί το βασικό κριτήριο για την αποδελτίωση του υλικού, πριν την ταξινόμησή του σε κατηγορίες. Αξίζει να σημειωθεί ότι η κατάλληλη επιλογή μονάδας ανάλυσης είναι σημαντική προκειμένου να ικανοποιούνται οι απαιτήσεις της έρευνας¹⁵. Στην εργασία αυτή επέλεξα ως μονάδα ανάλυσης το θέμα και στη συνέχεια οργάνωσα τις κατηγορίες με βάση το «τι λέγεται» στο περιεχόμενο των τεκμηρίων. Μετά ταξινόμησα το υλικό στις

¹¹ Holsti, O. R. (1969). *Content analysis for the social sciences and humanities*. Boston, MA: Addison-Wesley, σ. 73.

¹² Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*. U.S.A.: Free Press, σ. 75.

¹³ Holsti, O. R. (1969). *Content analysis.....*, σ. 72.

¹⁴ Holsti, O. R., *ό.π.*, σ. 72.

¹⁵ Holsti, O. R., *ό.π.*, σ. 77.

αντίστοιχες κατηγορίες και ακολούθησε η συστηματική περιγραφή του. Στα συμπεράσματά μου θα προσπαθήσω, αφού ερμηνεύσω κατά το δυνατόν τα δεδομένα, να προβώ στην επαλήθευση των αρχικών ερωτημάτων.

1.4 Πηγές

Τα γεγονότα γύρω από τον αφοπλισμό και τις τραγωδίες των ιταλικών ενόπλων δυνάμεων στον ελληνικό χώρο υπήρξε ιδιαίτερα δύσκολο να ανασυρθούν και να διασταυρωθούν από ιταλικές πηγές, που χρονολογούνται μετά το τέλος του πολέμου. Τα πρακτικά των ανακρίσεων, οι εκθέσεις και τα απομνημονεύματα που ετοιμάστηκαν για τη στρατιωτική έρευνα σχετικά με τη συμπεριφορά των αξιωματικών κατά τη διάρκεια και μετά τη διακήρυξη της ανακωχής και κατατέθηκαν στην Επιτροπή του Παλέρμο, αποτελούν ενδιαφέρουσα τεκμηρίωση. Οι πηγές αυτές δεν θεωρούνται απόλυτα αξιόπιστες, γιατί οι αναμνήσεις των πρωταγωνιστών υπήρξαν συχνά αντιφατικές και ασαφείς. Οι ερωτώμενοι συχνά επέστρεφαν σε δηλώσεις που μόλις είχαν κάνει για να τις διορθώσουν ή να τις ανακαλέσουν. Ωστόσο, το υλικό αυτό αποτελεί ένα «ορυχείο» πληροφοριών. Μια ιστορική έρευνα οφείλει να τα εξετάσει προσεκτικά και να τα υποβάλει σε ελέγχους και συγκρίσεις για τις δηλώσεις που περιλήφθηκαν σε αυτά.

Σημαντική πηγή πληροφοριών για τη μελέτη αυτή, αποτέλεσε ο έντυπος και ο ηλεκτρονικός τύπος, καθώς αποτυπώνουν καθημερινά την επικαιρότητα. Η πολλαπλότητα πρόσληψης της είδησης δείχνει ότι αλλάζουν σταδιακά οι τρόποι με τους οποίους αντιλαμβανόμαστε το παρελθόν και το μετατρέπουμε σε ιστορία. Επιπλέον, αξιοποιήθηκαν μαρτυρίες επιζήσαντων των στρατοπέδων συγκέντρωσης, όπως το Χαϊδάρι, το αποκαλούμενο «ελληνικό Dachau». Στην Ελλάδα, η λογοτεχνία αυτής της μορφής περιλαμβάνει έργα επιζώντων Ελλήνων αντιστασιακών, που κρατήθηκαν σε γερμανικά στρατόπεδα, όπως του Αντώνη Φλούντζη, του Θέμου Κορνάρου, του Δημήτρη Παυλάκη, του Ζήση Ζωγράφου και πολλών άλλων¹⁶.

Συγκεκριμένα, εφημερίδες και περιοδικά της εποχής, έργα τέχνης, αρχειακό υλικό, γράμματα και φυσικά προσωπικές συνεντεύξεις και μαρτυρίες από αυτόπτες μάρτυρες εκείνης της περιόδου, αποτελούν το πρωτογενές υλικό. Ως δευτερογενείς

¹⁶ Φλούντζης, Α. (1986). *Χαϊδάρι: Κάστρο και βωμός της Εθνικής Αντίστασης* (β' έκδοση συμπληρωμένη). Αθήνα: Παπαζήση, σ. 8.

πηγές θα χρησιμοποιήσω ιστορικές εργασίες παλαιότερων ετών από συγγραφείς, που είχαν το πλεονέκτημα της εγγύτητας, τόσο στο χώρο, όσο και στον κυρίως χρόνο της ιστορίας. Ορισμένοι δε από αυτούς, υπήρξαν δρώντα πρόσωπα των γεγονότων της εποχής - όπως ο Σπύρος Λουκάτος στην Κεφαλονιά - και τα έργα τους έχουν ξεχωριστή βαρύτητα ως τεκμήρια. Επίσης θα στηριχθώ σε έργα αναγνωρισμένου ιστορικού κύρους, για την ελαχιστοποίηση της εμφάνισης του υποκειμενικού στοιχείου κατά την εξιστόρηση των γεγονότων και την εξαγωγή συμπερασμάτων¹⁷.

Πηγή πληροφοριών σχετικά με την παρουσία των Ιταλών στην Ελλάδα κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αποτελούν και οι αναφορές σε βιβλία παλαιών αγωνιστών του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. Τα βιβλία αυτά κάνουν λόγο για τη συμμετοχή Ιταλών στρατιωτών στις δυνάμεις της Ελληνικής Αντίστασης. Πράγματι, είναι γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της Κατοχής εκατοντάδες Ιταλοί στρατιωτικοί (στρατιώτες, υπαξιωματικοί και αξιωματικοί) εντάχθηκαν στον Ελληνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Στρατό (Ε.Λ.Α.Σ.). Η συμμετοχή τους αυτή, αν και διαχρονικά δεν είχε προβληθεί ειδικότερα στον ελληνικό χώρο, δεν έπαψε ποτέ να αποτελεί ένα κομμάτι της συλλογικής ιστορικής μνήμης.

Επίσης, η ιστορική έρευνα έχει αποδεχτεί, εδώ και χρόνια, τη χρήση της λογοτεχνίας ως πηγής. Επομένως και η λογοτεχνία, ως αποτέλεσμα μιας γλωσσικής και πολιτισμικής στροφής στην ιστορία, αποτελεί νόμιμο τρόπο διερεύνησης του παρελθόντος. Κάποιοι ισχυρίζονται, ότι η διασταύρωση της λογοτεχνίας και της ιστορίας μπορεί να φέρει γόνιμα αποτελέσματα. Ο πρωτεργάτης της «Νέας Πολιτισμικής Ιστορίας», Lawrence Stone, ήταν εκείνος που πρώτος αμφισβήτησε την θέση του Γερμανού ιστορικού Leopold von Ranke, ιδρυτή της σχολής του θετικισμού, για μια γραμμική ιστορική αφήγηση¹⁸. Ο Stone εγκαίνιασε μια επάνοδο, σε μορφές αφήγησης της ιστορίας. Η άρνηση του δεδομένου ότι η ιστορική γραφή αναφέρεται σε ένα απολύτως υπαρκτό παρελθόν, αποτελεί την θεμελιακή ιδέα της μεταμοντέρνας θεωρίας για την ιστοριογραφία¹⁹.

¹⁷ Bevernage, B. (2009). *We Victims and Survivors Declare the Past to be in the Present. Time, Historical (in) justice and the Irrevocable*. Belgium: University of Ghent, σ. 3.

¹⁸ Τσίγλη-Αρώνη, Κ. (2008). *Ιστορικές σχολές και μέθοδοι: εισαγωγή στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία*. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 163.

¹⁹ Δρουμπούκη, Α. «Τι ψάχνει η σύγχρονη λογοτεχνία στην ιστορία; Με αφετηρία το Αθώοι και Φταίχτες της Μάρως Δούκα.» *Η Αυγή*. 28 Ιουλίου 2013.
<http://www.avgi.gr/article/10811/692830/ti-psachnei-e-synchrone-logotechnia-sten-istoria->

Στην προσπάθεια ανασύστασης των μνημονικών τόπων, η προφορική ιστορία αποτέλεσε και αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο. Οι μαρτυρίες των επιζώντων που βίωσαν τα γεγονότα φωτίζουν άγνωστες πτυχές της καθημερινότητάς τους. Σκοπός είναι η προσέγγιση των γεγονότων μέσα από τη διερεύνηση της υποκειμενικής προσέγγισης όψεων της καθημερινότητας που κάποιες φορές οδηγεί, υπό τις κατάλληλες συνθήκες, στον «εξανθρωπισμό» της ιστορίας²⁰.

²⁰ Μπούσχοτεν, Ρ. (1997). *Ανάποδα χρόνια: Συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900-1950)*, επιμ Στ. Δαμιανάκος. Αθήνα: Πλέθρον, σ. 18.

2. Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΜΕ, ΤΟΝ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟ, ΤΙΣ ΕΠΕΤΕΙΑΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ

2.1 Η διαχείριση της μνήμης από τα Μ.Μ.Ε.

Η επικαιρότητα εμπεριέχει στοιχεία δημόσιας ιστορίας, καθόσον η κοινωνία συνεχίζει να διατηρεί την σχέση της με το παρελθόν²¹. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και τα γεγονότα που συνέβησαν στην διάρκεια του κατέχουν κυρίαρχη θέση στις εξελίξεις, τις ανατροπές και τις ρήξεις του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα, έπειτα από την παύση των εχθροπραξιών²².

Οι πηγές που χρησιμοποιούν οι δημοσιογράφοι, ιδιαίτερα σε περιόδους πολεμικών συγκρούσεων, αφορούν κυβερνητικές πληροφορίες. Αποσιωπώνται στοιχεία που μπορούν να εκθέσουν την χώρα τους ή τα συμφέροντα εκδοτικών επιχειρήσεων-εργολάβων δημοσίων έργων²³. Γενικά τα Μ.Μ.Ε. αποτελούν το κύριο μέσο για την επίτευξη δημοσιότητας²⁴ και αποσκοπούν στον έλεγχο της εκάστοτε πολιτικής εξουσίας, ασκώντας κριτική από την πλευρά της κοινής γνώμης για το γενικό συμφέρον, παρουσιάζοντας ένα «ουδέτερο πρότυπο καταγραφής της πραγματικότητας»²⁵. Υπάρχει και η αρνητική όψη της λειτουργίας των Μ.Μ.Ε., που συνίσταται στην σκόπιμη διαστρέβλωση της πραγματικότητας με την απόκρυψη μέρους ή όλης της αλήθειας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο πόλεμος του Βιετνάμ, στον οποίο τα Μ.Μ.Ε. και ειδικότερα η τηλεόραση είχαν καθοριστική συμβολή στην απονομιμοποίησή του στην συνείδηση των Αμερικανών πολιτών²⁶.

Νέο ενδιαφέρον για αυτές τις εκδηλώσεις μνήμης παρουσιάστηκε με την παραγωγή του RAI που το 2005 μετέδωσε τηλεοπτικά την ταινία «Κεφαλονιά».

²¹ Φλάισερ, Χ. (2012). *Οι πόλεμοι της μνήμης.....*, σ. 22.

²² Λιάκος, Α., *Πώς το παρελθόν.....*, σ. 43.

²³ Bagdikian, H. B. (2004). *The New.....*, σ. 30.

²⁴ Castells, M. (2010). *End of the Millennium: The Information Age: Economy, Society, and Culture, Volume II.*, 2nd ed. West Sussex: Blackwell Publishers, σ. 126.

²⁵ Κωνσταντινίδου, Χ. (1992). «Δημοσιογραφικές αρχές και αξίες. Η δεοντολογία ενός επαγγέλματος». *Θεωρία και Κοινωνία* 6, σ. 213-254.

²⁶ Hallin, C. D. (1989). *The Uncensored War: The Media and Vietnam*. USA: University Of California Press, σ. 276.

Σκηνοθέτης είναι ο Riccardo Milani. Τον πρωταγωνιστή, λοχία Saverio Blasco, ερμηνεύει ο ηθοποιός Luca Zingaretti. Είναι προφανώς μια ιστορία φανταστική: ο λοχίας βιώνει τα γεγονότα στην Κεφαλονιά, από τα νέα της ανακωχής μέχρι την ήττα και τη σφαγή των συντρόφων του. Επιβίωσε στο νησί κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής και θα επιστρέψει στην Ιταλία μαζί με την Κεφαλλονίτισσα γυναίκα που αγαπάει. Η επιτυχία της τηλεοπτικής παραγωγής επανατοποθετεί το ενδιαφέρον για μια ιστορία, σε μεγαλύτερη κλίμακα, που σύμφωνα με πολλούς μάρτυρες και κριτές ήταν τώρα ξεχασμένη²⁷.

2.2 Η διαχείριση της μνήμης μέσα από τον κινηματογράφο

Οι κινηματογραφικές ταινίες αποτυπώνουν και μεταφέρουν μνήμες, άρα είναι συνδιαμορφωτές της μνήμης²⁸. Χρησιμοποιήθηκαν, συχνά καταχρηστικά, από διάφορα καθεστώτα ως μέσα προπαγάνδας²⁹. Χαρακτηριστική είναι η ταινία «Σιδηρούν Παραπέτασμα» που γυρίστηκε το 1948, όπου αναπαράγονται όλα τα αντικομμουνιστικά ιδεολογήματα της Δύσης για την Σοβιετική Ένωση και τις νεαρές, τότε, λαϊκές δημοκρατίες της Ανατολικής Ευρώπης. Είναι η εποχή που ο κινηματογράφος στις Η.Π.Α. και τις μεγάλες χώρες της Δύσης τίθεται στην υπηρεσία του «Ψυχρού Πολέμου»³⁰. Η εβδομη τέχνη χρησιμοποιεί την Ιστορία ως πηγή, απευθύνεται σε ένα ευρύ κοινό και έχει δυναμική σχέση με την ιστορική αφήγηση. Οι ταινίες με ιστορική αναφορά, τόσο την πρώτη εικοσαετία μετά λήξη του Πολέμου, όσο και αργότερα, αν και αποτελούν ένα μικρό μέρος της κινηματογραφικής παραγωγής, ενδιαφέρουν το κοινό σε όλες τις εποχές³¹.

Η μνήμη μέσω του κινηματογράφου μας προσφέρει πολύτιμες πηγές πληροφοριών και αναζητήσεων. Ειδικά για τον ιστορικό, που στην περίπτωση αυτή, μοιάζει να ακολουθεί δρόμους ερευνητικούς, που χαράζει με τόλμη η κινηματογραφική τέχνη όπως π.χ. οι εκτελέσεις των Ιταλών αιχμαλώτων στην

²⁷ Frank Meyer, H. (2013). *Il massacro di Cefalonia e la 1a divisione da montagna tedesca*, Paolo Gaspari Editore, Udine.

²⁸ Φλάισερ, Χ. (2012). *Οι πόλεμοι της μνήμης.....*, σ. 32.

²⁹ Φλάισερ, Χ. (2012), *ό.π.*, σ. 33.

³⁰ Φλάισερ Χ. (2012), *ό.π.*, σ. 36.

³¹ Sorlin, P. (2004). *Ευρωπαϊκός Κινηματογράφος, Ευρωπαϊκές κοινωνίες 1939-1990*. Αθήνα: Νεφέλη, σσ. 267-268.

Κεφαλονιά το 1943. Οι μνήμες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου διατηρούνται και μεταδίδονται στις επόμενες γενιές, πέρα από τα βιβλία, και μέσω της εικόνας. Στην εικόνα κυριαρχεί η κινηματογραφική καταγραφή, η οποία πέρα από τέχνη, αποτελεί συμβολή στην κοινωνική ιστορία³².

Το 2001, κυκλοφόρησαν δύο ταινίες για την Κεφαλονιά: «Οι Ιταλικές Ημέρες Αγάπης και Μίσους – Κεφαλονιά», από τον Claver Salizzato, και «Το Μαντολίνο του λοχαγού Corelli», σε σκηνοθεσία John Madden, βασισμένο στο μυθιστόρημα του Άγγλου Louis de Bernières το οποίο κυκλοφόρησε το 1994. Μόνο η δεύτερη ταινία κατάφερε να προσελκύσει την προσοχή των μέσων μαζικής ενημέρωσης και του κοινού, ενώ η ιταλική πέρασε σχεδόν απαρατήρητη. Η ταινία του Madden θεωρείται από πολλούς μια κακή ταινία γιατί ενέχει πολλά σημεία τα οποία δείχνουν ρατσισμό έναντι του Ιταλού στρατιώτη, ο οποίος παρουσιάζεται ως ακατάλληλος από τη φύση του για μάχη, αλλά πάντα έτοιμος για ερωτοτροπία και τραγούδι. Ο λοχαγός Amos Pampaloni, ο οποίος επέζησε της σφαγής της Κεφαλονιάς και ενέπνευσε την ιστορία του πρωταγωνιστή, ήταν πολύ δυσαρεστημένος όταν είδε τον εαυτό του να μεταμορφώνεται στο χαρακτήρα του λοχαγού Corelli³³. Η ταινία «Το μαντολίνο του λοχαγού Corelli», που αφορά την περίοδο της Κατοχής και έχει ευθείες αναφορές στη σφαγή, έκανε ευρύτερα γνωστή εκείνη την περίοδο.

Μεταξύ των κομπάρσων ήταν αρκετά άτομα μεγάλης ηλικίας που βίωσαν το γεγονός και συμμετείχαν στην Αντίσταση³⁴. Στους 12 μήνες γερμανικής κατοχής στην Κεφαλονιά που ακολούθησαν τη σφαγή, κάηκαν χωριά και εκτελέστηκαν άνθρωποι που βοήθησαν Ιταλούς στρατιώτες να κρυφτούν, όπως ο Άγγελος Κωνσταντάκης, μέλος της Αντίστασης (Ε.Λ.Α.Σ.) από το χωριό Φαρακλάτα, γιος του ιερέα του χωριού³⁵. Με βάση τα παραπάνω, γίνεται εύκολα αντιληπτός ο ρόλος των media, των μηχανισμών και της κινηματογραφικής βιομηχανίας που μπορεί να προωθήσει και να προβάλλει εν πολλοίς γεγονότα που διαφορετικά δεν θα ήταν γνωστά στο ευρύ κοινό.

Σχετικά με την προαναφερθείσα ταινία, ο Amos Pampaloni, 91 ετών όταν παρουσιάστηκε η ταινία στον κινηματογράφο Colonna της Φλωρεντίας, σχολίασε:

³² Φλάισερ, Χ. (2012). *Οι πόλεμοι της μνήμης.....*, σ. 104.

³³ Frank Meyer, H. (2013). *Il massacro di Cefalonia e la 1a divisione da montagna tedesca*, Paolo Gaspari Editore, Udine.

³⁴ Ο.π.

³⁵ Schminck-Gustavus, C., ό.π., σ. 19.

«Είναι απλώς μια όμορφη ιστορία αγάπης, αλλά δεν έχει καμία σχέση με την τραγωδία που συνέβη στην Κεφαλονιά. Ως ιστορία δεν μου άρεσε - σχολίασε τους δημοσιογράφους, αλλά η αλήθεια είναι κάτι άλλο εντελώς. Αυτή ήταν μια πραγματική σφαγή στην οποία σκοτώθηκαν 10.000 Ιταλοί στρατιώτες από τους Γερμανούς, ενώ, σύμφωνα με αυτήν την ταινία, φαίνεται να ήταν απλώς μια αψιμαχία. Και για να σκεφτούμε ότι ήμασταν κάτω από τις βόμβες των γερμανικών αεροπλάνων για 10 ημέρες και, παρόλο που προσπαθήσαμε μάταια να ζητήσουμε βοήθεια από την Ιταλία, κανείς δεν έκανε τίποτα για εμάς. Προφανώς οι Βρετανοί ενδιαφέρονταν για το θάνατο όσο το δυνατόν περισσότερων Ιταλών και Γερμανών». Η ταινία βασίζεται στο αμφιλεγόμενο μυθιστόρημα που έγραψε ο Louis de Bernieres, το οποίο ο ίδιος ο Pampaloni κρίνει ως «ρατσιστικό». «Το βιβλίο είναι πολύ χειρότερο από την ταινία», επανέλαβε ο πρώην λοχαγός Pampaloni, ο οποίος κέρδισε μετάλλιο για ανδρείας, επειδή «ήταν ο πρώτος Ιταλός που πυροβόλησε εναντίον των Γερμανών και ξεκίνησε την Αντίσταση στην Κεφαλονιά». Ο ίδιος είπε πως κατάφερε να επιβιώσει, τονίζοντας ότι δεν σώθηκε επειδή προστατεύθηκε από το σώμα ενός συντρόφου, όπως λέει η ταινία. «Είμαι ζωντανός από καθαρό θαύμα - είπε επειδή ο πυροβολισμός στο πίσω μέρος του κεφαλιού που έγινε από έναν Αυστριακό αξιωματικό που δεν ήξερα, δεν με σκότωσε. Τότε ήταν που κρύφτηκα για μια εβδομάδα σε ένα ελληνικό σπίτι και αργότερα για 14 μήνες πολεμούσα με τους αντάρτες»³⁶.

Ο Pampaloni, που διατέλεσε πρόεδρος της Εθνικής Ένωσης έκρινε θετικά το γεγονός ότι η ταινία «προσφέρει την ευκαιρία να μιλήσουμε για αυτή τη σελίδα της ιστορίας που ήταν ξεχασμένη για πολύ καιρό». Μεταξύ των λόγων αυτής της λήθης, σύμφωνα με τον Pampaloni, «υπήρχε επίσης η ανάγκη, στην άμεση μεταπολεμική περίοδο, να μην γίνει γνωστή η υπερβολική βία που διαπράχθηκε ακόμη και από τον τακτικό γερμανικό στρατό, όπως στην πραγματικότητα συνέβη στην Κεφαλονιά». Δύο άλλες λεπτομέρειες της ταινίας, που παρατήρησε ο πρώην αξιωματικός, δεν αντιστοιχούν στην αλήθεια: «δεν έχει δει ποτέ έναν ιταλικό αξιωματικό του στρατού να περπατάει με ένα μαντολίνο στον ώμο του. Άλλωστε, είχα κι εγώ μια μικρή ερωτική σχέση, αλλά συνάντησα τη γυναίκα μου στην Ιταλία»³⁷.

³⁶ Schminck-Gustavus, C., *ό.π.*, σ. 21.

³⁷ Frank Meyer, H. (2013). *Il massacro di Cefalonia e la 1a divisione da montagna tedesca*, Paolo Gaspari Editore, Udine.

Κάνοντας λόγο για τη δημόσια ιστορία σε συνάφεια με το ζήτημα περί της διατήρησης της ιστορικής μνήμης σε μια τέτοια περίπτωση, θα πρέπει να θεωρηθεί αναμφίβολα σημαντικός ο ρόλος της ταινίας «Το μαντολίνο του λοχαγού Corelli». Μπορούμε να παρατηρήσουμε πως το προϊόν μιας μεγάλης πολιτιστικής βιομηχανίας, διεθνούς κύρους και μαζικής κατανάλωσης, αυτής του Hollywood δηλαδή, μπορεί να παίζει σημαίνοντα ρόλο στην ανάπτυξη και καλλιέργεια της ιστορικής μνήμης. Η ταινία παράλληλα παρουσιάζει και τα σχετικά με την σφαγή της Μεραρχίας Acqui. Το promotion της ταινίας σε διεθνές επίπεδο έπαιξε ρόλο στο να ενεργοποιηθεί εκ νέου η επίσημη ιταλική πολιτεία ως προς το θέμα της ιστορικής μνήμης για την Μεραρχία Acqui, κατά τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Ο ρόλος της ταινίας, για παράδειγμα, φάνηκε το 2001, όταν ο τότε Πρόεδρος της Ιταλικής Δημοκρατίας, Carlo Azeglio Ciampi, επισκέφτηκε την Κεφαλονιά και το μνημείο της Μεραρχίας Acqui κατά την διάρκεια επίσημης εκδήλωσης³⁸.

Μια άλλη ταινία είναι αυτή του Salizzato. Το σενάριο της ταινίας βασίζεται σε δύο αδέρφια από το Νότιο Τιρόλο, οι οποίοι ήταν ερωτευμένοι με την ίδια γυναίκα, και βρέθηκαν στην Κεφαλονιά τον Σεπτέμβριο του 1943 σε δύο αντίθετα μέτωπα. Ο ένας μάχεται μεταξύ των στρατιωτών της Acqui, ο άλλος με τα αυστριακά ορεινά στρατεύματα της Wehrmacht που συμμετέχουν στα αντίποινα. Η ταινία είναι πιο αληθοφανής και ελεγχόμενη σε σύγκριση με την αμερικανική ταινία, λιγότερο φανταστική. Πολλοί στρατιώτες που υπηρετούσαν στις γερμανικές μονάδες είχαν καταγωγή από το γερμανόφωνο Νότιο Τιρόλο. Μάλιστα, μεταξύ των Ιταλών αξιωματικών που εξαιρέθηκαν από την εκτέλεση ήταν περίπου δέκα από το Νότιο Τιρόλο. Εδώ εμφανίζεται η σύγκρουση μεταξύ των δύο αδελφών σαν έμμεση αναφορά στον «αδελφοκτόνο» πόλεμο³⁹.

Υπάρχουν πολλά παραδείγματα ταινιών που πραγματεύονται την διαχείριση μνήμης. Μία από αυτές είναι «Η Λίστα του Σίντλερ» σε σκηνοθεσία του Steven Spielberg και σε σενάριο του Steven Zaillian, που βασίζεται στο βιβλίο «Schindler's Ark» του Tomas Keneally. Μια άλλη είναι «Η ζωή είναι ωραία» σε σκηνοθεσία του Roberto Benini και σε σενάριο του Roberto Benini και του Vincenzo Cerami, όπως και η «Δίκη της Νυρεμβέργης» σε σκηνοθεσία του Stanley Cramer, της οποίας το

³⁸Farrell, N. (2005). *Mussolini.....*, σ. 264.

³⁹ Filippini, M. (2001). *La vera storia dell'eccidio di Cefalonia: quello che gli italiani non hanno mai saputo sulla tragica fine della divisione Acqui*. Grafica MA. RO ed.

σενάριο συνέγραψε ο Abby Mann. Και οι τρεις ταινίες είναι δραματικές και αφορούν τη διαχείριση μνήμης του Ολοκαυτώματος των Εβραίων από το ναζιστικό καθεστώς.

Αυτές οι ταινίες ιστορικού περιεχομένου κάνουν τα γεγονότα που πραγματεύονται πιο απτά στο ευρύ κοινό, που ίσως έχει περιορισμένες ιστορικές γνώσεις. Παίρνουν λίγες στεγνές γραμμές από ένα βιβλίο και τους δίνουν ήχο, εικόνα και χρώμα. Μέσα από την υπόθεση της ταινίας, η ιστορία παίρνει μορφή και ξαναζωντανεύει. Ένα γεγονός που είχε αποσιωπηθεί από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας της εποχής ή που έχει ξεχαστεί με την πάροδο του χρόνου, επανέρχεται στην επικαιρότητα. Δίνεται έτσι αφορμή για ανασκόπηση μιας περιόδου που ξαναέρχεται στη μνήμη μέσα από μια νέα οπτική, με συζητήσεις, σκέψεις και κριτικές σε σχέση με την εκάστοτε ταινία.

Μία ταινία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσο προπαγάνδας του λαού, αλλοιώνοντας τα ιστορικά γεγονότα ή παρουσιάζοντάς τα μέσα από μια συγκεκριμένη οπτική γωνία, όπως το «Σιδηρούν Παραπέτασμα» που προαναφέρθηκε. Ο σκηνοθέτης μπορεί να παραλείψει ορισμένα στοιχεία και να προσθέσει άλλα, για να προωθήσει τις πολιτικές του απόψεις να δώσει έμφαση σε ήσσονα σημεία, που προωθούν συγκεκριμένη ιδεολογία και να αφαιρέσει εκείνα που ίσως την παρουσιάζουν με μελανά χρώματα, ακόμα κι αν έχουν σημαντικό αντίκτυπο. Ίσως και να θέλει να επικαλεστεί και να αναπαράγει δημοφιλείς ιδέες της κοινωνίας του, ή αμφιλεγόμενα κοινωνικά προβλήματα, προκειμένου να τραβήξει το ενδιαφέρον του κοινού. Αυτή η παραμόρφωση της ιστορίας δεν είναι αθέμιτη, αν και ξενίζει τον ιστορικό. Ίσως είναι η μόνη περίπτωση που «επιτρέπεται», καθώς πρόκειται για προϊόν τέχνης, δημιουργίας και έκφρασης και όχι για έρευνα.

Επιπρόσθετα, αλλοίωση της πραγματικότητας γίνεται και όταν ο σκηνοθέτης θέλει να αφηγηθεί μια ρομαντική ιστορία μέσα από ένα ιστορικό γεγονός. Παραλείπει γεγονότα που θεωρεί πολύ σκληρά για τον μέσο θεατή, όπως ακρωτηριασμούς, βασανιστήρια και μαζικές εκτελέσεις. Παρουσιάζει τους πρωταγωνιστές ως μονοδιάστατα σύμβολα ανδρείας, τιμής, αγαθότητας και πίστης στα ιδανικά. Στο τέλος πάντα θριαμβεύουν και νικούν ενάντια στις αντιξοότητες. Για παράδειγμα, το «Μαντολίνο του λοχαγού Corelli» παρουσιάζει μια ωραιοποιημένη εικόνα με τους Ιταλούς στρατιώτες να τραγουδάνε και να χορεύουν και τον ερωτευμένο λοχαγό με το μαντολίνο του. Στην πραγματικότητα, οι συνθήκες διαβίωσης ήταν πολύ σκληρές στα χαρακώματα. Οι στρατιώτες πάλευαν για τη ζωή τους και τις ιδέες τους σε μία άνιση και σκληρή μάχη χωρίς ελπίδα εξωτερικής βοήθειας. Πολλοί μετά τον πόλεμο

έπασχαν από διαταραχή μετατραυματικού στρες, που οφειλόταν στις αποτρόπαιες πράξεις που βίωσαν, είδαν ή διέπραξαν οι ίδιοι ώστε να επιβιώσουν. Βλέποντας μια τέτοια ταινία, άνθρωποι που δεν έχουν ζήσει πόλεμο ίσως σχηματίσουν την εντύπωση ότι είναι μια ανδρική εμπειρία παρόμοια με την στρατιωτική θητεία, δύσκολη αλλά σε τελική ανάλυση διασκεδαστική.

Συνοψίζοντας, μια ιστορική ταινία δεν είναι και δεν πρέπει να θεωρηθεί ιστορικό ντοκουμέντο, ούτε και να κριθεί με βάση την αληθοφάνειά της. Σίγουρα όμως μπορεί να αξιολογηθεί σε σχέση με την επιρροή που ασκεί στην ιστορική μνήμη του λαού, τις ιδέες που προωθεί και τον τρόπο που επηρεάζει το πολιτικό κλίμα και την κοινή γνώμη. Δίνει το έναυσμα για να γνωστοποιηθούν ιστορικά γεγονότα και να γίνουν αντικείμενο συζήτησης και τροφή για σκέψη και γίνεται μέσο έκφρασης των μειονοτήτων και των παραγκωνισμένων της ιστορίας.

2.3 Η διαχείριση της μνήμης από τις επετειακές εκδηλώσεις

Οι επετειακές εκδηλώσεις αποτελούν σημεία τομής του παρελθόντος με το παρόν, νοσηματοδότησης και συμβολισμών και ένας τρόπος να διαμορφωθεί η συλλογική μνήμη. Από την λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου πολλαπλασιάστηκαν σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες οι εκδηλώσεις αναφοράς σε ηρωικές πράξεις και στο ένδοξο παρελθόν κάθε έθνους⁴⁰. Τα γεγονότα που μνημονεύονται επετειακά ποικίλλουν σε ολόκληρο τον κόσμο, ανάλογα με τις κυρίαρχες παραστάσεις στην συλλογική μνήμη. Εθνική επέτειος τόσο στη Σοβιετική Ένωση, όσο και στη σημερινή Ρωσία, είναι η επέτειος συνθηκολόγησης της χιτλερικής Γερμανίας στις 9 Μαΐου 1945. Το γεγονός που επιλέγεται ώστε να αποτελέσει εθνική εορτή και ο τρόπος που εορτάζεται, οφείλεται σε καθαρά πολιτικά κριτήρια και μέσα σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο. Επιλέγονται θετικά γεγονότα, που είναι αποδεκτά από την πλειοψηφία των πολιτών και προάγουν την κοινωνική ισορροπία και την εθνική περηφάνια, όπως αναφέρει η Πασχαλούδη. Όταν μνημονεύονται αρνητικά ή αμφιλεγόμενα γεγονότα, αυτό γίνεται για να τους αποδοθεί μια «επίσημη» ερμηνεία από το κράτος, περιορίζοντας τις άλλες ερμηνείες που ίσως θα απειλούσαν την πολιτική εξουσία ή την κοινωνική συνοχή. Οι επέτειοι υπηρετούν την αντίληψη για την συνέχεια του έθνους, δίνοντας την ευκαιρία στις νέες γενιές να διδαχθούν και να

⁴⁰ Φλάισερ, Χ. (2012). *Οι πόλεμοι της μνήμης*....., σ. 99.

μνημονεύσουν σημαντικά γεγονότα της ιστορίας του. Οι τόποι μνήμης δημιουργούνται συγκυριακά για την ανάδειξη της συνέχειας, αλλά και τις ρήξεις με ορισμένες πλευρές του παρελθόντος⁴¹.

Πέρα από τις επετείους, σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι «βουβές» επέτειοι, δηλαδή οι αποσιωπήσεις σημαντικών ιστορικών γεγονότων. Μάλιστα, υπάρχουν κράτη χωρίς εθνικές επετείους, καθώς δεν έχουν όλοι οι λαοί την ανάγκη των επετειακών μνημονεύσεων. Οι Βρετανοί, για παράδειγμα, δεν έχουν εθνικές επετείους, αλλά δίνουν μεγάλο βάρος στη συνέχεια της ιστορίας τους, διότι κάποιες ημερομηνίες θα μπορούσαν να λειτουργήσουν εμπρηστικά ανάμεσα σε κάποιες εθνοτικές ομάδες⁴².

Οι εκδηλώσεις μνήμης, οι οποίες πραγματοποιούνται στα πλαίσια του εορτασμού των εθνικών επετειών – και ιδιαίτερα οι σχολικές γιορτές – αποτελούν τελετουργίες μνήμης (commemorative rites) οι οποίες «δίνουν κοινωνικά νοηματοδοτημένους ορισμούς στο πέρασμα του χρόνου, δημιουργώντας έναν διαρκώς ανανεωμένο κύκλο από μέρες, μήνες και χρόνια»⁴³. Οι μνημονικές επετειακές εκδηλώσεις «δεν υπονοούν απλώς τη συνέχεια με το παρελθόν, αλλά φανερά υποστηρίζουν αυτή τη συνέχεια» και το κάνουν αυτό «με το να αναπαριστούν επανειλημμένα με τελετουργικό τρόπο μια αφήγηση γεγονότων που θεωρείται ότι συνέβησαν σε κάποιο χρόνο στο παρελθόν...»⁴⁴. Όμως, αν και κάθε χρόνο επαναλαμβάνονται, η ερμηνεία και η προβολή τους στον Τύπο αλλάζει ανάλογα με τις πολιτικές συγκυρίες και τις στρατηγικές κάθε πολιτικού κόμματος. Έχουν τον ρόλο παραβολής, κατά κάποιο τρόπο. Αποτελούν ιστορικά προηγούμενα που χρησιμεύουν ως παραδείγματα μίμησης ή αποφυγής συμπεριφορών. Κάποιες χρονιές δεν γίνεται προβολή στις εφημερίδες για τις εορταστικές εκδηλώσεις μιας επετείου, ενώ άλλες χρονιές γίνονται πολυσέλιδα αφιερώματα σε αυτές⁴⁵.

⁴¹ Πασχαλούδη, Ε. (2010). *Ένας πόλεμος χωρίς τέλος: η δεκαετία του 1940 στον πολιτικό λόγο, 1950-1967* (1η εκδ.). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σ. 272-273.

⁴² Κουλούρη, Χρ. (2012). *Αθέατες Όψεις της Ιστορίας*. Αθήνα: Ασίνη, σ. 184

⁴³ Bell, C. (1997). *Memory, Trauma and World Politics: Reflections on the Relations between past and present*. London: Palgrave MacMillan, σ. 102.

⁴⁴ Connerton, P. (1989). *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University, σ. 102.

⁴⁵ Πασχαλούδη, Ε. (2010). *Ένας πόλεμος χωρίς τέλος: η δεκαετία του 1940 στον πολιτικό λόγο*, ό.π., σ. 74, 76.

Ο Cohen υποστηρίζει ότι στην κανονικότητα ημερολογιακού τύπου τα γεγονότα συνδέονται με την επίσημη εκδοχή της κοινής ταυτότητας όπως η εθνική ταυτότητα και η φυλετική ομοιογένεια⁴⁶. Τα μηνύματά των τελετουργικών περιστάσεων δεν είναι κατ' ανάγκη καθορισμένα και ομοιόμορφα⁴⁷. Το στοιχείο μάλιστα αυτό καθιστά τις τελετουργικές περιστάσεις «ακαταμάχητες και ελκυστικές».

2.3.1 Έκθεση στη Βενετία

Ο Δήμος Lido-Pellestrina το 2007, μετά την ολοκλήρωση των εκδηλώσεων που σχετίζονται με την επέτειο της Απελευθέρωσης, σε συνεργασία με το Αρχείο Επικοινωνίας του Δήμου Βενετίας, του Εθνικού Συλλόγου Οικογενειών Επιζώντων και Πεσόντων της Μεραρχίας Acqui, του Ενετικού Ινστιτούτου Ιστορίας της Αντίστασης και της Σύγχρονης Εταιρείας, οργάνωσε στις ημέρες από τις 15 έως τις 19 Μαΐου, στη Συνεδριακή Πινακοθήκη της Βενετίας του Καζίνο Lido, μια έκθεση φωτογραφίας / ντοκιμαντέρ με τίτλο «Οι μέρες της Κεφαλονιάς και της Κέρκυρας. Η Μεραρχία Acqui και η αντίσταση του ιταλικού στρατού στον ναζισμό». Η έκθεση είχε ήδη παρουσιαστεί τον περασμένο μήνα στο Civic Center στη Bissuola και έπειτα έφτασε στο Lido της Βενετίας, όπου παρουσιάστηκε και το βιβλίο του Aldo Piovan «Μνήμες ενός πολέμου. Ημερολόγιο είκοσι χρονών».

Η έκθεση χρησιμοποίησε ένα μεγάλο μέρος των υλικών που έχουν εκδοθεί από τον Orazio Ravignani, πρόεδρο του τμήματος Bologna και Ferrara του Εθνικού Συλλόγου Οικογενειών Επιζώντων, Βετεράνων και Πεσόντων της μεραρχίας Acqui. Τα πάνελ αυτής της έκθεσης σχετίζονταν με τα γεγονότα του ιταλικού στρατού στην Κεφαλονιά και την Κέρκυρα, από την εποχή της ναζιστικής φασιστικής κατοχής έως τον επίλογο του Σεπτεμβρίου '43, επιτρέποντας έτσι ένα σημαντικό ιστορικό και γεωγραφικό πλαίσιο και που βοηθά στην ανασύνθεση των συνολικών πτυχών αυτών των γεγονότων.

Το δεύτερο μέρος της έκθεσης αναπαρήγαγε μερικά πρωτότυπα έγγραφα: φωτογραφίες, γράμματα, αντικείμενα και ημερολόγια που σώζονται από βενετσιάνικες οικογένειες, που μας επιτρέπουν να ανακατασκευάσουμε την

⁴⁶ Cohen, L., Manion, L., & Morisson, K. (2007). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, μτφ. Στ. Κυρανάκης. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 53.

⁴⁷ Cohen et al., *ό.π.*, σ. 89.

καθημερινή ζωή ορισμένων Βενετών στρατιωτών στο Ιόνιο τους μήνες αμέσως πριν από τον Σεπτέμβριο του '43.

Ο ενθουσιασμός των πολυάριθμων πολιτιστικών και ερευνητικών πρωτοβουλιών που πραγματοποιήθηκαν από τους διάφορους ιστορικούς συλλόγους, καθώς και τα πιο πρόσφατα αξιοπρεπή γεγονότα για την ανάκτηση της μνήμης από μέρος του Προέδρου της Δημοκρατίας Giorgio Napolitano, έχουν διασφαλίσει ότι ένα σκοτεινό και ξεχασμένο επεισόδιο της προηγούμενης παγκόσμιας σύγκρουσης έχει αποκαλυφθεί, εναποθέτοντας φόρο τιμής στους μάρτυρες εκείνης της εποχής και αφήνοντας ως παρακαταθήκη για τις μελλοντικές γενιές.

Τα εγκαίνια της έκθεσης πραγματοποιήθηκαν την Παρασκευή 15 Μαΐου 2007 στις 17:00 και παρουσιάστηκε από τον Stefano Stipitovich, εκπρόσωπο Πολιτισμού του Δήμου, ενώ μια ιστορική παρουσίαση έγινε από τον Marco Borghi του Ενετικού Ινστιτούτου Σύγχρονης Ιστορίας της Αντίστασης και της Κοινωνίας από τον Carlo Bolpin του Εθνικού Συλλόγου Οικογενειών Επιζώντων, Βετεράνων και Πεσόντων της Μεραρχίας Acqui και από τον Tiziano Bolpin του Αρχείου Επικοινωνίας του Δήμου της Βενετίας.

2.3.2 Η ετήσια τελετή της Μεραρχίας Acqui στη Βερόνα

Η τελετή εορτασμού της επετείου της σφαγής της Μεραρχίας Acqui στο ομώνυμο πάρκο στη Βερόνα, η οποία πραγματοποιείται κάθε χρόνο στις 20 Σεπτεμβρίου μετά την ανακωχή της 8ης Σεπτεμβρίου 1943 στο νησί της Κεφαλονιάς, σε μια ατμόσφαιρα με έντονα συναισθήματα. Στην τελετή παρευρίσκονται προσωπικότητες της Ιταλικής Πολιτείας όπως είναι ο Νομάρχης, ο Δήμαρχος και πολλοί υψηλόβαθμοι εκπρόσωποι των ιταλικών Ενόπλων Δυνάμεων, καθώς και πολλοί εκπρόσωποι των τοπικών θεσμών. Ποτέ δεν λείπει ο πρόεδρος του εθνικού συλλόγου της μεραρχίας **Acqui**, Giuseppe Dal Piaz⁴⁸.

Στην τελετή εορτασμού παρευρίσκεται μια μεγάλη εκπροσώπηση των μαθητών των Γυμνασίων "Betteloni" και "Seghetti", οι οποίοι στο τέλος της τελετής συνοδεύουν τους βετεράνους του 17ου συντάγματος σε μια παρέλαση μικρής κλίμακας για έναν συναρπαστικό τελικό χαιρετισμό⁴⁹.

⁴⁸ Violi, M. (2020). *Per amore della patria: patriottismo e nazionalismo nella storia*. Gius: Laterza & Figli Spa.

⁴⁹ Violi, M. (2020). *Per amore della patria: patriottismo e nazionalismo nella storia*, ό.π.

Η επέτειος υπενθυμίζει ένα από τα πιο τραγικά γεγονότα που συνέβη στον ιταλικό στρατό κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν μετά τις 8 Σεπτεμβρίου 1943, περίπου 10.000 στρατιώτες της Μεραρχίας Acqui δολοφονήθηκαν από τους Γερμανούς επειδή επέλεξαν, να μην παραδώσουν τον εαυτό τους και τα όπλα τους στον γερμανικό στρατό, και από σύμμαχοι έγιναν ζαφνικά εχθροί⁵⁰.

Στην ομιλία του το 2019, ο Νομάρχης Donato Cafagna υπογράμμισε πώς «η θαρραλέα άρνηση παράδοσης των όπλων, μια πράξη η οποία κόστισε σε πολλά από αυτά τα άτομα τη ζωή τους, εξακολουθεί να αντιπροσωπεύει ένα από τα πιο λαμπρά παραδείγματα υπερήφανης προσκόλλησης στις αξίες της τιμής και της πατρίδας μας», ενώ Ο δήμαρχος Sboarina ήθελε να επισημάνει πώς «σήμερα που θυμάμαι τη σφαγή της Μεραρχίας Acqui και όλων των πεσόντων εκείνων των δραματικών ημερών, μου έρχεται στο νου το παράδειγμα πολλών νέων, ένας ηρωισμός που προέκυψε από την επιθυμία να διατηρηθεί η πίστη στο καθήκον υπέρ της πατρίδας», αλλά και με την έννοια του «Τιμή και σεβασμός για το κράτος». Ακόμα, απευθυνόμενος ιδίως στους νεαρούς μαθητές που παρευρέθηκαν, πρόσθεσε ότι: «τελετές όπως αυτές του σήμερα μπορούν να αποτελέσουν γέφυρα μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος», ένας τρόπος προώθησης της εθνικής ταυτότητας και «προσκόλληση σε εκείνα τα σύμβολα που αντιπροσώπευαν τη χώρα μας εδώ και ενάμιση αιώνα»⁵¹.

2.3.3 Έκθεση στη Volterra

Στη Volterra έλαβε χώρα η έκθεση "Οι μέρες της Κεφαλονιάς και της Κέρκυρας", με θέμα την επιλογή της Μεραρχίας Acqui και της αντίστασης του ιταλικού στρατού στον Ναζισμό. Ήταν μια πρωτοβουλία του Εθνικού Συλλόγου Οικογενειών Επιζώντων, Βετεράνων και Πεσόντων της Μεραρχίας Acqui στη Volterra. Παρόντες ήταν ο δήμαρχος της Volterra Marco Buselli και η καθηγήτρια Graziella Bettini. Η έκθεση διήρκεσε από τις 2 μέχρι τις 10 Οκτωβρίου του 2010.

Διοργανώνονται συνεχώς τέτοιου είδους εκθέσεις σε διάφορες πόλεις της Ιταλίας, οι οποίες γίνονται συνήθως με πρωτοβουλία του Εθνικού Συλλόγου Οικογενειών Επιζώντων, Βετεράνων και Πεσόντων της Μεραρχίας Acqui.

⁵⁰ Ο.π.

⁵¹ «Divisione Acqui, oggi la cerimonia per ricordare: Tra il pubblico una folta rappresentanza degli studenti delle scuole medie "Betteloni" e "Seghetti"». *Daily Verona Network*. 20 Σεπτεμβρίου 2019. <https://daily.veronanetwork.it/news/news-verona/divisione-acqui-oggi-la-cerimonia-per-ricordare/>

Παραδείγματα είναι η έκθεση που έγινε στο Mirano το Σάββατο 9 Απριλίου 2011, η έκθεση στο Bergamo στις 8 Ιουνίου του ίδιου έτους, η έκθεση από τις 10 έως τις 20 Αυγούστου στο Rieti, η τελετή μνήμης το Σάββατο 1 Οκτωβρίου στην Cremona, στη Sulmona από τις 20 έως τις 30 Οκτώβρη κλπ. Οι εκθέσεις και τελετές μνήμης οι οποίες γίνονται με θέμα τη μνήμη της Μεραρχίας Asqui λαμβάνονται πολύ σοβαρά υπόψη από τους Ιταλούς και ποτέ δεν λείπουν από αυτές προσωπικότητες της Ιταλίας όπως Δημοτικοί αξιωματούχοι και εκπρόσωποι των ιταλικών Ενόπλων Δυνάμεων. Αξίζει να σημειωθεί πως κάθε χρόνο ο Εθνικός Σύλλογος Οικογενειών Επιζώντων, Βετεράνων και Πεσόντων της Μεραρχίας Asqui διοργανώνει κατά μέσο όρο 5 με 6 εκθέσεις.

2.4 Η διαχείριση της μνήμης από τα μουσεία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της Εθνικής Αντίστασης και ο ρόλος των διαφόρων μνημείων Εθνικής Αντίστασης

Ως προς την διάσταση της διαχείρισης της ιστορικής μνήμης, τα Μουσεία Εθνικής Αντίστασης που αναφέρονται στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο παίζουν ένα σημαντικό ρόλο. Το μουσείο δεν είναι χώρος απαλλαγμένος από πολιτιστικές, κοινωνικές και πολιτικές επιρροές. Αντίθετα, ο Louis Althusser ονομάζει τα μουσεία «*εργαλεία κρατικής ιδεολογίας*», όπως τα σχολεία, η εκκλησία, τα δίκτυα πληροφοριών και επικοινωνιών κ.ά., που εκπροσωπούν, προωθούν και αναπαράγουν τα ιδεολογικά πρότυπα μιας κοινωνίας⁵².

Τα αντικείμενα που εμπεριέχουν οι συλλογές των μουσείων «*παράγονται σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, για να επιτελέσουν μια δεδομένη λειτουργία στο πλαίσιο ένας ιστορικά προσδιορισμένου κοινωνικού σχηματισμού*»⁵³. Η μελέτη των αντικειμένων δεν περιορίζεται στην παρατήρηση, την καταγραφή και την ταξινόμηση ή ακόμη και στην διατύπωση ορισμών γενικού χαρακτήρα για τον υλικό πολιτισμό.

⁵² Γκαζή, Α. (1999). «Η έκθεση των αρχαιοτήτων στην Ελλάδα (1829-1909). Ιδεολογικές αφετηρίες – πρακτικές προσεγγίσεις.», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 73, σ. 45-53.

⁵³ Χουρμουζιάδης, Γ. (1999). *Λόγια από χώμα*. Σκόπελος: Νησίδες, σ. 80.

Τα αντικείμενα που συνιστούν τον υλικό πολιτισμό προσεγγίζονται ως νοήματα, τα οποία επιδέχονται πολλαπλών αναγνώσεων και ερμηνειών⁵⁴.

Το μουσείο αποτελεί δημόσιο χώρο της ιστορίας όπου η επιστημονική κοινότητα συναντάται με την δημόσια ιστορία αξιοποιώντας ουσιαστικά τα κοινωνικά υποκείμενα και ενεργοποιώντας βιωμένες εμπειρίες⁵⁵. Τα μουσεία που βρίσκονται στον ελληνικό χώρο, έπαιξαν ιστορικά το δικό τους ρόλο στην επιλογή, την συγκρότηση και την εμπέδωση της ενιαίας εθνικής ταυτότητας στο πλαίσιο του νεοελληνικού εθνικού κράτους⁵⁶. Εξάιρεση αποτελούν τα Μουσεία Εθνικής Αντίστασης που πρεσβεύουν μια αντισυμβατική εκδοχή της ιστορικής μνήμης.

Το Μουσείο της Μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά βρίσκεται σε μία γεωγραφική περιοχή, η οποία είχε σκληρά βιώματα κατά το 1943. Η Κατοχή και η Αντίσταση, τα σαμποτάζ, οι δολιοφθορές, τα εγκλήματα πολέμου των κατακτητών και η καθημερινή ζωή των σκλαβωμένων, αποτελούν τις θεματικές ενότητες ενός Μουσείου Εθνικής Αντίστασης και Μνήμης που αξιοποιεί αντικείμενα, εικονογραφικό υλικό και ποικίλα οπτικά και ηχητικά ντοκουμέντα από την περιοχή της Κρήτης, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζουν οι προσωπικές αφηγήσεις ανθρώπων που έδρασαν εκείνη την περίοδο, Ελλήνων, αλλά και ξένων, όπως ο Sir Patrick Leigh Fermor και ο Jack L. Sibard⁵⁷.

⁵⁴ Κωτσάκης, Κ. (2001). «Από το έκθεμα στο νόημα: Η ερμηνεία στη σύγχρονη θεωρία της αρχαιολογίας». Στο Μ. Σκαλτσά (επιμ.), *Η Μουσειολογία στον 21^ο αιώνα. Θεωρία και πράξη: Διεθνές Συμπόσιο, 21-24 Νοεμβρίου 1997: Πρακτικά*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Εντευκτήριο, σσ. 166-169.

⁵⁵ Shanks, M., & Tilley, C. (1993). «Presenting the past: towards a redemptive aesthetic for the museum» στο *Re-Constructing Archaeology*, 2^η έκδ. Cambridge: Cambridge University Press, σσ. 68-99.

⁵⁶ Avgouli, M., (1994). «The First Greek Museums and National Identity». Στο F. Kaplan (επιμ.), *Museums and the Making of 'Ourselves' – The Role of Objects in National Identity*. Leicester: Leicester University Press σσ. 246-265 Γκαζή, Α. (1999). «Η έκθεση των αρχαιοτήτων στην Ελλάδα (1829-1909). Ιδεολογικές αφετηρίες – πρακτικές προσεγγίσεις.», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 73, σ. 45-53 Βούρη, Σ. (2002). «Μουσείο και συγκρότηση εθνικής ταυτότητας». Στο Γ. Κόκκινος και Ε. Αλεξάκη (επιμ.), *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 68.

⁵⁷ «Β' Παγκόσμιος Πόλεμος». Ιστορικό Μουσείο Κρήτης - Οίκος Ανδρέου και Μαρίας Καλοκαιρινού. 30 Ιανουαρίου 2021. <https://www.historical-museum.gr/gr/collections/view/b-pagkosmios-polemos>

Όπως έχουμε δει, τα σημαντικότερα νέα σχετικά με την τεκμηρίωση και την κριτική ανάγνωση των γεγονότων στην Κεφαλονιά χρονολογούνται από την αρχαική έρευνα του Renzo Apollonio και τις μελέτες ιστορικών όπως ο Gerhard Schreiber, οι οποίοι πάνω απ' όλα φέρνουν στο φως και ερμηνεύουν τα γεγονότα που διατηρούνται στα γερμανικά αρχεία. Η τεράστια κατανεμημένη τεκμηρίωση είναι διαθέσιμη σήμερα σε διάφορα αρχεία, στην Ιταλία, τη Γερμανία, τη Μεγάλη Βρετανία και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Θα χρειαζόταν συστηματική και συλλογική εργασία για να σημειωθεί αποφασιστική πρόοδος⁵⁸.

⁵⁸ Filippini, M. (2001). *La vera storia dell'eccidio di Cefalonia: quello che gli italiani non hanno mai saputo sulla tragica fine della divisione Acqui*. Grafica MA. RO ed.

3. ΔΗΜΟΣΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΝΗΜΗ

3.1 Εισαγωγικά στοιχεία

Αν και έχουν περάσει 75 χρόνια από την συνθηκολόγηση της ναζιστικής Γερμανίας και την παύση των πολεμικών επιχειρήσεων του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην Ευρώπη, ο Πόλεμος της Μνήμης συνεχίζεται αδιάλειπτα μέχρι σήμερα, γνωρίζοντας μεταπτώσεις και υιοθετώντας νέες μορφές, ανάλογα με τις πολιτικές επιδιώξεις κάθε χώρας, σε κάθε εποχή⁵⁹.

Ανάμεσα στις «σημαντικές μάχες» του πολέμου της μνήμης, εντάσσονται και οι τραγωδίες που συνέβησαν στον ελληνικό χώρο κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως αυτές που έζησαν οι Ιταλοί στρατιώτες. Μετά το 1945 η επιστήμη της Ιστορίας βρέθηκε αντιμέτωπη με νέες προκλήσεις. Μία από αυτές είναι ο καθορισμός της ως ένα ουσιαστικό στοιχείο της ατομικής και συλλογικής ταυτότητας κοινωνικών ομάδων, λαών και κρατών. Λαοί όπως ο γερμανικός και ο ιταλικός αναζήτησαν νέους δρόμους μακριά από το ναζιστικό και φασιστικό παρελθόν τους. Σε όλα αυτά τα ζητήματα κλήθηκε να απαντήσει η Ιστορία⁶⁰.

Παράλληλα, αποσιωπήθηκαν τραυματικές μνήμες, αφού πολλές μεταπολεμικές κυβερνήσεις, κυρίως των μικρότερων χωρών, υποτάσσουν την πολιτική στα οικονομικά συμφέροντα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η μεταπολεμική υποτίμηση των θεμάτων του δοσιλογισμού και των εγκλημάτων πολέμου στην Ελλάδα, καθώς και σε πολλές χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Αυτό το γεγονός από μόνο του δημιουργεί ένα τεράστιο χάσμα μεταξύ της επίσημης και της συλλογικής μνήμης, δημιουργώντας δύο παράλληλες «ιστορικές αλήθειες».

Μεταξύ της ιστορίας των ακαδημαϊκών ιστορικών και της συλλογικής μνήμης, πολιτικών, κοινωνικών ομάδων και λαών, υπήρχε πάντα μια απόσταση, την οποία έρχεται να καλύψει η δημόσια ιστορία. Παραδείγματα πτυχών της Δημόσιας Ιστορίας που εξετάζονται στην παρούσα εργασία είναι τα Μ.Μ.Ε., ο κινηματογράφος,

⁵⁹ Πλατόνοφ, Σ. Π., Παβλένκο, Ν. Γ., & Παρότκιν, Ι. Β. (1959). *Υπουργείο Αμύνης ΕΣΣΔ: Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος 1939-1945*, τόμ. Α, Αθήνα: Κυψέλη, σ. 8.

⁶⁰ Λαμπροπούλου, Δ. (2011). *Η μνήμη της κοινότητας και η διαχείρισή της*. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα, σσ. 309-314.

η λογοτεχνία, οι επετειακές εκδηλώσεις, οι αφηγήσεις, τα μουσεία και τα εμβληματικά μνημεία.

3.2 Δημόσια Ιστορία και Μνήμη

3.2.1 Μνήμη

Η μνήμη έχει μια ιδιότυπη φύση καθώς με την πάροδο του χρόνου ορισμένα γεγονότα μένουν χαραγμένα σε αυτή, ενώ άλλα θάβονται στο υποσυνείδητο. Ο ιστορικός ερευνητής εφαρμόζοντας την μέθοδο της συνέντευξης προσπαθεί να αντλήσει από τις ζωντανές πηγές του, σημαντικά στοιχεία, αλλά και λεπτομέρειες τα οποία θα τα χρησιμοποιήσει στο έργο της ανασύνθεσης του ιστορικού παρελθόντος. Αν ο ερευνητής γνωρίζει πώς λειτουργεί η μνήμη, μπορεί να διεξάγει τη συνέντευξη πιο αποτελεσματικά και να ερμηνεύσει, ίσως, καλύτερα το υλικό που θα κληθεί να επεξεργαστεί. Σύμφωνα μάλιστα με την Luisa Passerini, «σημαντικό δεν είναι μόνο αυτό που μας λένε οι πληροφορητές αλλά και οι σιωπές τους, οι οποίες υποδηλώνουν την ύπαρξη διαφορών απωθήσεων και τραυμάτων»⁶¹. Και αυτό πράγματι το διαπίστωσα σε όλες τις συνεντεύξεις και τις συνομιλίες που στη διάρκεια του χρόνου είχα την τύχη να κάνω με τους πρωταγωνιστές των γεγονότων της δεκαετίας του '40.

Δεν μπορούμε να φανταστούμε τον εαυτό μας χωρίς την ικανότητα να ανακαλέσουμε στη μνήμη μας, εικόνες και γεγονότα του παρελθόντος, του πρόσφατου, αλλά και του απώτερου. Οι ανακλήσεις/αναμνήσεις μας επιτρέπουν την πρόσληψη κι αφομοίωση νέων πληροφοριών. Επηρεάζουν ως ένα βαθμό τις επιλογές μας και υποβοηθούν με βάση τις εμπειρίες που έχουμε αποκομίσει την προσαρμογή μας στην πραγματικότητα. Οι γνώσεις και οι εμπειρίες που έχουν αποκτηθεί τα προηγούμενα χρόνια συγκροτούν την μνήμη. Συμβάλλουν όχι μόνο στην ερμηνεία του κοινωνικού περιβάλλοντος, αλλά καθορίζουν και την συμπεριφορά μας. Η μνήμη, εν τέλει, αποτελεί το θεμέλιο της προσωπικότητάς και της δράσης μας⁶².

⁶¹ Κόλια, Π. Α. (2008). «Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις». *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 4, σσ. 1-10. <http://openworkshop.pbworks.com/w/file/fetch/64390800/poioitikh-ereynaekpaideysh.pdf>

⁶² Καλογηράτου, Α. (2004). «Η Έννοια της Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας. Μια Φιλοσοφική Προσέγγιση» (Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο), Θεσσαλονίκη.

Με την οργάνωση της μνήμης, τα ερεθίσματα που προέρχονται από διαφορετικές εμπειρίες απομνημονεύονται για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα εντασσόμενα σε γνωστικά σχήματα και δομές. Τα γεγονότα εντάσσονται συχνά πιο αφαιρετικά συνδεόμενα σε μια γενική δομή. Οι πληροφορίες που δεν ανταποκρίνονται στις προσδοκίες μας, είναι δυνατόν να μετασχηματιστούν παίρνοντας μια πιο αποδεκτή μορφή που να ταιριάζει στις επιθυμίες μας, ακολουθώντας την διαδικασία της εξομάλυνσης. Η αφήγηση ενός γεγονότος συνοδεύεται αναπόφευκτα με τις προσωπικές κρίσεις, τις παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα του αφηγητή, του πρωταγωνιστή ή του αυτόπτη μάρτυρα. Συνήθως οι προσωπικές εκτιμήσεις ενσωματώνονται στο αρχικό γεγονός και κάθε φορά που το διηγείται ο ίδιος αφηγητής ίσως να διαφοροποιείται στις λεπτομέρειες. Το στοιχείο αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για τον ιστορικό-ερευνητή που μελετά τις προφορικές μαρτυρίες.

Ένας ακόμη τρόπος οργάνωσης των πληροφοριών αφορά την εκλογή κατά την αποθήκευση των ερεθισμάτων, σύμφωνα με τις προϋπάρχουσες γνωστικές τους δομές. Οι άνθρωποι στην προσπάθειά τους να ανακαλέσουν στη μνήμη τους συνηθίζουν να οργανώνουν υποβοηθητικά στοιχεία κλειδιά σε σχήματα⁶³. Ως τέτοιου είδους στοιχεία «κλειδιά» μπορούν να λειτουργήσουν εικόνες ή λέξεις. Στην ανάκληση/ανάμνηση των προφορικών μαρτυριών χρησιμοποιούνται προσωπικά αντικείμενα, φωτογραφίες, κειμήλια, έντυπα, ή ακόμη στο χώρο του μουσείου, ειδικές σύντομες κατατοπιστικές λεζάντες, κειμήλια και σπάνιες εκδόσεις του μυστικού τύπου της τριπλής ξένης κατοχής 1941-1944.

Ο σχηματισμός της μνήμης έχει καταστεί ένα σημαντικό πεδίο της έρευνας των κοινωνικών επιστημών· ειδικότερα της πολιτισμικής ανθρωπολογίας, της ιστορίας και των πολιτικών επιστημών. Ορισμένοι ερευνητές-κοινωνιολόγοι προτάσσουν την κοινωνική διάσταση της μνήμης⁶⁴. Η λειτουργία της μνήμης δεν συνίσταται στο να ανακαλεί απλώς το παρελθόν, αλλά πρωτίστως να το ανασυνθέτει, με διαφορετική ερμηνεία κάθε φορά, κάτω από την επίδραση των κοινωνικών

⁶³ Κόλια, Π. Α. (2008). *Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας*....., σσ. 1-10.

⁶⁴ Επί παραδείγματι, ο D. Sherman, θεωρεί ότι: «η συλλογική μνήμη «δεν είναι κάτι έμφυτο σε μια ομάδα ή ομάδες που αντανακλάται απροβλημάτιστα σε αντικείμενα όπως τα μνημεία αλλά ένας κοινωνικά κατασκευασμένος λόγος» [πρβλ. Sherman, D. (1994). «Art, Commerce and the Production of Memory in France after World War». Στο John R. Gillis (επιμ.), *Commemorations: The politics of National Identity*. Princeton, N.J.: Princeton University, σ. 186].

συνθηκών που επικρατούν⁶⁵. Ορισμένοι ερευνητές προκρίνουν την προσέγγιση της μνήμης μέσω πολιτικών κριτηρίων εκλαμβάνοντας τη μνήμη ως «μια υποκειμενική εμπειρία μιας κοινωνικής ομάδας που ουσιαστικά εμπεριέχει μια σχέση εξουσίας»⁶⁶. Με άλλα λόγια θα λέγαμε ότι πρέπει να ληφθεί υπόψη από ποιον προέρχεται μια συγκεκριμένη μνήμη, το ιδεολογικό του υπόβαθρο και τι κίνητρο θα είχε να την παραποιήσει.

Συνεπακόλουθα, η επίσημη άποψη της μνήμης, σύμφωνα με τον Bodnar, προέρχεται από φορείς της εξουσίας για τη διατήρηση του κοινωνικού καθεστώτος. Ωστόσο οι τοπικές εκφράσεις της μνήμης στηρίζονται στη ζωντανή μνήμη, μικρών ή μεγαλύτερων κοινωνικών ομάδων και προκύπτουν από τη δική τους βιωμένη όψη της πραγματικότητας⁶⁷. Στις αντιλήψεις αυτές βασίζεται κυρίως και ο διαχρονικός και έντονος διάλογος που αναπτύσσεται στην Ελλάδα γύρω την νοσηματοδότηση των εθνικών σχολικών γιορτών που συνδέονται με τη μνήμη⁶⁸. Ο ιστορικός Jacques Le Goff υποστηρίζει ότι υπάρχει μια σχέση αλληλοτροφοδότησης ανάμεσα στην μνήμη και την ιστορία, την οποία χαρακτηρίζει θεμελιώδη⁶⁹. Στις μοντέρνες κοινωνίες η διαμόρφωση της μνήμης δεν υπακούει στους ίδιους κανόνες με τις παραδοσιακές κοινωνίες του παρελθόντος. Η Ιστορία, μέσα από τις κρατικές δομές, διαμορφώνει «την ενσωμάτωση της μνήμης σε ορισμένους τόπους που η αίσθηση της ιστορικής συνέχειας μένει σταθερή» ή αλλιώς την ύπαρξη «οχημάτων της μνήμης», σύμφωνα με τον ιστορικό Pierre Nora⁷⁰. «Οχήματα της μνήμης», μπορούν να θεωρηθούν τα μουσεία, τα μνημεία, οι επετειακές εκδηλώσεις, οι μαρτυρίες και γενικά τα σύμβολα.

⁶⁵ Σύμφωνα με τον J. Colmeiro: «αυτό στο οποίο αναφερόμαστε ως συλλογική μνήμη, πολλές φορές είναι η παρούσα συλλογική συνείδηση του παρελθόντος, παρά προσωπικές ζωντανές μνήμες» [πρβλ. Colmeiro, J. (2011). Nation of Ghosts? Haunting, Historical Memory and Forgetting in Post-Franco Spain. *Electronic journal of theory of literature and comparative literature* 4, 17-34. <http://www452f.com/index.php/en/jose-colmeiro.html>]

⁶⁶ Confino, A. (1997). «A.H.R. Forum. Collective Memory and Cultural History: Problems of Method». *The American Historical Review*, 102(5), σ. 1399.

⁶⁷ Bodnar, J. (1994). «Public Memory in an American City: Commemoration in Cleveland». Στο John R. Gillis (επιμ.), *Commemorations: The politics of National Identity*. Princeton, N.J.: Princeton University, σ. 73.

⁶⁸ Μπαμπινιώτης, Γ. «Η σημαιο-λογία των εθνικών μας εορτών». *Το Βήμα*. 24 Νοεμβρίου 2008. <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/h-simaio-logia-twn-ethnikwn-mas-eortwn/>

⁶⁹ Γκοφ, Ζ. (1998). *Ιστορία και μνήμη*, μτφ. Γ. Κουμπουρλής και επιμ. Ε. Γαζή. Αθήνα: Νεφέλη.

⁷⁰ Γκοφ, Ζ., & Νόρα, Ρ. (επιμ.). (1976). *Το έργο της ιστορίας*, μτφ. Κ. Μιτσοτάκη. Αθήνα: Κέδρος.

Τα τελευταία χρόνια εντείνονται οι προσπάθειες της επιστημονικής κοινότητας να υπερνικηθούν τα όρια που υπήρχαν παραδοσιακά μεταξύ των επιστημών⁷¹. Στη χώρα μας, η αναφορά στο παρελθόν είναι διαφορετική και έχει πολλαπλές οπτικές και αναγνώσεις, σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η μονοπώληση της επίσημης ιστορίας από τους νικητές του Εμφυλίου Πολέμου (1946-1949) επί τέσσερις δεκαετίες και η αναγόρευση της Ε.Α.Μικής Εθνικής Αντίστασης ως υπεύθυνης για την αμφισβήτηση της πρόσδεσης της χώρας στην βρετανική και στη συνέχεια στην αμερικανική πολιτική, υπήρξαν οι βασικές αιτίες για μια τελεολογική ερμηνεία που σχετιζόταν μονάχα με τις καταστροφικές συνέπειες της αμφισβήτησης της αποικιοκρατικής σχέσης της χώρας με τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής.

Μετά την καθυστερημένη αναγνώριση της Ε.Α.Μικής Εθνικής Αντίστασης (ν. 1285/1982), ανατράπηκε σε μεγάλο βαθμό το ιστορικό αφήγημα των μεταπολεμικών κυβερνήσεων, κοινοβουλευτικών και δικτατορικών και επήλθε μια εξισορρόπηση. Σταδιακά επικράτησε ένα νέο πολιτικό κλίμα, που προσπάθησε να επουλώσει τις ανοιχτές πληγές της ελληνικής κοινωνίας για σαράντα χρόνια⁷².

3.2.2 Μνήμη και ταυτότητα

Χωρίς μνήμη δεν υφίσταται προσωπική ταυτότητα. Οι άνθρωποι που υποφέρουν από αμνησία δεν ξεχνούν απλά το παρελθόν τους, αλλά τα ίδια τα αντικείμενα, τις καταστάσεις και το νόημά τους, και την ικανότητα να αισθάνονται. Η ζωή τους, οι πεποιθήσεις και οι αξίες τους έχουν διαμορφωθεί από τα γεγονότα του παρελθόντος σε μια προσωπική ταυτότητα. Ακόμα και οι καθημερινές συνήθειες βασίζονται στην μνήμη. Χωρίς μνήμη η ζωή χάνει το νόημά της. Η μνήμη είναι προσωπική κατά βάση, αλλά επηρεάζεται από την κοινωνία⁷³.

⁷¹ Ο Confino, το επιχείρησε μέσα από ένα νέο πεδίο έρευνας να συγκεράσει την πολιτική, κοινωνική, και πολιτισμική κατάσταση της μνήμης. Η μνήμη σύμφωνα με τον Confino, είναι «ένα αποτέλεσμα της σχέσης μεταξύ μιας ξεχωριστής αναπαράστασης του παρελθόντος και ενός ευρέως φάσματος συμβολικών αναπαραστάσεων διαθέσιμων σε μια κοινωνία» [πρβλ. Confino, A. (1997). «A.H.R. Forum. Collective Memory and Cultural History.....», σσ.1386-1403].

⁷² Καλογηράτου, Α. (2004). *Η Έννοια της Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*,ό.π.

⁷³ Lowenthal, D. (2015). *The past is a foreign country*. New York: Cambridge University Press, σ. 305-306, 310.

Η έρευνα των ανθρωπιστικών επιστημών, η οποία έχει ως αντικείμενο μελέτης την μνήμη και την ταυτότητα, υποστηρίζει ότι η ταυτότητα και η μνήμη είναι πολιτικές και κοινωνικές κατασκευές. Με την σειρά του ο Gillis επισημαίνει ότι: «Πρέπει να θυμόμαστε ότι οι μνήμες και οι ταυτότητες δεν είναι καθορισμένα πράγματα, αλλά αναπαραστάσεις ή κατασκευές της πραγματικότητας, υποκειμενικά παρά αντικειμενικά φαινόμενα»⁷⁴. Αυτό αποδεικνύεται και από την εξελισσόμενη παγκοσμιοποίηση που η ανθρωπότητα βιώνει τις τελευταίες δεκαετίες. Πιθανές συνέπειες αυτής της οικονομικής και ανθρωπογενούς παγκοσμιοποίησης θα είναι μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα η διάλυση των εθνών-κρατών και η δημιουργία νέων κρατικών μορφωμάτων και, κατ' επέκταση, η ανασύνθεση της συλλογικής μνήμης, με την διαμόρφωση ενός νέου ιστορικού πλαισίου⁷⁵.

Η ακαδημαϊκή έρευνα έχει επανειλημμένα υπογραμμίσει ότι η συλλογική μνήμη και η ταυτότητα είναι αμοιβαία υποστηριζόμενες και αλληλοτροφοδοτούμενες πολιτισμικές κατασκευές. Κάθε ατομική ή συλλογική ταυτότητα έχει στον πυρήνα της την αίσθηση της ομοιότητας στον χρόνο και τον τόπο, που διατηρείται με τη θύμηση⁷⁶. Οι κοινές μνήμες που βιώνουν διαφορετικές γενιές μιας οικογένειας ή μιας κοινότητας συγκροτούν την συλλογική πολιτισμική ταυτότητα, δημιουργώντας την αίσθηση του «κοινού πεπρωμένου»⁷⁷. Οι μνήμες ενός κοινού παρελθόντος σε ευρύτερες πληθυσμιακές ομάδες, ακόμα και με διαφορετική φυλετική καταγωγή, βοηθούν στην κατασκευή των εθνικών ταυτοτήτων⁷⁸. Η συλλογική μνήμη του παρελθόντος χρησιμεύει ως σημείο αναφοράς για τις αποφάσεις και τις δράσεις μιας κοινωνίας⁷⁹. Αναπόφευκτα λοιπόν συνδέονται η μνήμη και η ταυτότητα με τις εκδηλώσεις μνήμης.

Η συλλογική μνήμη είναι το σύνολο της ατομικής μνήμης πολλών ανθρώπων μιας κοινωνικής ομάδας. Συνήθως, η μνήμη μεταφέρεται πρώτα μέσα στην

⁷⁴ Gillis, J.R. (1994). «Memory and Identity: The History of a Relationship». Στο John R. Gillis (επιμ.), *Commemorations: The politics of National Identity* (σσ.3-24).Princeton, N.J.: Princeton University.

⁷⁵ Gillis, J. R., *ό.π.*, σ. 3.

⁷⁶ Gillis, J. R., *ό.π.*, σ. 3.

⁷⁷ Smith, D. (1999). *Myths and Memories of the Nation*. New York: Oxford University, σ.45.

⁷⁸ Colmeiro, J. (2011). Nation of Ghosts? Haunting....., σσ. 17-34.

⁷⁹ Olick, J. K. (1999) «Genre Memories and Memory Genres: A Dialogical Analysis of May 8, 1945 Commemorations in the Federal Republic of Germany». *American Sociological Review* 64, τεύχ. 3: 381-402.

οικογένεια, με τις αφηγήσεις των γηραιότερων στους νεότερους, και στην συνέχεια συνειδητοποιείται η ιστορική τους σημασία. Τα γεγονότα που επηρεάζουν το έθνος, έχουν μεγάλο αντίκτυπο και στον τρόπο ζωής και σκέψης των ανθρώπων που ζούνε σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. Ο κάθε άνθρωπος έπειτα μεταφέρει τα γεγονότα στα οποία έγινε μάρτυρας μέσα από την δική του οπτική γωνία, ξεχνώντας ίσως ορισμένα στοιχεία και υπερτονίζοντας άλλα⁸⁰. Η διήγηση, αν και προέρχεται από ένα άτομο, «συγκροτείται συλλογικά, στο πλαίσιο δηλαδή των κοινωνικών συμφραζόμενων που επιτρέπουν στο άτομο να θυμάται ή να λησμονεί ως μέλος μια συλλογικής ομάδας με συγκεκριμένα κάθε φορά χαρακτηριστικά». Δηλαδή ο κάθε άνθρωπος επιζητεί την επιβεβαίωση και την αποδοχή από την κοινότητα για την ατομική του μνήμη. Το σύνολο των ανθρώπων μιας κοινωνίας χτίζουν την συλλογική της ταυτότητα μέσα από τη συλλογική μνήμη της κοινότητας, προκειμένου να ενισχύσουν την κοινωνική τάξη πραγμάτων της κοινωνίας τους. Ο Δαλκαβούκης χρησιμοποιεί τον όρο «κοινότητα μνήμης» για να περιγράψει τον τρόπο που οι κοινές προσωπικές μνήμες συγκροτούν μια συλλογική ταυτότητα⁸¹.

3.2.3 Η ιστορία και η διαχείριση της συλλογικής μνήμης

Η ιστορία και ο μύθος είναι δύο έννοιες στις οποίες επικεντρώνεται ο διάλογος, με διαφορετική ένταση κάθε φορά, για τις επετείους ιστορικών γεγονότων, κάποια από τα οποία αποτελούν εθνικές γιορτές, όπως η 25^η Μαρτίου και η 28^η Οκτωβρίου⁸². Η ιστοριογραφία όμως δεν είναι μια απλή καταγραφή του παρελθόντος, αλλά διασταυρώνεται με τις ιστορικές εξελίξεις⁸³. Οι διαφορετικές «αναγνώσεις» του παρελθόντος συνάδουν με το συστατικό στοιχείο της ιστορίας⁸⁴. Ο ιστορικός που επιχειρεί να παράξει ιστορικό έργο «έρχεται σε επαφή με το παρελθόν μέσα από τις

⁸⁰ Πετροπούλου, Χ. (2010). «Κορυσχές: Ο αφηγηματικός λόγος της συλλογικής βιωμένης ιστορίας στην δεκαετία του 1940» στο Κ. Μπαδά και Θ. Σφήκας (επιμ.), *Κατοχή-Αντίσταση-Εμφύλιος: Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*. Αθήνα: Παρασκήνιο, σ. 364-365.

⁸¹ Δαλκαβούκης, Β. Κ. (2010) «Προς μία 'Ανθρωπολογία της Κατοχής και του Εμφυλίου'. Σχόλια πάνω σε μία 'ιδρυτική' αφήγηση για το τμήμα του Γ. Μπακόλα στην Αιτωλοακαρνανία» στο Κ. Μπαδά και Θ. Σφήκας (επιμ.), *Κατοχή-Αντίσταση-Εμφύλιος: Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*. Αθήνα: Παρασκήνιο, σ. 479-480.

⁸² Crane, S. (1997). «Writing the individual back into collective memory». *The American Historical Review*, 102(5), σ. 1377.

⁸³ Λιάκος, Α. (1998). *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*; Αθήνα: Πόλις, σ. 42.

⁸⁴ Λιάκος, Α., ό.π., σ. 41.

διαδοχικές προσεγγίσεις του εκάστοτε παρόντος προς το παρελθόν του, όπως είναι ενσωματωμένα στη μνημονική και στην ιστορική παράδοση»⁸⁵. Η ιστοριογραφία ποτέ δεν μπορεί να συλλάβει και να απαθανατίσει το παρελθόν με φωτογραφική ακρίβεια, καλύπτοντας όλα τα γεγονότα όπως ακριβώς έγιναν, αλλά πάντοτε χρωματίζεται από το παρόν, την ατομική μνήμη, τις απόψεις και τα βιώματα του εκάστοτε ιστορικού⁸⁶.

Οι ιδεολογίες διαμορφώνουν τη συλλογική μνήμη, αλλά και αυτές με την σειρά τους διαμορφώνονται από αυτή. Οι επικρατέστερες ιδεολογίες στα πλαίσια συγκεκριμένου χώρου και χρόνου διαμορφώνουν την συλλογική μνήμη, καθώς δίνεται έμφαση σε ορισμένα γεγονότα και άλλα αποσιωπούνται. Αλλά και η συλλογική μνήμη, όπως καθοδηγείται από πολιτικές παρατάξεις και ανθρώπους της εξουσίας, διαμορφώνει τις ιδεολογίες των ανθρώπων. Η ατομική μνήμη δεν μπορεί να μελετηθεί ανεξάρτητα από την συλλογική μνήμη. Η ατομική μνήμη ενός ανθρώπου σε πολλές περιπτώσεις είναι ένα κοινωνικό κατασκεύασμα της κοινωνίας⁸⁷.

Η ιστορική γνώση συχνά εργαλειοποιείται στα χέρια της πολιτικής εξουσίας. Μετατρέπεται δηλαδή σε «όπλο και αποδεικτικός μηχανισμός, γίνεται χρήσιμη»⁸⁸. Η διαχείρισή της διαφοροποιείται ανάλογα με τις κοινωνικές και πολιτικές προτεραιότητες⁸⁹. Η κανονιστική λειτουργία του ιστορικού λόγου τον καθιστά εργαλείο θεσμοποιημένης ισχύος⁹⁰, όταν «μετασχηματίζεται σε εργαλείο ευθυγράμμισης του ατόμου με καθολικές κανονιστικές αρχές, οι οποίες αποβλέπουν στην ιδεολογική συντήρηση και συνοχή των συλλογικών σχέσεων»⁹¹. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η ιστορική γνώση που έχει σχέση με τις εθνικές επετείους και το εκπαιδευτικό σύστημα. Ειδικά η σχολική ιστορία⁹², είναι υπό τον άμεσο έλεγχο

⁸⁵ Λιάκος, Α., *ό.π.*, σ. 42.

⁸⁶ Lowenthal, D. (2015). *The past is a foreign country*, *ό.π.*, σ. 336-337.

⁸⁷ Billig, M. (1990). «Collective Memory, Ideology and the British Royal Family», στο D. Middleton και D. Edwards (επιμ.), *Collective Remembering*. London: Sage Publications, σ. 60. Bakhurst, D. (1990). «Social Memory in Soviet Thought», στο D. Middleton και D. Edwards (επιμ.), *Collective Remembering*. London: Sage Publications, σ. 203.

⁸⁸ Κουλούρη, Χρ. (2012). *Αθέατες Όψεις της Ιστορίας*. Αθήνα: Ασίνη, σ. 3.

⁸⁹ Κουλούρη, Χρ. *ό.π.*, σ. 3.

⁹⁰ Λεονταρίτης, Γ. Β. (1992). *Ο Συμβολισμός του Πανηγυρικού και ο Ιστορικός Λόγος*, τόμ. 14, Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, σ. 192.

⁹¹ Λεονταρίτης, Γ. Β. (1992), *ό.π.*, σ. 193.

⁹² Reyrot, J. (2002). *Η διδασκαλία της ιστορίας στην Ευρώπη*, μτφ. Α. Καζάκος. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 150.

των κρατικών οργάνων που ασκούν την εκπαιδευτική πολιτική (βιβλία, προγράμματα, εξετάσεις)⁹³. Στόχος της εθνικής ιστοριογραφίας είναι η εξασφάλιση της εθνικής συνοχής και ομοψυχίας των κοινωνικών ομάδων με έμφαση στην ιστορική συνέχεια, τον κοινό πολιτισμό και την φυλετική ομοιογένεια τους⁹⁴.

Η διδασκαλία και προώθηση της Ιστορίας λαμβάνει χώρα με βάση την βαθιά επίγνωση των σύγχρονων κοινωνικών πραγματικοτήτων. Παράλληλα, αφορά την εφαρμογή των διδαγμάτων που προκύπτουν από το εν λόγω επιστημονικό πεδίο, σε πτυχές και προβλήματα της σύγχρονης πραγματικότητας των διαφόρων κοινωνιών⁹⁵. Η έννοια περί δημόσιας ιστορίας είναι συνδεδεμένη με την ιστορία που βρίσκεται γύρω μας. Έχει να κάνει με την διαδικασία ερμηνείας του παρελθόντος, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται και να καλύπτει διαφορετικά κάθε φορά ακροατήρια και διαφορετικές κοινότητες ατόμων στα πλαίσια του εκάστοτε κοινωνικού οικοδομήματος. Αυτή η ερμηνεία λαμβάνει χώρα σε πολλαπλά επίπεδα, από το τοπικό έως και το παγκόσμιο. Η προβολή της μπορεί να γίνει με ποικίλα μέσα, ειδικότερα δε, με τη βοήθεια πλέον του Διαδικτύου (Internet).

Μάλιστα, στον αγγλοσαξονικό κόσμο, εδώ και αρκετό καιρό η δημόσια ιστορία θεωρείται πως είναι ένα μέσο διαμεσολάβησης ανάμεσα στην παραδοσιακή, ακαδημαϊκού τύπου ιστοριογραφία και το ευρύ κοινό. Οι διαφορετικές κοινότητες ανθρώπων συχνά εκφράζουν απαιτήσεις που δεν είναι πάντοτε εφικτό να καλύψει η ακαδημαϊκή ιστοριογραφία, καθώς έχει την τάση να κινείται εντός ορισμένων συγκεκριμένων στεγανών, τα οποία ορίζονται μέσω του ακαδημαϊκού και εξειδικευμένου χαρακτήρα της⁹⁶.

Η συλλογική μνήμη μιας κοινότητας είναι βαθιά ριζωμένη στην ίδια την ύπαρξή της, καθώς καθορίζει ακόμα και την γλώσσα της κοινότητας. «Οι γλώσσες είναι συλλογικές μνήμες», όπως υποστηρίζει ο Padden. Όταν μια κοινότητα σβήνει, πεθαίνει και η γλώσσα της και αντικαθίσταται από την γλώσσα της ισχυρότερης

⁹³ Low-Beer, A. (2003). «School History, National History and the Issue of National Identity». *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research*, 3, σ. 1-6.

⁹⁴ Αβδελά, Ε. (1997). *Τί είναι η πατρίδα μας*; Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 119.

⁹⁵ Johnson, G.W. (1999). «The origins of the Public Historian and the National Council on Public History». *The Public Historian*, 21(3), σ. 167-179.

⁹⁶ Hurley, A. (2010). *Beyond Preservation: Using Public History to Revitalize Inner Cities*. Philadelphia: Temple University Press, σ. 206.

κοινότητας. Όταν τα παιδιά μιας κοινότητας δεν μαθαίνουν την γλώσσα της, τότε δεν συμβάλλουν στην συλλογική της μνήμη, και σταδιακά η γλώσσα παραμερίζεται⁹⁷.

3.3 Μνήμη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ξεκίνησε τον Ιούλιο του 1914 σε τοπικό επίπεδο και επεκτάθηκε σε παγκόσμιο ως την λήξη του το 1918. Αφορμή ήταν μια διαμάχη μεταξύ της Αυστρο-Ουγγαρίας και της Σερβίας. Στην συνέχεια εμπλέκηκαν όλες οι Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης, μαζί με την Βουλγαρία, τη Ρωσία και τις ΗΠΑ. Η κήρυξη ενός Ευρωπαϊκού Πολέμου ήρθε από την Γερμανία στις 31 Ιουλίου με τελεσίγραφο που έστειλε στο Παρίσι, γεγονός που έστρεψε την συλλογική μνήμη να την θεωρήσει υπαίτια. Οι Ενωμένες Δυνάμεις, καλούμενες και Δυνάμεις της Αντάντ (κυρίως η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία μαζί με τη Ρωσική Αυτοκρατορία και τις ΗΠΑ) νίκησαν τις Κεντρικές Δυνάμεις, (Γερμανία, Αυστροουγγαρία, Βουλγαρία με σύμμαχο την Οθωμανική Αυτοκρατορία)⁹⁸. Η μεγάλη διάρκεια του πολέμου οφείλεται στο γεγονός ότι ως το 1917 «υπήρχε ένα τριπλό αδιέξοδο, ταυτόχρονα στρατιωτικό, στο ότι καμία πλευρά δεν μπορούσε να προχωρήσει σε αποφασιστική κίνηση, πολιτική, στο ότι οι συμμαχίες ήταν άρρηκτα δεμένες, και διπλωματική, στο ότι οι προσπάθειες διαπραγμάτευσης απέτυχαν. Η αιματοχυσία δεν μπορούσε να σταματήσει ούτε με νίκη, ούτε με επανάσταση, ούτε με συμβιβασμό». Οι δύο αντίπαλες παρατάξεις ήταν ισότιμες σε μέγεθος και οπλισμό, και κάθε πλευρά πίστευε ότι διεξάγει αμυντικό πόλεμο. Ξεκινώντας τον πόλεμο, οι στρατηγοί δεν είχαν ξεκάθαρους στόχους, παρά μόνο την επιθυμία να νικήσουν⁹⁹.

Λόγω της έκτασης του πολέμου, γραπτές πηγές άρχισαν να εμφανίζονται ήδη κατά τη διάρκειά του, και αμέσως μετά τη λήξη του, προσφέροντας ένα είδος δημοσιογραφικής αμεσότητας στα γεγονότα, αν και οι εφημερίδες της εποχής συχνά

⁹⁷ Padden, C. A. (1990). «Folk Explanation in Language Survival», στο D. Middleton και D. Edwards (επιμ.), *Collective Remembering*. London: Sage Publications, σ. 190.

⁹⁸ Stevenson, D. (1997). *The outbreak of the First World War : 1914 in perspective*. Basingstoke : Macmillan, σσ. 2, 28· Martel, G. (1986) «The revisionist as Moralizer- A. J. P. Taylor and the Lessons of European History», στο G. Martel (επιμ.), *The Origins of the Second World War Reconsidered: The A. J. P. Taylor debate after twenty-five years*. New York: Routledge, σ. 9.

⁹⁹ Stevenson, D. (1997). *The outbreak of the First World War*, ό.π., σ. 57, 159· Taylor, A. J. P. (1966). *From Sarajevo to Potsdam*. London: Thames and Hudson, σ. 23.

αντιμετώπιζαν λογοκρισία. Υπάρχουν σημαντικές μαρτυρίες από πολιτικούς αρχηγούς της περιόδου, όπως του Churchill, όπως και έργα που περιέχουν όλα τα επίσημα έγγραφα από Υπουργεία Εξωτερικών της Ευρώπης. Πολλές χώρες επέλεξαν να συγγράψουν ιστορικά έργα, ώστε να παρουσιάσουν την δική τους οπτική για τα αίτια και τα γεγονότα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μιλώντας διεξοδικά για τις διπλωματικές σχέσεις μεταξύ των χωρών. Ένας πόλεμος που επηρέασε όλον τον κόσμο άφησε αρκετό υλικό στους ιστορικούς, με στοιχεία που καλύπτουν κάθε ώρα του διαστήματος του πολέμου¹⁰⁰.

Υπάρχει πληθώρα γραπτών πηγών, φωτογραφιών, μουσείων, προφορικών μαρτυριών, κινηματογραφικών ταινιών, σειρών, ντοκιμαντέρ, ιστοσελίδων και διαλέξεων για τα γεγονότα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτή η πνευματική δημιουργία προέρχεται τόσο από ιστορικούς σε μορφή ακαδημαϊκών έργων, όσο και βιογραφίες βετεράνων και απλών ανθρώπων χαμηλής μόρφωσης. Ο Winter αναφέρεται σε αυτό το φαινόμενο αυξημένης πνευματικής δημιουργίας ως την «έκρηξη της μνήμης» που συντελέστηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Προέκυψε από την ανάγκη των ανθρώπων να μοιραστούν τις εμπειρίες τους και να συγκρίνουν τα βιώματά τους μεταξύ τους. Η συλλογική μνήμη ενός κοινωνικού συνόλου χτίζεται από το σύνολο των προσωπικών μαρτυριών των ανθρώπων, ανδρών και γυναικών. Για πρώτη φορά η ιστορία δεν γράφεται μόνο από όσους συμμετείχαν οι ίδιοι στον πόλεμο ως διοικητές και στρατιώτες, αλλά από τους απλούς πολίτες και τα θύματα του πολέμου. Ουσιαστικά, η συλλογική μνήμη διαμορφώνει την ιστορία¹⁰¹.

Κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί τις καταστροφικές συνέπειες που θα είχε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Σίγουρα όσοι είχαν εξουσία ήταν διατεθειμένοι να θυσιάσουν τη ζωή και την ευτυχία των πολιτών για τα «ζωτικά συμφέροντα» του κάθε κράτους. Όμως, τα στοιχεία δείχνουν ότι πέθαναν δέκα εκατομμύρια άνθρωποι και πολύ περισσότεροι ακρωτηριάστηκαν και τραυματίστηκαν. Πολλές ήταν και οι φυσικές καταστροφές, με τους βομβαρδισμούς να καίνε δάση και να καταστρέφουν πόλεις, αν και αποκαταστάθηκαν σε σύντομο χρονικό διάστημα μετά τον πόλεμο. Οι συνέπειες του πολέμου διαφαίνονται και στην παγκόσμια οικονομία, με τον

¹⁰⁰ Stevenson, D. (1997). *The outbreak of the First World War*, ό.π., σσ. 39-40 Taylor, A. J. P. (1966). *The First World War: an illustrated history*, σ. 56-57.

¹⁰¹ Winter, J. (2006), *Remembering War: The Great War Between Memory and History in the Twentieth Century*. London: Yale University Press, σ. 6-7.

υπερπληθωρισμό της δεκαετίας του 1920 και έπειτα την παγκόσμια οικονομική ύφεση της δεκαετίας του 1930. Ακόμη, άλλαξε τη σύσταση του πολιτικού χάρτη της Ευρώπης και των συνόρων των χωρών. Αναλυτικότερα, οδήγησε στην μεγάλη Ρώσικη επανάσταση που αντικατέστησε την Ρωσική Αυτοκρατορία με την Σοβιετική Ένωση και επέφερε την πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων. Τέλος, ώθησε την ακροδεξιά στην εξουσία στην Ιταλία και την Γερμανία, και έθεσε το ιστορικό προηγούμενο για τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο¹⁰².

Οι λαοί της Ευρώπης συμμετείχαν στον πόλεμο με ενθουσιασμό. Στις πρώτες μάχες συμμετείχαν έξι εκατομμύρια στρατιώτες, πολλοί εκ των οποίων ήταν απλοί πολίτες χωρίς στρατιωτική εκπαίδευση. Δεν πίστευαν ότι υπηρετούν τα συμφέροντα των πολιτικών αρχηγών ή ότι κάνουν επεκτατικό πόλεμο, παρά μόνο μία μειοψηφία κοντά στη λήξη του πολέμου. Τότε δεν τους προβληματίσε το γεγονός ότι εισέβαλλαν σε άλλες χώρες για να υπερασπιστούν τη δική τους. Θεωρούσαν ότι πρέπει να πολεμήσουν σε σημείο αυτοθυσίας για να υπερασπιστεί ο καθένας το κράτος του, ως πατριώτης, και ότι είναι «θέλημα του Θεού». Πολεμούσαν με βάση το ιδανικό της φιλοπατρίας και της πίστης, όπως και για να αποδείξουν την ανδρεία τους. Η εθνικότητά τους ήταν μέρος της ταυτότητάς τους. Έβλεπαν τον πόλεμο σαν μια «μεγάλη περιπέτεια», μέσα από την οποία θα «γίνουν άνδρες». Ακόμα και οι στρατηγοί δεν γνώριζαν από πόλεμο, και έπειτα προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν τις τύψεις από τους θανάτους που προήλθαν μέσα από τις διαταγές τους. Εξαίρεση ήταν ορισμένες χώρες όπως η Βρετανία, οι πολίτες της οποίας πίστευαν με μια δόση αφέλειας ότι πολεμούσαν για την ανεξαρτησία του Βελγίου, θέλοντας «να φτιάξουν έναν καλύτερο κόσμο». Δεν γνώριζαν τις τρομερές συνέπειες του πολέμου, ψυχικές ή σωματικές. Μετά από την λήξη του πολέμου έμαθαν¹⁰³.

Αναλυτικότερα, μετά από την λήξη του πολέμου, χιλιάδες βετεράνοι στρατιώτες ανέπτυξαν μια παράξενη ψυχική ασθένεια για εκείνη την εποχή, το σύνδρομο μετατραυματικής διαταραχής. Αρχικά δεν γνώριζαν τι ακριβώς συμβαίνει, καθώς αναγνωρίστηκε ως σύνδρομο μετά τον πόλεμο του Βιετνάμ το 1980. Το

¹⁰² Stevenson, D. (1997). *The outbreak of the First World War*, ό.π., σσ. 56-57. Martel, G. (1986). «The revisionist as Moralist- A. J. P. Taylor and the Lessons of European History», ό.π., σ. 8, 279. Taylor, A. J. P. (1966). *From Sarajevo to Potsdam*, ό.π., σ. 53.

¹⁰³ Taylor, A. J. P. (1966). *The First World War: an illustrated history*, ό.π., σ. 22, 53. Taylor, A. J. P. (1966). *From Sarajevo to Potsdam*. London: Thames and Hudson, σ. 38.

σύνδρομο μετατραυματικού στρες επηρέασε κυρίως τους στρατιώτες, αλλά και ανθρώπους που δεν είχαν συμμετέχει σε μάχες. Ταράζονταν από δυνατές φωνές και ήχους, έβλεπαν εφιάλτες όχι μόνο στον ύπνο τους, αλλά και κατά τη διάρκεια της μέρας, ένα είδος παραισθήσεων. Ξεσπούσαν σε φωνές, ανεξέλεγκτο κλάμα ή γέλιο, βίαιη συμπεριφορά. Η ψυχική ασθένεια εκδηλωνόταν και με σωματικά συμπτώματα, κάνοντας το σώμα τους να παραλύει. Επρόκειτο για μια κατάσταση άγχους όσων είχαν περάσει τραυματικές εμπειρίες. Οι άνθρωποι που υποφέρουν από αυτό αναβιώνουν τις τραυματικές εμπειρίες που έζησαν. Διάφορα οπτικά, ηχητικά και άλλα ερεθίσματα τους μεταφέρουν στην σκηνή της τραυματικής μνήμης την οποία ξαναζούν έντονα σαν να βρίσκονται εκεί. Αυτές οι συνεχείς παραισθήσεις τους οδηγούσαν σε βίαιη συμπεριφορά, ακόμα και σε φόνο σε ακραίες περιπτώσεις, όπως και σε παράλυση. Μεταξύ των ασθενών συχνό φαινόμενο ήταν η αυτοκτονία¹⁰⁴.

Πρώτη φορά ένας πόλεμος είχε τόσο μεγάλη κινητοποίηση και τόσο μεγάλη διάρκεια, και έφερε μεγάλες αλλαγές στις κοινωνίες στο σύνολό τους αλλά και στους πολίτες ως άτομα. Οι πόλεμοι συνήθως τελείωναν γρήγορα, με συνοπτικές αποφάσεις και στρατηγικές που αναδείκνυαν τον νικητή. Οι άνθρωποι που πήραν μέρος στον πόλεμο, δεν περίμεναν να λείψουν από την χώρα τους για τέσσερα χρόνια. Οι κοινωνίες και οι οικογένειες έπρεπε κάπως να αναπληρώσουν τους άνδρες που έλειπαν. Τα κράτη είχαν ευθύνη να παρέχουν στις γυναίκες και στα παιδιά των στρατιωτών. Οι γυναίκες χειραφετήθηκαν μπαίνοντας στον εργασιακό χώρο, λόγω της ανάγκης για εργατικά χέρια. Ταυτόχρονα, τα πεδία μάχης συνεχώς ήθελαν νέους στρατιώτες για να ενισχύσουν τα μέτωπα, στη θέση όσων πέθαιναν, στρατολογώντας σταδιακά άνδρες κάθε ηλικίας. Πυροδοτήθηκε μια έντονη βιομηχανική ανάπτυξη και αλλαγή στην οικονομία. Χρειάστηκε να χτιστούν εργοστάσια σε όλη την Ευρώπη, ειδικά για να τροφοδοτούν τα πεδία μάχης με τεράστια ποσότητα όπλων, μηχανών και πυρομαχικών. Πολλοί αναγκάστηκαν να αφήσουν την δουλειά που είχαν για να δουλέψουν στα εργοστάσια. Επίσης, τα κράτη έστελναν τρόφιμα για τους στρατιώτες και έπρεπε να περιθάλψουν όσους εμφάνισαν προβλήματα. Μέσα στις χώρες η διανομή τροφίμων γινόταν με δελτίο. Μεγάλος αριθμός ανθρώπων γίνονταν

¹⁰⁴ Winter, J. (2006), *Remembering War*, ό.π., σ. 7-8, 43-44, 52-53.

πρόσφυγες, εγκαταλείποντας τις περιοχές όπου γίνονταν επιθέσεις, ώστε να εγκατασταθούν σε ασφαλές μέρος, συνήθως μέσα στη χώρα τους¹⁰⁵.

Μεγάλος ήταν ο αντίκτυπος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου στη συλλογική μνήμη. Οι αλλαγές στην πολιτική σκηνή και στην κοινωνία στην Ευρώπη μετά τον πόλεμο, αλλά και τα ίδια τα γεγονότα του πολέμου επηρέασαν την ταυτότητα κάθε ανθρώπου που έζησε σε εκείνη την περίοδο. Ο άσημος στρατιώτης που πολέμησε και πέθανε, δεν υπάρχει καταχωρισμένος σε κανένα επίσημο έγγραφο παρά μόνο στις φωτογραφίες των απογόνων του. Η μνήμη του λαού συγκλονίστηκε με τους μαζικούς θανάτους στα πεδία της μάχης. Ως αποτέλεσμα, άλλαξε ο ορισμός του ήρωα με την ανέγερση του αγάλματος του Ανώνυμου Στρατιώτη σε πολλές χώρες ανά την Ευρώπη. Πλέον στις μάχες δεν τίμονταν ως ήρωες μόνο οι στρατηγοί που οδηγούσαν το στράτευμα στη νίκη, ή εκείνοι που αντιστέκονταν στον εχθρό. Ήρωες στην συλλογική μνήμη ήταν οι στρατιώτες που πολεμούσαν για την πατρίδα τους με αυταπάρνηση και θυσιάζονταν στο πεδίο της μάχης. Στην πραγματικότητα, ο θάνατος του άσημου στρατιώτη στην μάχη είναι μια θλιβερή απώλεια που πολλές φορές καθορίζεται από ανώτερες δυνάμεις. Οι άνθρωποι χάνανε τους αδερφούς, τους άνδρες, τους γιούς και τους πατέρες τους, συχνά χωρίς να έχουν κάποια απτή απόδειξη, ή κάποιο σώμα να θάψουν. Έπρεπε οι απώλειες αυτές με κάποιον τρόπο να δικαιολογηθούν στην μνήμη των ζωντανών. Οι κοινωνίες έπρεπε να πιστέψουν ότι αυτοί οι θάνατοι είναι μέρος ενός ανώτερου ιδανικού, ώστε να ξεπεράσουν τον πόνο της απώλειας¹⁰⁶.

Οι λαοί της Ευρώπης θεωρούν τα γεγονότα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου σημαντικά για την διαμόρφωση της συλλογικής και της ατομικής τους ταυτότητας. Διατηρούν την συλλογική μνήμη με κινηματογραφικές ταινίες, τηλεοπτικές σειρές, μουσεία, αφιερώματα, ιστορικά μνημεία, όπως και με τις ετήσιες εορταστικές εκδηλώσεις στην μνήμη των νεκρών ηρώων κάθε χώρας. Τα έργα που ενέπνευσε η συλλογική μνήμη ανάχθηκαν σε επίπεδο μαζικής παραγωγής και κατανάλωσης. Η γενιά του Μεσοπολέμου ήταν η πρώτη γενιά που ανέπτυξε τόσο διεξοδικά την μνήμη

¹⁰⁵ Taylor, A. J. P. (1966). *The First World War: an illustrated history*, ό.π., σ. 46-47, 49-51, 59-60
Taylor, A. J. P. (1966). *From Sarajevo to Potsdam*, ό.π., σ. 36-37.

¹⁰⁶ Πλουμίδης, Σ. Γ. (2011). «Η μνήμη των εθνικών πολέμων (1912-1922) στην Ελλάδα». *Η μνήμη της κοινότητας και η διαχείρισή της*. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα, σσ. 289-308
Taylor, A. J. P. (1966). *The First World War*, ό.π., σ. 1
Taylor, A. J. P. (1966). *From Sarajevo to Potsdam*, ό.π., σ. 56, 58
Winter, J. (2006), *Remembering War*, ό.π., σ. 26, 139.

του πολέμου, και αργότερα ενέπνευσε την συλλογική μνήμη των γεγονότων του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και του Ολοκαυτώματος¹⁰⁷.

3.4 Το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο έλαβαν χώρα οι ιταλικές τραγωδίες.

Έπειτα από την συμμαχική απόβαση στη Σικελία στις 10 Ιουλίου 1943, ακολούθησε η ανατροπή του Benito Mussolini και η ανάληψη της θέσης του πρωθυπουργού από τον στρατηγό Pietro Badoglio. Εν τέλει, υπογράφηκε ανακωχή μεταξύ των Συμμάχων και της νέας κυβέρνησης με την υπογραφή συνθήκης για την άνευ όρων συνθηκολόγηση της Ιταλίας. Οι Γερμανοί που είχαν αντιληφθεί την πιθανότητα μιας τέτοιας εξέλιξης, ήταν έτοιμοι να αποτρέψουν την αιχμαλωσία ή την προσχώρηση εκατοντάδων χιλιάδων Ιταλών στρατιωτών, που βρίσκονταν εκτός Ιταλίας στους Συμμάχους. Σε ότι αφορά τα στρατεύματα της 11^{ης} Ιταλικής Στρατιάς που στάθμευαν στην Ελλάδα, η μεγάλη πλειοψηφία των μονάδων παραδόθηκε στους Γερμανούς με εξαίρεση δυο Μεραρχίες και κάποιες μικρότερες μονάδες που αντιτάχθηκαν ή διέφυγαν στους αντάρτες. Συγκεκριμένα, η Μεραρχία Acqui στην Κεφαλονιά και την Κέρκυρα και η Μεραρχία Pinergolo στη Θεσσαλία, αρνήθηκαν να παραδοθούν στους Γερμανούς, μετά από την ανακωχή της 8^{ης} Σεπτεμβρίου 1943 μεταξύ της ιταλικής κυβέρνησης του P. Badoglio και των Αγγλοαμερικανών¹⁰⁸.

Κοινό χαρακτηριστικό των μελών της κυβέρνησης Badoglio και της στρατιωτικής διοίκησης ήταν η απόλυτη έλλειψη αισθήματος ευθύνης και, παράλληλα, η αδυναμία κατανόησης της πραγματικής ισορροπίας δυνάμεων μεταξύ μιας ηττημένης χώρας και μιας χώρας που γίνεται υποχείριο των νικητών, μέχρι του σημείου να τους παρέχει συμβουλές για το δικό τους συμφέρον¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Winter, J. (2006), *Remembering War*, ό.π., σ. 12, 20, 25.

¹⁰⁸ Αλεξάνδρου, Χ. (2008). *Μεραρχία Πινερόλο: Χρονικό της αντίστασης και του μαρτυρίου της. Σεπτέμβριος 1943 - Δεκέμβριος 1944*. Αθήνα: Gruppo d'Arte Πλουμίδης, Σ. Γ. (2002) «Η παράδοση των Ιταλών στην Ήπειρο (Σεπτέμβριος 1943)», *Ηπειρωτικά Χρόνια*, τομ. 36, Ιωάννινα: Ανάτυπο, σ. 325.

¹⁰⁹ Rossi, E. A. (1993). *L'inganno Reciproco. L'armistizio fra l'Italia e gli Anglo-Americani del settembre del '43*. Roma: Ministero per i beni culturali e ambientali. Ufficio centrale per i beni archivistici.

Εκείνη την περίοδο, από τον Ιούλιο του 1943, η παρουσία των γερμανικών στρατευμάτων εντάθηκε στο Αιγαίο. Οι κρίσιμες θέσεις που ελέγχονταν από ιταλικά στρατεύματα θα ενισχύονταν με γερμανικά. Ακριβέστερα, η διαφανόμενη παράδοση των Ιταλών ανησυχούσε την γερμανική καθώς θεωρούσαν ότι θα μπορούσε να αποτελέσει το προηγούμενο και για άλλες χώρες, οπότε και να δημιουργήσει ελπίδα για ένα τέλος του πολέμου ακόμη και με τη Γερμανία. Ειδικά η Ελλάδα και ακόμη περισσότερο η περίπτωση του Αιγαίου θεωρούνταν ευαίσθητη περιοχή αφού θα μπορούσε να γίνει μια απόβαση των αγγλοαμερικάνων εκεί ή ταυτόχρονα στο Αιγαίο και την Ιταλία μετά την παραίτηση του Mussolini στις 26 Ιουλίου του 1943¹¹⁰.

Πράγματι, η Ιταλία συνθηκολόγησε με τους Συμμάχους στις 8 Σεπτεμβρίου 1943. Στο διάταγμά του ο στρατάρχης Pietro Badoglio διέταξε τα ιταλικά στρατεύματα να αμυνθούν «εναντίον επιθέσεων από κάθε άλλη πλευρά». Οι Γερμανοί παρουσίασαν δύο επιλογές στους 240.000 Ιταλούς στρατιώτες που βρίσκονταν στην Ελλάδα, είτε να συνεχίσουν να πολεμούν στο πλευρό τους, με την παράδοση του οπλισμού τους και την αποστολή τους στο Ρωσικό μέτωπο, είτε να κάνουν καταναγκαστική εργασία στην Γερμανία, ως αιχμάλωτοι πολέμου. Τους θεωρούσαν προδότες, γιατί άφησαν τον Άξονα, προκειμένου να συνθηκολογήσουν με τους Συμμάχους¹¹¹. Αμεσα οι Γερμανοί θέλησαν να καταλάβουν τα Δωδεκάνησα, που ήταν στην κατοχή των Ιταλών. Οι Ιταλοί είχαν διαταγή από τον Άγγλο στρατηγό Wilson να διατηρήσουν τις θέσεις τους, να υπερασπιστούν τα εδάφη που κατείχαν και να πολεμήσουν εναντίων των πρώην συμμάχων τους. Έτσι, έπειτα από πολλές μάχες των Γερμανών εναντίων των Ιταλών και των Συμμάχων, η Ρόδος, η Κω και η Λέρος πέρασαν σε γερμανική κατοχή μέχρι το Νοέμβριο του ίδιου έτους¹¹².

Ωστόσο, οι Ιταλοί στρατιώτες δεν ήταν διατεθειμένοι να συνεχίσουν τον πόλεμο, ιδίως στο πλευρό των πρώην συμμάχων τους. Μόνο το 10% προσχώρησε

¹¹⁰ Rossi, E. A., (1993). *L'inganno Reciproco. L'armistizio fra l'Italia e gli Anglo-Americani del settembre del '43*. Roma: Ministero per i beni culturali e ambientali. Ufficio centrale per i beni archivistici., σ. 30.

¹¹¹ Ντελής, Β. «*Η Μεραρχία Πινερόλο και το μαρτύριο των Ιταλών στην Νεράιδα: Επίδειξη ανθρωπιάς στη μέση του πολέμου*». Mouzaki News. 19 Νοεμβρίου 2016. <https://mouzakinews.gr/i-merarchia-pinerolo-kai-to-martyrio-to/>

¹¹² Δενεζάκης, Α. «*Η μεγαλύτερη ναυτική τραγωδία της Μεσογείου στα νερά του Σαρωνικού (φωτο & βίντεο)*». *Ζείδωρον*. 12 Φεβρουαρίου 2020. https://zeidoron.blogspot.com/2020/02/blog-post_161.html Πλουμίδης, Σ. Γ. (2002) «*Η παράδοση των Ιταλών στην Ήπειρο (Σεπτέμβριος 1943)*», *Ηπειρωτικά Χρόνια*, τομ. 36, Ιωάννινα: Ανάτυπο, σ. 328.

στον γερμανικό στρατό. Η πλειοψηφία ήθελε να γυρίσει στην Ιταλία και ορισμένοι είχαν την πρόθεση να πολεμήσουν στο πλευρό των ελλήνων. Όμως, το άμεσο πρόβλημά τους ήταν να γλιτώσουν το καθεστώς αιχμαλωσίας από τους Γερμανούς. Οι Γερμανοί αφοπλίσαν και αιχμαλώτισαν 1.007.000 Ιταλούς στρατιώτες από τα περίπου δύο εκατομμύρια του συνόλου του Ιταλικού στρατού από την Ιταλία, την Γαλλία, τα Βαλκάνια και την Ελλάδα. Από αυτούς 196.000 το έσκασαν κατά τη μεταφορά, 94.000 αποφάσισαν να πολεμήσουν με τους Γερμανούς. Οι υπόλοιποι 710.000 προορίζονταν για τα στρατόπεδα εργασίας της Γερμανίας ως αιχμάλωτοι πολέμου. Από αυτούς 103.000 δήλωσαν έτοιμοι να πολεμήσουν για τη Γερμανία. Επομένως, περίπου 600.000 με 650.000 στρατιώτες αρνήθηκαν ευθέως να πολεμήσουν με τους Γερμανούς, δηλαδή περίπου το ¼ του Ιταλικού στρατού¹¹³.

Συνολικά, περίπου 15.000 Ιταλοί στρατιώτες πέθαναν στα τραγικά ναυάγια, στις διάφορες εκτελέσεις αιχμαλώτων, όπως της Μερραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά, άλλα και στις μάχες. Οι περισσότεροι εκ των οποίων παρέμειναν άταφοι και αγνοούμενοι. Αν προσθέσουμε τους Άγγλους και Γερμανούς νεκρούς και τους Έλληνες αμάχους, τότε οι μάχες και η κατοχή των Δωδεκανήσων ήταν ίσως οι πιο πολύνεκρες του Αιγαίου¹¹⁴.

¹¹³ Kosmidis, P. «The forgotten tragedies of the Aegean and the Ionian during WW2». *WW2 Wrecks*. 14 Φεβρουαρίου 2021. <https://www.ww2wrecks.com/portfolio/the-forgotten-tragedies-of-the-aegean-and-the-ionian-during-ww2/>

¹¹⁴ Κογιόπουλος, Κ. «Ένα μνημείο στα Λέγρενα για τα θύματα του μεγαλύτερου ναυαγίου στη Μεσόγειο». *Κώστας Κογιόπουλος*. 6 Φεβρουαρίου 2014. <https://kostaskogiopoulos.wordpress.com/2014/02/06/%ce%b5%ce%bd%ce%b1-%ce%bc%ce%bd%ce%b7%ce%bc%ce%b5%ce%b9%ce%bf-%cf%83%cf%84%ce%b1-%ce%bb%ce%b5%ce%b3%cf%81%ce%b5%ce%bd%ce%b1-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b1-%ce%b8%cf%85%ce%bc%ce%b1%cf%84%ce%b1-%cf%84/>

4. Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΝΑΥΑΓΙΟ ΤΟΥ ΑΤΜΟΠΛΟΙΟΥ ΟΡΙΑ.

4.1 Εισαγωγικά.

Τα ιταλικά στρατεύματα στη Ελλάδα που αιχμαλωτίστηκαν από τους Γερμανούς, στοιβάζονταν σε όλα τα διαθέσιμα πλοία για να μεταφερθούν στα στρατόπεδα εργασίας του Γ' Reich της Γερμανίας. Οι Γερμανοί εκτέλεσαν την Επιχείρηση Achse, ακολουθώντας τις εντολές του Hitler να εκμεταλλευτούν κάθε διαθέσιμο χώρο στα πλοία, ώστε να «αδειάσουν» τα ελληνικά νησιά από Ιταλούς στρατιώτες. Έτσι, καταστρατήγησαν τους κανονισμούς του Διεθνούς Δικαίου Ναυσιπλοΐας και κάθε διεθνή συνθήκη θαλάσσιων μεταφορών, που ορίζουν ότι όλοι οι επιβάτες σε ένα πλοίο δεν πρέπει να ξεπερνούν τον αριθμό των σωστικών μέσων που διατίθενται σε περίπτωση ανάγκης, ανεξάρτητα από την χωρητικότητά του. Έστειλαν τα πλοία κατάφορτα με στρατιώτες πρώτα στον Πειραιά και στην συνέχεια στην Γερμανία, για να κάνουν καταναγκαστικά έργα. Κατά συνέπεια, αρκετά σκάφη βυθίστηκαν. Οι άσχημες καιρικές συνθήκες, οι ενεργές νάρκες και η επίθεση συμμαχικών πλοίων, σε συνδυασμό με πλοία κακοσυντηρημένα που δεν έλαβαν κανένα είδος ελέγχου, επέφεραν τον θάνατο πολλών ανθρώπων μέσα σε ένα εξάμηνο, κυρίως των Ιταλών αιχμαλώτων στρατιωτών, αλλά και των Γερμανών στρατιωτών ή άλλων επιβατών που τους συνόδευαν. Συνολικά, μέχρι τον Μάρτιο του 1944 πνίγηκε μεγάλος αριθμός ανθρώπων στις ελληνικές θάλασσες σε διάφορα μικρά και μεγάλα ναυάγια¹¹⁵.

Πολλά πλοία βυθίστηκαν από τους Συμμάχους, κυρίως τους Άγγλους, αν και συχνά γνώριζαν ότι τα πλοία αυτά μεταφέρουν αιχμαλώτους. Το φορτηγό πλοίο Marguerite, έφυγε από το Αργοστόλι προς την Πάτρα, torpilίζεται από το βρετανικό υποβρύχιο Trooper και βυθίστηκε στις 13 Οκτώβρη 1943. Ο απολογισμός ήταν 544 νεκροί. Το Alma στο Ιόνιο χτυπήθηκε από το βρετανικό υποβρύχιο Torbay, με απόλογοισμό 300 νεκρούς. Το επιταγμένο από τους Γερμανούς ιταλικό εμπορικό πλοίο SS Gaetano Donizetti, μόλις έφυγε από τη Ρόδο, με 1.576 Ιταλούς αιχμαλώτους και

¹¹⁵ Δενεζάκης, Α. «Η μεγαλύτερη ναυτική τραγωδία της Μεσογείου στα νερά του Σαρωνικού (φωτο & βίντεο)», ό.π. Κογιόπουλος, Κ. «Ένα μνημείο στα Λέγρενα για τα θύματα του μεγαλύτερου ναυαγίου στη Μεσόγειο». *Κώστας Κογιόπουλος*. 6 Φεβρουαρίου 2014, ό.π. Kosmidis, P. «The forgotten tragedies of the Aegean and the Ionian during WW2», ό.π.

200 Γερμανούς φρουρούς, στις 23 Σεπτέμβρη 1943, χτυπήθηκε από το βρετανικό HMS Eclipse και βυθίστηκε μαζί με όλο το πλήρωμα. Ως αποτέλεσμα, σκοτώθηκαν 1.776 άτομα. Το επιβατηγό/φορτηγό Palma απόπλευσε από τη Σάμο με 1.000 Ιταλούς αιχμαλώτους και Γερμανούς ως πλήρωμα. Στις 27 Νοέμβρη 1943 δέχτηκε τορπίλη και βυθίστηκε, με απολογισμό 1.100 νεκρούς. Το ατμόπλοιο Sinfra απόπλευσε από τη Σούδα προς Πειραιά, μεταφέροντας 204 Γερμανούς και 2.389 Ιταλούς αιχμαλώτους. Έξω από τον κόλπο της Σούδας δέχτηκε αεροπορική επίθεση από 10 Αμερικανικά και Βρετανικά αεροσκάφη, στις 18 Οκτώβρη 1943 και βυθίστηκε, με απολογισμό 1.857 νεκρούς. Το ατμόπλοιο Petrella απόπλευσε από Κρήτη προς Πειραιά, μεταφέροντας 3.173 Ιταλούς αιχμαλώτους στοιβαγμένους στα αμπάρια του, και Γερμανική συνοδεία. Στις 8 Φλεβάρη 1944 το χτύπησε τορπίλη από το βρετανικό υποβρύχιο HMS Sportsman. Όταν βυθίστηκε, πέθαναν 2.670 στρατιώτες. Το φορτηγό Sifnos απόπλευσε από Σούδα/Κρήτη προς Πειραιά, στις 4 Μάρτη 1944 και δέχτηκε επίθεση από συμμαχικά αεροσκάφη, όπου πέθαναν 59 άνθρωποι. Είναι μακρύς ο κατάλογος των πλοίων που βυθίστηκαν, και σίγουρα πολλά ναυάγια παραμένουν άγνωστα¹¹⁶.

Ένα από αυτά τα πλοία, το μηχανοκίνητο ιταλικό σκάφος Mario Roselli δέχτηκε επίθεση από συμμαχικά αεροπλάνα στο λιμάνι της Κέρκυρας και βυθίστηκε στις 11 Οκτώβρη 1943. Το πλοίο, φορτωμένο με 5.000 Ιταλούς αιχμαλώτους, βομβαρδίστηκε και ναυάγησε. Η πρώτη βόμβα το βρήκε στην πρύμνη και μια δεύτερη χτύπησε μια μεγάλη βενζινακάτο, γεμάτη και αυτή με αιχμαλώτους. Τα πτώματα από τους περίπου 1.300 νεκρούς Ιταλούς γέμισαν τη θάλασσα, δημιουργώντας σκηνικό δαντικής κόλασης. Τα ιστορικά γεγονότα που περιβάλλουν το ναυάγιο θα αναλυθούν διεξοδικά στην επόμενη ενότητα, καθώς και η ιστορική του μνήμη από τους κατοίκους της περιοχής¹¹⁷.

Πολλά πλοία χτύπησαν σε νάρκες. Το ατμόπλοιο Ardena χτύπησε σε νάρκη μόλις βγήκε από το λιμάνι του Αργοστολίου, φορτωμένο Ιταλούς αιχμαλώτους, στις 28 Σεπτέμβρη 1943. Όταν έγινε η έκρηξη, το πλοίο άρχισε να βυθίζεται και οι φυλακισμένοι έπλεαν στη θάλασσα. Ο Γιοναννί, ένας Ιταλός αιχμάλωτος που επέζησε, μαρτυρεί τα εξής: «*Βρισκόμουν στο νερό δέκα με δώδεκα ώρες, και είδα*

¹¹⁶ Δενεζάκης, Α. «Η μεγαλύτερη ναυτική τραγωδία της Μεσογείου στα νερά του Σαρωνικού (φωτο & βίντεο)», ό.π.

¹¹⁷ Δενεζάκης, Α. «Η μεγαλύτερη ναυτική τραγωδία της Μεσογείου στα νερά του Σαρωνικού (φωτο & βίντεο)», ό.π. Σούλος, Γ. «Βομβαρδισμοί Γερμανών στη Κέρκυρα το 1943», *Εθνικά*, φ. 15/11/2012.

ομάδες Ιταλών, ορισμένοι εκ των οποίων προσπαθούσαν να κρατηθούν από άλλους και σταδιακά χάνονταν κάτω από το νερό. Ένιωσα απελπισία, ότι η μοίρα μου επρόκειτο να ακολουθήσει τη δική τους, ο ένας μετά τον άλλο χάνονταν κάτω από τα απαίσια κύματα». Σκοτώθηκαν 720 Ιταλοί από τους 1000 αιχμαλώτους που επέβαιναν στο πλοίο¹¹⁸.

Τέλος, άλλα πλοία βυθίστηκαν από την κακοκαιρία, την κακή συντήρηση και το υπερβολικό φορτίο που μετέφεραν. Το ατμόπλοιο *Oria* από Ρόδο προς Πειραιά στις 12 Φλεβάρη 1944 έπεσε στα βράχια της νησίδας Πάτροκλος, στο Σαρωνικό και μέτρησε 4.200 νεκρούς, αποτελώντας το πιο μεγάλο ναυάγιο σε καιρό πολέμου στην ιστορία. Τα γεγονότα που περιβάλλουν αυτό το ναυάγιο θα αναλυθούν διεξοδικά σε επόμενη ενότητα, όπως και ο τρόπος που το εξέλαβε η συλλογική μνήμη¹¹⁹.

4.2 Το πολύνεκρο ναυάγιο του ατμόπλοιου Mario Roselli το 1943 και τα ιστορικά γεγονότα που το περιβάλλουν.

Όπως προαναφέρθηκε στην εισαγωγή, το ατμόπλοιο Mario Roselli βομβαρδίστηκε στις 11 Οκτώβρη 1943 από τον συμμαχικό στρατό στα ανοιχτά της Κέρκυρας, ενώ μετέφερε περίπου 5.000 Ιταλούς αιχμαλώτους, εκ των οποίων περίπου οι 1.300 πέθαναν. Ας εξετάσουμε τα ιστορικά γεγονότα που οδήγησαν στο συμβάν.

Τον Σεπτέμβριο του 1943, η ναζιστική Γερμανία ήθελε να καταλάβει την Κέρκυρα, ως σημείο μεγάλης στρατηγικής σημασίας. Οι Γερμανοί βρίσκονταν σε διαδικασία διαπραγματεύσεων παράδοσης των ιταλικών στρατευμάτων της Μεραρχίας *Acqui* που βρίσκονταν στην Κέρκυρα. Το αίτημα αυτό έγινε στο πλαίσιο του γενικού αιτήματος του αποπλισμού των Ιταλών εκ μέρους των Γερμανών, μετά από την συνθηκολόγησή τους με τους Συμμάχους. Ο συνταγματάρχης *Lusignani* στις 10 Σεπτεμβρίου απόρριψε την πρόταση για παράδοση εκ μέρους του αντισυνταγματάρχη *Klotz*, δηλώνοντας ότι θέλει να σεβαστεί τις διαταγές του

¹¹⁸ Δενεζάκης, Α. «Η μεγαλύτερη ναυτική τραγωδία της Μεσογείου στα νερά του Σαρωνικού (φωτο & βίντεο)», ό.π.· Kosmidis, P. «The forgotten tragedies of the Aegean and the Ionian during WW2», ό.π.

¹¹⁹ Δενεζάκης, Α. «Η μεγαλύτερη ναυτική τραγωδία της Μεσογείου στα νερά του Σαρωνικού (φωτο & βίντεο)», ό.π.

Badoglio και να μην αντισταθεί σε πιθανή απόβαση των Συμμάχων. Στις 11 Σεπτεμβρίου αρνήθηκε να παραδοθεί και στον λοχαγό Spindler του 54^{ου} τάγματος ορεινών κυνηγών, λέγοντας ότι τάσσεται στο πλευρό της Κέρκυρας, και μοίρασε όπλα και πολεμοφόδια στους κατοίκους. Απέκρουσε και τον συνταγματάρχη von Hirschfeld, που τον προσέγγισε στις 12 Σεπτεμβρίου για τον ίδιο λόγο¹²⁰.

Ωστόσο, η προσπάθεια διαπραγματεύσεων ναυάγησε εντελώς, από την στιγμή που οι Γερμανοί ξεκίνησαν τις εχθροπραξίες στο νησί το πρωί της Δευτέρας 13 Σεπτεμβρίου, ενώ ο συνταγματάρχης Lusignani περίμενε πάλι εκπρόσωπο των Γερμανών για διαπραγματεύσεις. Πέντε γερμανικά αεροπλάνα Junkers, που είχαν εντολή να καλύψουν αεροπορικά την απόβαση ερχόμενα από την Ήπειρο, παρανόησαν την εντολή και ξεκίνησαν την επίθεση νωρίτερα. Πετούσαν προκηρύξεις που υπόσχονταν στους ιταλούς στρατιώτες τον επαναπατρισμό τους, εάν παραδοθούν και στην συνέχεια ξεκίνησαν επίθεση. Βομβάρδισαν το λιμάνι, το αεροδρόμιο και τις ιταλικές πυροβολαρχίες, και προσπάθησαν να αποβιβαστούν ανεπιτυχώς, καθώς τα τέσσερα καταρρίφθηκαν από ιταλικά αντιεροπορικά. Όταν κατέφτασε και ο ταγματάρχης von Hirschfeld για τις διαπραγματεύσεις, δήλωσε ότι επρόκειτο περί λάθους. Πίεσε πάλι τον Lusignani να παραδοθούν τα ιταλικά στρατεύματα του νησιού «*προς αποφυγή αιματοχυσίας*» και τους έδωσε προθεσμία λίγων ωρών να απαντήσουν. Ο Lusignani αρνήθηκε την πρότασή του, αλλά τον άφησε να φύγει¹²¹.

Μετά την αποχώρηση του von Hirschfeld, το ίδιο πρωί δόθηκε σήμα για έναρξη της επίθεσης και προσπάθεια απόβασης των Γερμανών με το XXII σώμα αλπινιστών. Συνεχίστηκε ο αεροπορικός βομβαρδισμός, και προσέγγισε το νησί ένας μικρός στόλος 12 πλοίων με 400 στρατιώτες πεζικού από την Ηγουμενίτσα, με στόχο να αφοπλίσουν την ιταλική φρουρά δια της βίας. Στο εσωτερικό του νησιού και στο λιμάνι, τα ιταλικά στρατεύματα έπιασαν 12 αξιωματικούς και 414 στρατιώτες, τους οποίους έστειλαν στην Ιταλία. Ο Ιταλός υπολοχαγός Pamponi, που ηγείτο της ομάδας 50 στρατιωτών που έπιασε όσους Γερμανούς κατείχαν το λιμάνι, διηγείται: «*Οι στρατιώτες ήταν κουρασμένοι, σκονισμένοι, πεινασμένοι στην έκφρασή τους όμως υπήρχε μια αυτοπεποίθηση, μια ζωνρή ικανοποίηση το κατέβασμα της γερμανική*

¹²⁰ Αθανάσαινας, Γ. (1999). *Κέρκυρα 1943: Ιστορία από τα αρχεία των εμπολέμων*. Αθήνα: Μακεδονικές Εκδόσεις, σσ. 102, 105· Ιωνάς, Σ. «1943, η μάταιη αντίσταση της μεραρχίας Άκου». *Corfu History*. 15 Απριλίου 2021. <https://www.corfuhistory.eu/?p=1832>

¹²¹ Ο.π., σ. 102-103, 105.

σημαίας, οι αιχμάλωτοι, όλα είχαν συμβάλει στον ενθουσιασμό τους». Όσον αφορά τα γερμανικά πλοία, μόλις προσέγγισαν τα 800 με 500 μέτρα από την ακτή, αναχαιτίστηκαν από την κινητή III μοίρα των 75 υπό το λοχαγό Falcocchio. Το επικεφαλής πλοίο βυθίστηκε, πολλά παρουσίασαν σοβαρή βλάβη, και πολλοί στρατιώτες σκοτώθηκαν ή τραυματίστηκαν, οπότε δόθηκε εντολή υποχώρησης. Έτσι αποκρούστηκε η προσπάθεια της απόβασης¹²².

Το βράδυ της ίδιας μέρας και τα ξημερώματα της 14 Σεπτεμβρίου, οι Γερμανοί πυρπόλησαν την πόλη της Κέρκυρας, εν μέρει για αντίποινα και εν μέρει σε προετοιμασία μιας δεύτερης προσπάθειας απόβασης για να την καταλάβουν. Ο στρατηγός Lanz ξεκίνησε να οργανώνει ένα οργανωμένο σχέδιο κατάληψής της. Ήθελαν να καταρρακώσουν το ηθικό και των Ιταλών στρατιωτών και των Ελλήνων κατοίκων και να κάμψουν κάθε αντίσταση, ώστε να περάσει το νησί στον έλεγχό τους. Δέκα γερμανικά αεροπλάνα έριξαν εμπρηστικές βόμβες, κατακαίγοντας την πόλη της Κέρκυρας και προκαλώντας πανικό στους κατοίκους, που έτρεχαν προς τα χωριά και τις υπόγειες σήραγγες των φρουρίων, ώστε να γλιτώσουν. Η μεγάλη πυρκαγιά που προκλήθηκε και οι βομβαρδισμοί εκείνων των ημερών κατέστρεψαν μεγάλο μέρος της πόλης, ολόκληρη την εβραϊκή συνοικία, τα κοινωφελή της ιδρύματα, τις φυλακές, όπως και πολλά ιστορικά κτήρια και μνημεία. Οι κάτοικοι δεν μπορούσαν να σβήσουν τη φωτιά, γιατί το δίκτυο ύδρευσης της πόλης ήταν κατεστραμμένο από προηγούμενο βομβαρδισμό των Συμμάχων¹²³.

Μετά από την πυρπόληση της Κέρκυρας, ο κυβερνήτης της Κέρκυρας κόμης Barattieri παρέδωσε την εξουσία του νησιού στην Ελληνική Αντίσταση, η οποία πέτυχε να διατηρήσει την τάξη στο νησί, αποτρέποντας τυχόν κλοπές και λεηλασίες. Ωστόσο, επικρατούσε πολύ άσχημη κατάσταση σε όσους είχαν μείνει στην πόλη, καθώς δεν είχαν επαρκή τρόφιμα και νερό. Τις επόμενες ημέρες, οι καθημερινοί βομβαρδισμοί συνεχίστηκαν, αν και η προσοχή των Γερμανών ήταν στραμμένη στην κατάληψη της Κεφαλονιάς¹²⁴.

Εντωμεταξύ, η διοίκηση της Κέρκυρας και ο Lusignani ζητούσαν επανειλημμένα υποστήριξη από το Γενικό Επιτελείο Αεροπορίας στην Ιταλία και τους Συμμάχους, χωρίς ανταπόκριση. Ο στρατηγός Ambrosio έστειλε δύο

¹²² Αθανάσαινας, Γ. (1999). *Κέρκυρα 1943: Ιστορία από τα αρχεία των εμπολέμων*, ό.π., σ. 107-109, 113.

¹²³ Ό.π., σσ. 119-125, 127, 136, 142-143.

¹²⁴ Ό.π., σσ. 133, 138-140.

αντιτορπιλικά στην Κέρκυρα για ενισχύσεις. Η κεντρική ιταλική διοίκηση, μην μπορώντας να στείλει επιπλέον δυνάμεις, απένειμε μετάλλια και παράσημα. Οι Σύμμαχοι, συγκεκριμένα το στρατηγείο του Καΐρου, προγραμματίσαν τελικά μία επιχείρηση με στρατιωτική αποστολή για τις 21 Σεπτεμβρίου, και την άφιξη ενός στρατηγού στις 24 Σεπτεμβρίου για να πραγματοποιήσουν απόβαση, η οποία όμως άργησε να οργανωθεί και στην συνέχεια ακυρώθηκε. Συνεπώς, η Κέρκυρα δεν είχε ούτε αεροπορική ούτε ναυτική κάλυψη, και αντιμετώπιζε ελλείψεις σε φαρμακευτικό υλικό και πυρομαχικά¹²⁵.

Η δεύτερη απόβαση των Γερμανών στην Κέρκυρα, αυτή την φορά επιτυχημένη, πραγματοποιήθηκε στις 23 και 24 Σεπτεμβρίου, μία μέρα μετά από την πτώση της Κεφαλονιάς, και είχε το όνομα «επιχείρηση Verratt (δηλαδή προδοσία)». Τα μεσάνυχτα, δυνάμεις την 1^{ης} Ορεινής Μεραρχίας με επικεφαλής τον λοχαγό Dittman, συνολικά περίπου 400 στρατιώτες, πραγματοποίησαν απόβαση στις ακατοίκητες δυτικές ακτές του νησιού και προέλασαν προς τις ανατολικές ακτές, με Στούκας που έδιναν υποστήριξη από τον αέρα. Τα αεροπλάνα κατέστρεψαν όλες τις πυροβολαρχίες και τις αποθήκες πυρομαχικών. Την επόμενη μέρα, προχώρησαν στο εσωτερικό του νησιού. Οι Ιταλοί προέβαλλαν αδύναμη αντίσταση, και στις 25 άρχισαν να παραδίδονται αμαχητί¹²⁶. Όπως είπε χαρακτηριστικά ο Lusignani «Δεν μπορούμε πια να αντισταθούμε, δεν έχουμε πια όπλα και έχουμε μόνο 200 άνδρες-άρρωστους και διαφόρων υπηρεσιών-σκόρπιους ανάμεσα σε δυο ορεινές διαβάσεις που απέχουν 4-5 χιλιόμετρα σε ευθεία γραμμή, αλλά στην πραγματικότητα γύρω στις έξι ώρες πορεία. Είναι σαν να μην έχουμε τίποτα. Τέλειωσαν όλα. Αν μας είχαν βοηθήσει με οποιοδήποτε τρόπο θα μπορούσαμε να αντισταθούμε»¹²⁷. Ο Lusignani αιχμαλωτίστηκε και εκτελέστηκε, αφού έδωσε διαταγή σε όσους στρατιώτες πολεμούσαν ακόμα να παραδοθούν. Στις 26 Σεπτεμβρίου ολοκληρώθηκε η κατάληψη της Κέρκυρας από τους Γερμανούς στρατιώτες, που εισήρθαν στην πόλη της Κέρκυρας και την λεηλάτησαν επί τρεις μέρες¹²⁸.

¹²⁵ Ιωνάς, Σ. «1943, η μάταιη αντίσταση της μεραρχίας Άκου». *Corfu History*. 15 Απριλίου 2021. <https://www.corfuhistory.eu/?p=1832>

¹²⁶ Αθανάσαινας, Γ. (1999). *Κέρκυρα 1943: Ιστορία από τα αρχεία των εμπολέμων*, ό.π., σ. 201-202, 207, 211.

¹²⁷ Αθανάσαινας, Γ. (1999). *Κέρκυρα 1943: Ιστορία από τα αρχεία των εμπολέμων*, ό.π., σ. 228.

¹²⁸ Ό.π., σ. 247-250.

Όσον αφορά την τύχη των ιταλών στρατιωτών, ορισμένοι πέθαναν στις αψιμαχίες, άλλοι εκτελέστηκαν και άλλοι κρατήθηκαν ως αιχμάλωτοι πολέμου. Από τους Ιταλούς που βρίσκονταν στο νησί, οι νεκροί ήταν γύρω στους 700, σκοτωμένοι σε εκτελέσεις ή σε αψιμαχίες. Ο Lanz διαμήνυσε στον Stettner την εκτέλεση μόνο των Ιταλών αξιωματικών, και όχι του συνόλου του ιταλικού στρατεύματος, όπως ήταν η αρχική εντολή του Hitler. Οι εκτελέσεις έγιναν σε χαμηλό προφίλ και μακριά από κατοικημένες περιοχές, και τα πτώματα καταποντίστηκαν στην θάλασσα με διαταγή του Lanz, για να μην υπάρχουν αποδείξεις σε περίπτωση που θα δικάζονταν οι υπαίτιοι για τα εγκλήματά τους. Οι Κερκυραίοι της εποχής θυμούνται με φρίκη τα πτώματά τους μέσα σε σάκους που ξέβραζε η θάλασσα. Οι απλοί στρατιώτες αντιμετωπίστηκαν ως αιχμάλωτοι πολέμου, και οργανώθηκε η μεταφορά τους με πλοία στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της Γερμανίας για να δουλέψουν ως εργάτες σε καταναγκαστικά έργα. Λίγοι μόνο θα παρέμεναν στο νησί για αγγαρείες. Η εντολή ήταν να φορτωθούν τα πλοία με το μέγιστο αριθμό επιβατών, χωρίς καμία σκέψη για τους κανονισμούς ασφαλείας, προκειμένου να σταλούν όσο το δυνατό πιο γρήγορα στη Γερμανία και να μην τους ελευθερώσουν οι Σύμμαχοι¹²⁹.

Έτσι, στις 10 Οκτωβρίου φορτώθηκαν στο Mario Roselli, ένα μεγάλο μεταγωγικό περίπου 7.000 τόνων, 5.500 ιταλοί αιχμάλωτοι. Το μεταγωγικό ήταν αγκυροβολημένο στη θάλασσα, σε απόσταση περίπου 800 μέτρα από το λιμάνι, μέσα στο κατεστραμμένο ανθυποβρυχιακό φράγμα. Ο Σ. Ζούλης, πλοιοκτήτης που του είχαν επιτάξει το πετρελαιοκίνητο «Μαρία Ζ.» αναφέρει τα εξής: «Όλη τη νύχτα του Σαββάτου οι Γερμανοί συγκέντρωσαν αιχμαλώτους στο λιμάνι και το πρωί της Κυριακής αρχίσαμε να τους μεταφέρουμε στο 'Mario Roselli' που είχε αγκυροβολήσει στην μέση του λιμανιού και ήταν ορθοπλωρισμένο προς το Βίδο λόγω του πνέοντος ελαφρού Β. Α. ανέμου»¹³⁰.

Στις 7 το πρωί, συμμαχικές δυνάμεις, συγκεκριμένα 4 αμερικάνικα αεροπλάνα P-38 της 321^{ης} ομάδας, πυρπόλησαν και βύθισαν το εμπορικό πλοίο Mario Roselli, το οποίο μετέφερε 5.000 ιταλούς αιχμαλώτους. Όπως αναφέρει ο Αθανάσαινας, που ήταν αυτόπτης μάρτυρας: «Διακρινόταν στα φτερά τους το αστέρι της Αμερικάνικης

¹²⁹ Αθανάσαινας, Γ. (1999). *Κέρκυρα 1943: Ιστορία από τα αρχεία των εμπολέμων*, ό.π., σ. 247-248, 255-256, 259 · Ιωνάς, Σ. «1943, η μάταιη αντίσταση της μεραρχίας Άκου». *Corfu History*. 15 Απριλίου 2021. <https://www.corfuhistory.eu/?p=1832>

¹³⁰ Αθανάσαινας, Γ. (1999). *Κέρκυρα 1943: Ιστορία από τα αρχεία των εμπολέμων*, ό.π., σ. 259.

Αεροπορίας. Πέταξαν πάνω από τα πρώτα σπίτια των δύο πλατειών της πόλης και φτάνοντας πάνω από τα Μουράγια έκαναν μία ελαφρά στροφή και κλίση προς τα αριστερά, και από χαμηλό ύψος έριξαν τις βόμβες τους»¹³¹. Η πυρπόλησή του ήταν συγκυριακή, καθώς ο κύριος στόχος των αεροπλάνων ήταν στην ηπειρωτική Ελλάδα, αλλά εκεί δεν είχαν ορατότητα λόγω συννεφιάς¹³².

Ουσιαστικά υπήρχαν περισσότεροι θάνατοι στο ναύαγιο παρά στις συμπλοκές με τους Γερμανούς και τις εκτελέσεις. Κάποιοι κρατήθηκαν από τις σημαδούρες του φράγματος περιμένοντας βοήθεια, ενώ άλλοι κατάφεραν να κολυμπήσουν πίσω στο νησί, και στην συνέχεια να κρυφτούν στην ύπαιθρο, όπου τους περιέθαλψαν χωρικοί. Οι τελευταίοι κατόρθωσαν να φυγαδευτούν στην Νότιο Ιταλία από τις βόρειες ακτές του νησιού. Η πλειοψηφία ξαναπιάστηκε από τους Γερμανούς. Πολλοί αιχμάλωτοι πέθαναν στις εκρήξεις ή πνίγηκαν¹³³. Ο Pampaloni, που είχε ήδη φτάσει στην Ηγουμενίτσα, μεταφέρει την μαρτυρία ενός στρατιώτη που έφτασε εκεί: «...Σωστή σφαγή. Σκηνές ανατριχιαστικές, απερίγραπτες: ο λοχίας που τον στραγγάλισε το σκοινί με το οποίο προσπαθούσε να κατέβει από το πλοίο στη θάλασσα, τα ξεφωνητά του στρατιώτη που έμεινε με συντριμμένη την κνήμη ανάμεσα σε δυο μαδέρια σα σε παγίδα θανάτου, οι τόσοι δύστυχοι στο νερό να χτυπιούνται, βρώμικοι απ' το μαζούτ και το αίμα. Και πολλοί Έλληνες να κλαίνε βλέποντας αυτούς που γλίτωσαν να βγαίνουν γυμνοί από τη θάλασσα»¹³⁴. Σύμφωνα με τον Schreiber, οι νεκροί ανέρχονται στους 1.300. Αποδίδει το γεγονός τόσο μεγάλου αριθμού θυμάτων στην έλλειψη σωστικών μέσων, καθώς το πλοίο δεν βυθίστηκε αμέσως και βρισκόταν σχετικά κοντά στην στεριά¹³⁵.

Οι επιζώντες Ferruccio Anioleti και Ferruccio Negrin αναφέρουν στην μοναδική επίσημη μαρτυρία που διασώζεται:

¹³¹ Ο.π., σ. 247, 259-260.

¹³² Ιωνάς, Σ. «1943, η μάταιη αντίσταση της μεραρχίας Άκου». *Corfu History*. 15 Απριλίου 2021. <https://www.corfuhistory.eu/?p=1832>

¹³³ Ιωνάς, Σ. «1943, η μάταιη αντίσταση της μεραρχίας Άκου». *Corfu History*. 15 Απριλίου 2021. <https://www.corfuhistory.eu/?p=1832> Αθανάσαινας, Γ. (1999). *Κέρκυρα 1943: Ιστορία από τα αρχεία των εμπολέμων*, ό.π., σ. 261, 266.

¹³⁴ Αθανάσαινας, Γ. (1999). *Κέρκυρα 1943: Ιστορία από τα αρχεία των εμπολέμων*, ό.π., σ. 261.

¹³⁵ Αθανάσαινας, Γ. (1999). *Κέρκυρα 1943: Ιστορία από τα αρχεία των εμπολέμων*, ό.π., σ. 261.

«Στις 25-9-1943 αιχμαλωτιστήκαμε στην Κέρκυρα και οδηγηθήκαμε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Κέρκυρας... Το βράδυ της 9^{ης} Οκτωβρίου του 1943 μας επιβίβασαν οι Γερμανοί όλους στο ιταλικό ατμόπλοιο 'Mario Roselli' για να μεταφερθούμε στον Πειραιά (Ελλάδα), αλλά γύρω στις 8.30' της επομένης το πλοίο χτυπήθηκε από μια βόμβα αγγλικού αεροπλάνου. Επειδή το πλοίο έγειρε και ήταν στα πρόθυρα να βυθιστεί οι Γερμανοί έδωσαν τη διαταγή να πέσουμε στη θάλασσα, πράγμα που κάναμε όλοι... πολλοί πνίγηκαν μη ξέροντας να κολυμπήσουν... Ο βομβαρδισμός του πλοίου έγινε στα 800 μέτρα από το λιμάνι της Κέρκυρα, έτσι μετά το βομβαρδισμό γυρίσαμε όλοι στην Κέρκυρα»¹³⁶.

Το 1951, όταν έγινε η κατέλκυση του ναυαγίου από την εταιρία Ricuperi, βρέθηκαν ανθρώπινα λείψανα μέσα στο ναυάγιο, όπως ανέφεραν στο ιταλικό Υπουργείο Ναυτικών. Φαίνεται ότι ορισμένοι από τους ιταλούς στρατιώτες έμειναν εγκλωβισμένοι μέσα στα αμπάρια όπου κρατούνταν, λόγω εμποδίων που έφραζαν την έξοδο. Η αναφορά αποδίδει φόρο τιμής στους νεκρούς Ιταλούς, που «επρόκειτο ακριβώς για τους στρατιώτες και τους ναυτικούς που προβάλλανε την μεγαλύτερη αντίσταση στους Γερμανούς, κρατώντας ψηλά το ιταλικό γόητρο σε μια ξένη και εχθρική γη»¹³⁷. Βρήκαν μάλιστα και μεταλλικές ταυτότητες τις οποίες και παρέδωσαν για να γίνει η αναγνώριση των νεκρών.

4.3 Η διάσταση της ιστορικής μνήμης στην περίπτωση του πολύνεκρου ναυαγίου του ατμόπλοιου Oria το 1944.

Παρακολουθώντας και αναλύοντας την διάσταση της τραγωδίας του πλοίου Oria που βυθίστηκε στην περιοχή του Αργοσαρωνικού τον Φεβρουάριο του 1944, είναι δυνατόν να αντιληφθεί κανείς τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους έγινε η πρόσληψη αυτού του ιστορικού γεγονότος¹³⁸. Πρόκειται για μια πολεμική τραγωδία με ανεξήγητη αποσιώπηση για πολλές δεκαετίες, από όλους εκείνους που αναμίχθηκαν άμεσα, δηλαδή τους Ιταλούς, τους Γερμανούς και τους Έλληνες.

¹³⁶ Ο.π., σ. 265.

¹³⁷ Ο.π..

¹³⁸ Ciardi, L., Ghirardelli, M., & Grasso, M. (2019). *Dispersi sì, dimenticati mai: il naufragio del piroscafo Oria*. Firenze: Regione Toscana, σ. 15.

Στη ναυτική τραγωδία του Ογία βρήκαν τραγικό θάνατο 4.200 άνθρωποι. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία ήταν Ιταλοί αιχμάλωτοι. Οι διασωθέντες ανέρχονταν στους 28. Η υπόθεση ήταν για πολλά χρόνια «θαμμένη» από το επίσημο ιταλικό κράτος. Από την πλευρά των Γερμανών δεν υπήρχε καμιά επίσημη αναφορά. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι στα χρόνια του Πολέμου αποφεύχθηκε επιμελώς οποιαδήποτε αναψηλάφηση του θέματος μετά την παράδοση άνευ όρων της Γερμανίας. Η ένταξη και των δύο χωρών στους ίδιους πολεμικούς και οικονομικούς συνασπισμούς μεταπολεμικά, επέβαλλε σε επίπεδο διακρατικών σχέσεων, να μην πάρει διαστάσεις το θέμα¹³⁹. Την ίδια τακτική ακολούθησαν για αρκετές δεκαετίες και οι ελληνικές κυβερνήσεις. Ωστόσο, η κατάσταση άλλαξε τα τελευταία χρόνια, χάρη στις προσπάθειες κατοίκων της περιοχής της Ανατολικής Αττικής και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, αναγκάζοντας το ελληνικό κράτος να πάρει μέρος, έστω και συμβολικά, στις επίσημες εκδηλώσεις για την μνήμη των θυμάτων του Ογία¹⁴⁰.

Όταν μιλάμε για το ναυάγιο του Ογία πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι αυτό είναι πολύ μεγαλύτερο σε αριθμό θυμάτων από εκείνο του Τιτανικού και το μεγαλύτερο κατά την εποχή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η βύθιση του επιταγμένου από τους Γερμανούς ατμόπλοιου, συνέβη στις 12 Φεβρουαρίου 1944 στη νήσο Πάτροκλος του Σαρωνικού, απέναντι από την Παλαιά Φώκαια. Το Ογία ήταν υπερφορτωμένο και είχε τα αμπάρια του γεμάτα με Ιταλούς αιχμάλωτους, από τα Δωδεκάνησα. Το ναυάγιο είχε ως αποτέλεσμα τον χαμό περισσότερων από 4.200 ανθρώπων¹⁴¹. Ακόμα και σήμερα, ο ακριβής αριθμός των θυμάτων δεν έχει εξακριβωθεί. Οι πολιτικές σιγής που ακολούθησαν οι γερμανικές κατοχικές αρχές, η έλλειψη οποιασδήποτε καταγραφής στο Λιμεναρχείο Πειραιά, καθώς και η καθυστέρηση των ιταλικών αρχών να αναζητήσουν στοιχεία για τον τόπο και τον αριθμό των θυμάτων, δεν επιτρέπουν την ακριβή προσέγγιση του αριθμού των ανθρώπινων ζωών που χάθηκαν στο τραγικό ναυάγιο. Κατά την εκτίμηση του Ιταλού ερευνητή και συγγραφέα Paolo Chiabi, οι απώλειες ίσως να αγγίζουν 4.134 Ιταλούς

¹³⁹ Βελλιάδης, Αν. (2008). *Κατοχή: γερμανική πολιτική διοίκηση στην κατεχόμενη Ελλάδα, 1941 – 1944*. Αθήνα: Ενάλιος, σ. 266.

¹⁴⁰ Χαραλαμπίδης, Μ., (2012). *Η εμπειρία της Κατοχής και της Αντίστασης στην Αθήνα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 118.

¹⁴¹ Ciardi et al. (2019). *Dispersi sì, dimenticati.....*, σ. 17.

στρατιώτες, χωρίς να υπολογίζονται στον αριθμό αυτό οι Γερμανοί στρατιώτες της φρουράς που τους συνόδευε και το ελληνικό πλήρωμα του πλοίου¹⁴².

Το πλοίο είχε ξεκινήσει την προηγούμενη μέρα από την Ρόδο κατάφορτο με Ιταλούς αιχμαλώτους οι οποίοι, μετά την συνθηκολόγηση της κυβέρνησης του στρατάρχη Pietro Badoglio στην Ιταλία την 8^η Σεπτεμβρίου 1943, είχαν αρνηθεί να συνεχίσουν τον πόλεμο στο πλευρό των Γερμανών και να ορκιστούν πίστη στην κυβέρνηση του Salò, υπό τον Benito Mussolini. Ήδη στην περιοχή της Δωδεκανήσου και συγκεκριμένα κοντά στην Κω, το ατμόπλοιο *Oria* είχε δεχθεί επίθεση από βρετανικά αντιτορπιλικά, ενώ κοντά στην Αστυπάλαια δέχθηκε δεύτερη επίθεση με τορπίλες από βρετανικό υποβρύχιο. Τελικά την επόμενη ημέρα, δηλαδή στις 12 Φεβρουαρίου του 1944, και κάτω από πολύ άσχημες καιρικές συνθήκες, με ανέμους που ξεπερνούσαν τα 9 μποφόρ, το πλοίο βρέθηκε στην περιοχή ανάμεσα στην βραχονησίδα Πάτροκλος και την ακτή της Αττικής, κοντά στο Σούνιο¹⁴³.

Συνοδευόταν από τρία αντιτορπιλικά του ιταλικού πολεμικού ναυτικού, τα οποία είχαν επιταχθεί από τους Γερμανούς. Όταν το *Oria* παρέπλευσε το Σούνιο, ένα εκ των συνοδών αντιτορπιλικών ειδοποίησε με τον ασύρματο τον Νορβηγό καπετάνιο του ότι η περιοχή είναι γεμάτη υφάλους και να απομακρυνθεί από την ακτή. Όμως, ο ισχυρός αέρας παρέσυρε σιγά-σιγά το πλοίο προς την νήσο Πάτροκλος (κοινώς Γαϊδουρονήσι). Με υπερβολικό ανθρώπινο φορτίο στα αμπάρια του το παλιό πλοίο, παρά τις προσπάθειες του πληρώματος, δεν μπόρεσε να αποφύγει την πρόσκρουση στον ύφαλο Μεδίνα. Η έντονη θαλασσοταραχή είχε ως αποτέλεσμα το πλοίο να βυθιστεί σε διάστημα λίγων λεπτών, εκτός από ένα μικρό τμήμα της πλώρης του που έμεινε πάνω από το νερό για δύο περίπου μέρες. Στο διάστημα αυτό μπόρεσαν τα ρυμουλκά, που έσπευσαν σε βοήθεια, να απεγκλωβίσουν πέντε Ιταλούς στρατιώτες που είχαν την τύχη να βρεθούν σε εκείνο το σημείο του πλοίου¹⁴⁴.

Μεταπολεμικά, για τις αρχές της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (Δυτική Γερμανία), η ιστορία του τραγικού ναυαγίου του *Oria* ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Αποτέλεσμα αυτής της σιωπής, που επεβλήθη από τις κατοχικές αρχές,

¹⁴² Τσιάμπι, Π. (2014). *Η караβάνα στο βυθό της θάλασσας - Μονόλογος για τα θύματα του ατμόπλοιου *Oria* (12-2-1944) στο νησί του Πατρόκλου*, μτφ. Κ. Κυρανάκου. Αθήνα: Α-Ω, σ. 72.

¹⁴³ Ciardi et al. (2019), *ό.π.*, σ. 44.

¹⁴⁴ Φιλίστωρ «Η караβάνα στον βυθό της θάλασσας (μονόλογος για τα θύματα του ατμόπλοιου *ORIA* (12-2-1944) στο νησί του Πατρόκλου)». *Η Ελεύθερη Ζώνη*. 30 Μαρτίου 2015.
<http://www.elzoni.gr/html/ent/370/ent.53370.asp>.

ήταν να μην γίνει η παραμικρή αναφορά εκείνες τις ημέρες στις διάφορες ελληνικές εφημερίδες. Δεν υπήρξε αναφορά του ούτε στα αρχεία του Υπουργείου Εμπορικής Ναυτιλίας μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο¹⁴⁵.

Όσον αφορά το ιταλικό κράτος, και πιο συγκεκριμένα το ιταλικό πολεμικό ναυτικό, αναγνώρισε το γεγονός του τραγικού ναυαγίου, στο πλαίσιο της καταγραφής της ιστορικής του πορείας και των διάφορων πολεμικών γεγονότων, συμπεριλαμβανομένων κι εκείνων του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Το υλικό της καταγραφής συμπλήθηκε σε τόμους, εκ των οποίων ο 16^{ος} με τίτλο «Γεγονότα στο Αιγαίο μετά την ανακωχή» αναφέρεται σε όσα περιστατικά ακολούθησαν μετά από τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας με τους Συμμάχους το Σεπτέμβριο του 1943¹⁴⁶. Συγκεκριμένα, σε κάποιο σημείο αυτού του τόμου αναφέρεται η περίπτωση του ναυαγίου του πλοίου *Oria*, όπου λέγεται, ότι «...λόγω της κακοκαιρίας, το πλοίο (σ.σ. το «*Oria*») βυθίστηκε τις βραδινές ώρες της 12ης Φεβρουαρίου 1944, εξαιτίας πρόσκρουσής του στον βράχο της Μεδίνας κοντά στο Γαιΐδουρονήσι [...] Σχεδόν το σύνολο του επιβιβασθέντος προσωπικού, που βρισκόταν κλεισμένο στο κύτος, πρέπει να θεωρείται ότι ετάφη μέσα στο ναυαγισμένο και βυθισμένο πλοίο...»¹⁴⁷. Πρόκειται για μια συνοπτική αναφορά που δεν αποκαλύπτει το μέγεθος της τραγωδίας, ούτε την αναλύει διεξοδικά.

Σε αυτό το σημείο, δημιουργεί αίσθηση και εντύπωση το γεγονός ότι διαχρονικά η ιταλική κυβέρνηση επέδειξε αδιαφορία για την ιστορία της απώλειας των Ιταλών αιχμαλώτων στο ναυάγιο του πλοίου *Oria*. Αυτή η εξέλιξη ήταν συνυφασμένη ιστορικά με μια διαδικασία συνύπαρξης και προσέγγισης μεταξύ της Ιταλίας και της Γερμανίας κατά την μεταπολεμική περίοδο. Θα πρέπει να έχει κάποιος υπόψη του ότι ήδη από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου - φυσικά και με την προτροπή των Αμερικάνων - είχε προβληθεί έντονα το στοιχείο του παραμερισμού των διχαστικών αναμνήσεων που μπορεί να υπήρχαν μεταξύ των εθνικών ευρωπαϊκών κρατών, με γνώμονα την συγκρότηση οικονομικοπολιτικού συνασπισμού, ως αντίβαρο στην Σοβιετική Ένωση και τους συμμάχους της.

Συνεπακόλουθα, προκαλεί εντύπωση και το γεγονός ότι η ανάδειξη της ιστορικής μνήμης του ναυαγίου έγινε για πρώτη φορά από την τοπική κοινωνία, και

¹⁴⁵ Τσιάμπι, Π. (2014). ο.π., σ. 73.

¹⁴⁶ Ιστορικό Γραφείο του Πολεμικού Ναυτικού (1999), *Γεγονότα στο Αιγαίο μετά την ανακωχή*, τόμ. 16, Λέρος, σ. 67.

¹⁴⁷ Ο.π., σ. 67.

όχι από την ιταλική ή την ελληνική κυβέρνηση. Οι ενέργειες της τοπικής κοινωνίας ενεργοποίησαν τόσο την ιταλική όσο και την ελληνική πολιτεία. Προηγήθηκε η ανακάλυψη του ναυαγίου από τον έλληνα δύτη Αριστοτέλη Ζερβούδη το 1999, όπως και η ταυτοποίησή το 2001, μετά από έρευνα στα αρχεία της γερμανικής Ναυτικής Διοίκησης. Έπειτα, ο τοπικός Πολιτιστικός Σύλλογος «Χρυσή Τομή» στην περιοχή της Κερατέας σε συνεργασία με τον Δήμο Σαρωνικού και τις οικογένειες των θυμάτων του ναυαγίου έκαναν τελετή στην μνήμη των νεκρών του ναυαγίου Oriá. Ο Ζερβούδης, ως εκπρόσωπος των οικογενειών των θυμάτων του Oriá, τοποθέτησε αναμνηστική πλάκα στον βυθό, στο σημείο που βρισκόταν το πλοίο¹⁴⁸.

Όσον αφορά το επίσημο ιταλικό κράτος, επί δεκαετίες δεν είχε μεριμνήσει για την συντήρηση της ιστορικής μνήμης αναφορικά με την απώλεια τόσων χιλιάδων νέων στρατιωτών, ενώ μόνο την τελευταία δεκαετία προέβη σε επίσημες τελετές και εκδηλώσεις. Μόλις το 2012, 68 χρόνια μετά το ναύαγιο του Oriá, έγινε η πρώτη εκδήλωση μνήμης επί ιταλικού εδάφους στο Vaiano της Τοσκάνης, με τη συνεργασία του Κέντρου Ιστορικής και Εθνογραφικής Τεκμηρίωσης [(Fondazione del Centro Documentazione Storico Etnografico (C.D.S.E.)). Εκδηλώσεις για να τιμηθεί η μνήμη των θυμάτων της ναυτικής τραγωδίας οργανώθηκαν και στην πόλη Martano του Lecce, με τη συμμετοχή και της Εθνικής Ένωσης Παρτιζάνων Ιταλίας (Associazione Nazionale Partigiani d' Italia). Το φθινόπωρο του 2019, επίσης, η μνήμη των θυμάτων του Oriá τιμήθηκε με συναυλία που οργανώθηκε στη Ρώμη. Τέλος, στη Sermoneta της Ιταλίας έχει τοποθετηθεί μια πλάκα που τιμά όλα τα θύματα των ναυαγίων στο Αιγαίο, κοντά σε ένα μικρό ναό χτισμένο στη μνήμη της τραγωδίας. Η πλάκα γράφει: «*Το χτύπημα αυτού της καμπάνας είναι η ηχώ των λυγμών των μητέρων των 15.000 Ιταλών που πέθαναν στα νησιά του Αιγαίου. Κάθε χτύπημα ξυπνά μια μνήμη, κάθε μνήμη ξυπνά μια προσευχή*»¹⁴⁹. Οι Ιταλοί στρατιώτες που έπεσαν θύματα ναζιστικών επιθέσεων από τα ελληνικά νησιά στην ηπειρωτική χώρα, και κατέληξαν

¹⁴⁸ «Το «μυστικό» ναύαγιο στον Σαρωνικό με τους πάνω από 4.000 νεκρούς -Τριπλάσιοι απ' ό,τι στον Τιτανικό». *Iefimerida.gr*. 13 Φεβρουαρίου 2017. <https://www.iefimerida.gr/news/318866/mystikonayagio-ston-saroniko-me-toys-pano-4000-nekroys-triplasioi-ap-oti-ston>

¹⁴⁹ Quagliariello, G., & Craveri, P. (2006). *La seconda guerra mondiale e la sua memoria*, Calabria: Rubbetino.

σε τραγικά ναυάγια, είναι περισσότεροι από 15.000. Το Αιγαίο έχει γίνει ένας από τους πιο τραγικούς τάφους του Β' Παγκοσμίου Πολέμου¹⁵⁰.

Το μνημείο στην Αττική στήθηκε απέναντι από την βραχονησίδα όπου έγινε το ναυάγιο του Ογία, στη θέση Χάρακας (60^ο χιλιόμετρο Αθηνών – Σουνίου) τον Φεβρουάριο του 2014. Στα εγκαίνια παραβρέθηκαν και Ιταλοί πολίτες από το «Δίκτυο Συγγενών Θυμάτων του Ογία». Στην τελετή μνήμης που έγινε το 2017, εκτός από τον Ιταλό πρόεδρο, παραβρέθηκαν οι στρατιωτικοί ακόλουθοι των πρεσβειών της Μεγάλης Βρετανίας, της Γαλλίας, της Ρωσίας, της Γερμανίας, των Η.Π.Α., των οποίων οι χώρες βρέθηκαν σε αντίπαλα στρατόπεδα κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο¹⁵¹. Η απόσταση από τα γεγονότα, αλλά κυρίως τα γεωπολιτικά συμφέροντα των κρατών, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, αναμφίβολα απαλύνουν τις όποιες τυχόν αντιπαλότητες μπορεί να υφίσταντο πριν από οχτώ δεκαετίες.

Μια άλλη οπτική της ιστορικής μνήμης του ναυαγίου είναι ο χαρακτηρισμός του ως έγκλημα πολέμου του ναζιστικού καθεστώτος της Γερμανίας και κατ' επέκταση ως αποτέλεσμα της ναζιστικής ιδεολογίας στο σύνολό της. Στις 10 Φεβρουαρίου του 2019 ο Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας, Προκόπης Παυλόπουλος προέβη σε δηλώσεις όπου επεσήμανε ότι η ιστορική μνήμη αναφορικά με το ναυάγιο του πλοίου Ογία είναι συνυφασμένη με τον κίνδυνο που υφίσταται σήμερα αναφορικά με την ανάδυση φαινομένων όπως ο ρατσισμός ή ακόμα και η νοσταλγία για πολιτικές ιδεολογίες όπως ο Ναζισμός. Μέσα από την συγκεκριμένη δήλωση, είναι προφανές ότι υφίσταται σύνδεση ανάμεσα στην ιστορική μνήμη για τους Ιταλούς αιχμαλώτους που χάθηκαν το Φεβρουάριο του 1944 με τα φαινόμενα που θέτουν σε κίνδυνο το ίδιο το οικοδόμημα της δημοκρατικής Ευρώπης, που έχει βασιστεί στην ελευθερία, τον αλληλοσεβασμό, τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Για την τραγική κατάληξη του Ογία, υπεύθυνη είναι η ιδεολογική ταυτότητα του ναζιστικού καθεστώτος που έδωσε την εντολή για μια τέτοια παρακινδυνευμένη αποστολή χιλιάδων Ιταλών αιχμαλώτων, στοιβάζοντάς τους στα αμπάρια του πλοίου σε απάνθρωπες συνθήκες, χωρίς να λάβει υπόψη τις επικίνδυνες

¹⁵⁰ Rapini, A. (2005). *Antifascismo e cittadinanza. Giovani, identità e memorie nell'Italia repubblicana*. Bologna: Bononia University Press, σσ. 11-246.

¹⁵¹ ό.π.

καιρικές συνθήκες που επικρατούσαν μεταξύ Ρόδου και Πειραιά, την συγκεκριμένη χρονική στιγμή¹⁵².

Στο ίδιο πνεύμα κινείται και το άρθρο του Νίκου Πηγαδά με τίτλο «Ένας Τιτανικός στον Σαρωνικό με τη σφραγίδα του Χίτλερ» στην ηλεκτρονική έκδοση της Εφημερίδας των Συντακτών, όπου γίνεται διασύνδεση της ιστορικής μνήμης της τραγωδίας με τους Ιταλούς στρατιώτες του πλοίου *Oria* με τα εγκλήματα των Ναζί κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Συγκεκριμένα, ο Πηγαδάς σημειώνει: «*Το πιο πολύνεκρο ναυάγιο στην ιστορία της ανθρωπότητας έως το 1987, με 4.073 νεκρούς, προκάλεσαν ο Αδόλφος Χίτλερ και η συμμορία του*»¹⁵³. Στο ίδιο άρθρο διαβάζουμε και την μαρτυρία ενός ηλικιωμένου που υπήρξε τότε σε μικρή ηλικία, αυτόπτης μάρτυρας της τραγωδίας: «*Πρωτοφανές θέαμα. Γερμανοί στρατιώτες που είχαν καταφτάσει νωρίτερα, μας απομάκρυναν με απειλητικές διαθέσεις. Θυμάμαι ακόμα πως η θάλασσα ξέβραζε στην παραλία πτώματα αρκετές μέρες μετά το ναυάγιο*»¹⁵⁴.

Στο πλαίσιο αυτής της ανάλυσης, θα ήταν δυνατόν να ληφθούν υπόψη αναφορικά με τις πολιτικές και διπλωματικές διεργασίες εκείνης της εποχής (που κατ' επέκταση αφορούσαν και τις σχέσεις μεταξύ Ιταλίας και Γερμανίας) τα εξής: Η ίδια η Ευρώπη μέσα από τα γεωπολιτικά παιχνίδια και με το ιδεολογικό οπλοστάσιο του εθνικισμού και του πολιτικού εξτρεμισμού, είχε οδηγηθεί σε μια τεράστια πολεμική σύγκρουση, ανάμεσα στον Φασισμό-Ναζισμό και τον Σοσιαλισμό, η οποία είχε ως αποτέλεσμα να σημειωθούν ασύλληπτες καταστροφές στην υλικοτεχνική της υποδομή, αλλά και τις απώλειες ανθρώπινων ζωών¹⁵⁵.

Στην μνήμη του ναυαγίου *Oria* έχει γυριστεί και ντοκιμαντέρ το 2015. Πρόκειται για το ιστορικό ντοκιμαντέρ «memORIA» του Γιώργου Ιατρού με θέμα το ναυάγιο του πλοίου και τον τραγικό θάνατο των αιχμαλώτων Ιταλών στρατιωτών. Ο

¹⁵² «Παυλόπουλος: Ιστορική η ευθύνη μας κατά του Ναζισμού, ενόψει ευρωεκλογών». *Πρώτο Θέμα*. 10 Φεβρουαρίου 2019. <https://www.protothema.gr/politics/article/863555/paulopoulos-istoriki-i-euthuni-mas-kata-tou-nazismou-enopsei-euroeklogon>

¹⁵³ Πηγαδάς, Ν. «Ένας Τιτανικός στον Σαρωνικό με τη σφραγίδα του Χίτλερ». *Εφημερίδα των Συντακτών*. 31 Ιανουαρίου 2016. <http://www.efsyn.gr/arthro/enas-titanikos-ston-saroniko-me-ti-sfragida-toy-hitler>

¹⁵⁴ ό.π.

¹⁵⁵ Λάβδας, Κ. (2002). *Ευρωπαϊκά Ιδεολογικά Ρεύματα κατά το β' μισό του 20^{ου} αιώνα και τη Μετά-Σοβιετική Περίοδο - Δημιουργία και εξέλιξη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σ. 337.

τίτλος είναι λογοπαίγνιο με την λέξη «memoria», που στα ιταλικά σημαίνει «μνήμη», και το όνομα του πλοίου, «Oria». Το ντοκιμαντέρ προβλήθηκε για πρώτη φορά στο Πρώτο Διεθνές Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ «Beyond Borders» το 2016 στο Καστελλόριζο. Ο σκηνοθέτης συμπεριέλαβε τις μαρτυρίες ηλικιωμένων κατοίκων, που αφηγούνται τις προσωπικές τους μνήμες σχετικά με το γεγονός, όπως και τους απογόνους των νεκρών Ιταλών που τιμούν την μνήμη τους και τις προσπάθειες να ταυτοποιηθούν όλοι οι νεκροί¹⁵⁶.

Επιπρόσθετα, εδώ και αρκετά χρόνια δημιουργήθηκε η ιστοσελίδα <https://piroscafooria.it/> από συγγενείς και απογόνους των θυμάτων της τρομερής τραγωδίας του 1944 και με την οποία εκφράζεται η θέληση για την διατήρηση και την ανάδειξη της ιστορικής μνήμης αυτού του τραγικού γεγονότος. Η διάδοση του διαδικτύου και η καθημερινή χρήση του κατέστη ένα ακόμη μέσο αναζήτησης της ιστορικής αλήθειας. Η ιστορική μνήμη, όπως αυτή αποτυπώνεται, αποδίδει την τραγικότητα του ναυαγίου χαρακτηρίζοντάς το ως μια από τις χειρότερες παγκόσμιες τραγωδίες. Επιπλέον, μέσω αυτού διατυπώνεται και το αίτημα για την περαιτέρω διερεύνηση όλων των διαστάσεων του ζητήματος, ακόμη και της ανύψωσης του κύτους του πλοίου¹⁵⁷.

Το παράδειγμα του ναυαγίου του Oria είναι χαρακτηριστικό για το πώς μπορεί να ανασυσταθεί και να καλλιεργηθεί το στοιχείο της ιστορικής μνήμης για ένα ελάχιστα γνωστό γεγονός του παρελθόντος. Κατά την προσωπική μου εκτίμηση, η περίπτωση του ναυαγίου ίσως θα μπορούσε να θεωρηθεί ενδεικτική, για το πώς είναι δυνατόν με το πέρασμα του χρόνου να αρθεί σε μεγάλο βαθμό η ηθελημένη και επιβεβλημένη αποσιώπηση άλλων εποχών, μια αποσιώπηση που μπορεί κάποτε να εξυπηρετούσε συγκεκριμένες σκοπιμότητες (πολιτικές, οικονομικές, ιδεολογικές κ.λπ.), αλλά στα σύγχρονα ιστορικά δεδομένα δεν έχει κάποιο νόημα.

¹⁵⁶ «Documentaries: memORIA by George Iatrou, Greece». Beyond Borders: International Documentary Festival. Kastellorizo, Greece. <http://beyondborders.gr/en/1st-festival/documentaries/>

¹⁵⁷ «The sinking of the ship Oria: The forgotten graveyard of 4200 Italians». *Il naufragio del piroscafo Oria 12 febbraio 1944*. 20 Νοεμβρίου 2020. http://www.piroscafooria.it/the_sinking_of_the_ship_oria.php

5. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ ΤΗΣ ΣΦΑΓΗΣ ΤΗΣ ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ ACQUI ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ AMOS PAMPALONI

5.1 Η ιστορική μνήμη της Μεραρχίας Acqui

Το 1943 η Μεραρχία Acqui στάθμευε στην Κεφαλονιά με συνολική δύναμη περίπου 12.000 ανδρών. Πρωταγωνιστικό και συνάμα τραγικό πρόσωπο στις εξελίξεις των κρίσιμων ημερών του Σεπτεμβρίου 1943, που καθόρισαν την τύχη της Μεραρχίας είχε ο διοικητής της Acqui, στρατηγός Antonio Gandin, που ήταν φιλογερμανός και παρασημοφορημένος από τον Adolf Hitler. Αρχικά, είχε την πρόθεση να παραδώσει τον οπλισμό της Μεραρχίας του στους Γερμανούς, υπό την προϋπόθεση όλοι οι άνδρες του να μεταφερθούν με ασφάλεια πίσω στην Ιταλία, ωστόσο οι περισσότεροι αξιωματικού του προτιμούσαν να ταχθούν ενάντια στους Γερμανούς. Οι Γερμανοί, από τη δική τους μεριά, παρέτειναν για μέρες τις διαπραγματεύσεις, προκειμένου να κερδίσουν χρόνο και να φέρουν περισσότερες στρατιωτικές ενισχύσεις από την ηπειρωτική Ελλάδα στην Κεφαλονιά¹⁵⁸.

Εκείνο το κρίσιμο διάστημα πριν ληφθεί κάποια οριστική απόφαση, η πειθαρχία στη Μεραρχία Acqui είχε χαλαρώσει αρκετά και είχαν παρουσιαστεί φαινόμενα αυτονόμησης στρατιωτικών μονάδων, σε περίπτωση που αποφασιζόταν η παράδοση της Μεραρχίας¹⁵⁹. Οι περισσότεροι στρατιώτες θεωρούσαν ότι με την ανακωχή της Ιταλίας ο πόλεμος τελείωσε γι' αυτούς, και ότι θα γυρνούσαν στην πατρίδα τους. Άνοιξαν τις αποθήκες και πήραν τρόφιμα και όπλα¹⁶⁰. Ενεργώντας χωρίς εντολή από τον διοικητή του, ο λοχαγός Amos Rampaloni παρέδωσε πολλά όπλα και πυρομαχικά από τον εφεδρικό οπλισμό της μεραρχίας, στον Ελληνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Στρατό (Ε.Λ.Α.Σ) της Κεφαλονιάς. Ενώ ο στρατηγός Gandin δεχόταν αρκετές εισηγήσεις από φασίστες αξιωματικούς να παραδοθεί στους

¹⁵⁸ Σακκάτος, Ε. (2002). *Μεραρχία Άκουι: Η σφαγή των Ιταλών στην Κεφαλονιά. Η αντίσταση: ντοκουμέντα και κείμενα, το φάλτσο μαντολίνο του Κορέλι, νέα συγκλονιστικά στοιχεία από γερμανικές πηγές*, β' έκδ. συμπληρωμένη. Αθήνα: Εστία, σ. 178.

¹⁵⁹ Λουκάτος, Σ. (2011). *Τα χρόνια της ιταλικής και γερμανικής κατοχής στην Κεφαλονιά και την Ιθάκη*, ό.π., σ. 22.

¹⁶⁰ Αποστολάτος, Γ. Κ. «*Η σφαγή της μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά*». 21 Σεπτεμβρίου 2003. <https://www.kathimerini.gr/society/162714/h-sfagi-tis-merarchias-acqui-stin-kefalonia/>

Γερμανούς, παράλληλα αντιφασίστες αξιωματικοί του είχαν διαμηνύσει ότι ήταν αποφασισμένοι να αντισταθούν και να πολεμήσουν τους Γερμανούς. Ο πυρήνας των αντιφασιστών απαρτιζόταν κυρίως από νεαρούς αξιωματικούς του Συντάγματος Πυροβολικού, ορισμένων ταγμάτων πεζικού και της ναυτικής διοίκησης¹⁶¹. Εν τω μεταξύ, μια ομάδα αντιστασιακών του νησιού μοίραζε προκηρύξεις στους Ιταλούς στρατιώτες, όπου τους υπόσχονταν να τους συνδράμουν, εάν πολεμήσουν ενάντια στους Γερμανούς¹⁶².

Οι Ιταλοί είχαν 12.000 άνδρες στο νησί της Κεφαλονιάς, ενώ οι Γερμανοί 2.000 εγκατεστημένους στο Ληξούρι και το Αργοστόλι¹⁶³. Επρόκειτο για μία από τις μεγαλύτερες ιταλικές μονάδες, που είχε «μεταβάλλει το νησί σε απόρθητο οχυρό», όπως αναφέρει ο Αποστολάτος. Πέρα από τον βαρύ τους οπλισμό, είχαν και πολλές αποθήκες με πυρομαχικά και προμήθειες. Παρά την πλειοψηφία των Ιταλών στρατιωτών, ο στρατηγός Gandin δίσταζε να πάρει την απόφαση να συγκρουστεί με τους Γερμανούς. Θεωρούσε πως ρεαλιστικά η σύγκρουση με τους Γερμανούς δεν θα ήταν τόσο εύκολη, επειδή δεν υπήρχε πλέον καμιά κάλυψη από τον ιταλικό στόλο και την ιταλική αεροπορία. Θεωρούσε ότι δεν μπορούσε να βασιστεί ούτε στον Badoglio ούτε στους συμμάχους για να στείλουν ενισχύσεις¹⁶⁴. Την ίδια στιγμή, οι Γερμανοί διέθεταν αεροδρόμια στην κοντινή ηπειρωτική χώρα και μεγάλες στρατιωτικές εφεδρείες, εξασκημένες στον ορεινό πόλεμο. Πράγματι, οι γερμανικές ενισχύσεις που αποβιβάστηκαν στον νησί στη συνέχεια, αποτελούνταν από 1.200 στρατιώτες της Ορεινής Μεραρχίας «Edelweiss» με επικεφαλής τον ταγματάρχη Harald von Hirschfeld, που έρχονταν από το ρωσικό μέτωπο, έχοντας διαπράξει εκεί ομαδικές σφαγές και εκτελέσεις¹⁶⁵.

¹⁶¹ Λουκάτος, Σ. (2011). *Τα χρόνια της ιταλικής και γερμανικής κατοχής στην Κεφαλονιά και την Ιθάκη*, ό.π., σ. 22.

¹⁶² Αποστολάτος, Γ. Κ. «*Η σφαγή της μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά*». 21 Σεπτεμβρίου 2003. <https://www.kathimerini.gr/society/162714/h-sfagi-tis-merarchias-acqui-stin-kefalonia/>

¹⁶³ Λουκάτος, Σ. (2011). *Τα χρόνια της ιταλικής και γερμανικής κατοχής στην Κεφαλονιά και την Ιθάκη*, ό.π., σ. 22.

¹⁶⁴ Αποστολάτος, Γ. Κ. «*Η σφαγή της μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά*». 21 Σεπτεμβρίου 2003. <https://www.kathimerini.gr/society/162714/h-sfagi-tis-merarchias-acqui-stin-kefalonia/>

¹⁶⁵ Σακκάτος, Ε. (2002). *Μεραρχία Άκονι: Η σφαγή των Ιταλών...*, σ. 169. Αποστολάτος, Γ. Κ. «*Η σφαγή της μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά*». 21 Σεπτεμβρίου 2003. <https://www.kathimerini.gr/society/162714/h-sfagi-tis-merarchias-acqui-stin-kefalonia/>.

Ενώ ο Gandin έτεινε να αποφασίσει υπέρ της συνθηκολόγησης με τους Γερμανούς, ώστε να εξασφαλίσει τον επαναπατρισμό των στρατιωτών, στις 15 Σεπτεμβρίου δύο νεαροί αξιωματικοί έβαλλαν κατά γερμανικών σκαφών, χωρίς να έχουν επίσημη διαταγή από τον διοικητή. Πρώτος χτύπησε τους Γερμανούς ο λοχαγός Amos Rampaloni, ο οποίος με τα πυροβόλα του από το ύψωμα της Αγίας Βαρβάρας, βύθισε δύο γερμανικές φορτηγίδες γεμάτες στρατιώτες, οι οποίες απέπλεαν από το Ληξούρι, σκοπεύοντας να ενισχύσουν την μικρή γερμανική δύναμη του Αργοστολίου¹⁶⁶.

Με αφορμή αυτό το γεγονός, ξεκίνησαν οι εχθροπραξίες μεταξύ Ιταλών και Γερμανών. Ο Γερμανός διοικητής της Ορεινής Μεραρχίας των Ιωαννίνων στρατηγός Hubert Lanz, που κατέφτασε στο Ληξούρι, έστειλε τελεσίγραφο στον Gandin απαιτώντας την παράδοση της Μεραρχίας¹⁶⁷. Οι Γερμανοί μοίρασαν προκηρύξεις που υπόσχονται στους στρατιώτες τον επαναπατρισμό τους εάν παραδοθούν και αφοπλιστούν¹⁶⁸. Ο Gandin, δυσπιστώντας απέναντι στους ισχυρισμούς των Γερμανών, διενέργησε δημοψήφισμα στην Μεραρχία, ένα πρωτοφανές γεγονός. Με δημοκρατική διαδικασία ψηφοφορίας, έδωσε τρεις επιλογές στο στράτευμα, να συνεχίσουν να μάχονται στο πλευρό των Γερμανών, να πολεμήσουν εναντίων των Γερμανών ή να παραδώσουν τα όπλα τους ειρηνικά, όπου τελικά λήφθηκε η απόφαση να πολεμήσουν εναντίων των Γερμανών. Από αυτό το σημείο, τα γεγονότα πήραν την μορφή της γενικευμένης σύγκρουσης¹⁶⁹.

Ως αποτέλεσμα, διεξήχθη σκληρή μάχη μεταξύ Ιταλών και Γερμανών από τις 15 έως τις 21 Σεπτεμβρίου. Οι Γερμανοί έκαναν μια πολύωρη επίθεση το μεσημέρι της 15^{ης} Σεπτεμβρίου στις ιταλικές θέσεις με δεκάδες ειδικά μαχητικά αεροπλάνα Jungers. Την επόμενη μέρα, βομβάρδισαν και κατέκαψαν το Αργοστόλι, έπειτα από πληροφορίες ότι οι Έλληνες βοηθούν τους Ιταλούς. Άφησαν πίσω τους

¹⁶⁶ Formato, R. (1968). *L' eccidio di Cefalonia*, terza edizione, Milano, : Editore: Mursia, σ. 67.

¹⁶⁷ Hough, R. «Exploring Verona's walls (and the Massacre of the Acqui Division)». *Notes from Verona*. 24 Απριλίου 2015.

<http://www.notesfromverona.com/blog/veronas-walls-and-the-massacre-of-the-acqui-division#>

¹⁶⁸ Αποστολάτος, Γ. Κ. «Η σφαγή της μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά». 21 Σεπτεμβρίου 2003. <https://www.kathimerini.gr/society/162714/h-sfagi-tis-merarchias-acqui-stin-kefalonia/>

¹⁶⁹ Schmitz, F. «Kefalonia massacre: Revisiting a Nazi war crime in Greece». *Deuche Welle online*. 22 Σεπτεμβρίου 2018. <https://www.dw.com/en/kefalonia-massacre-revisiting-a-nazi-war-crime-in-greece/a-45602579/>

κατεστραμμένα δημόσια κτήρια και ολόκληρες συνοικίες, καθώς και πολλούς νεκρούς Έλληνες και Ιταλούς. Οι βομβαρδισμοί συνεχίστηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της εβδομάδας. Το μέτωπο των συγκρούσεων βρισκόταν ανάμεσα στους ορεινούς όγκους που χωρίζουν την περιοχή του Ληξουρίου από τον κύριο κορμό της Κεφαλονιάς. Το αρχηγείο του Hitler διαβίβασε διαταγή στον στρατηγό Lanz στα Γιάννενα, μέσω του στρατηγού Alexander Loer στη Θεσσαλονίκη, ότι οι αμυνόμενοι Ιταλοί στην Κεφαλονιά θεωρούνται προδότες του συμμαχικού αγώνα και θα πρέπει να εκτελεστούν ομαδικά¹⁷⁰.

Στις 21 Σεπτεμβρίου, έσπασε το μέτωπο. Οι Γερμανοί, προχωρώντας μέσα στην Κεφαλονιά, εκτέλεσαν όλους τους Ιταλούς αιχμαλώτους που βρήκαν στο δρόμο τους. Τα πτώματα των Ιταλών που εκτελέστηκαν από τους Γερμανούς, χωρίς να φέρουν αντίσταση, γέμισαν τους δρόμους του νησιού. Οι Γερμανοί δεν άφησαν τους επιζώντες ή τους Έλληνες να θάψουν τα πτώματα¹⁷¹.

Εξαντλημένοι από τους βομβαρδισμούς και έχοντας εξαντλήσει τα πολεμοφόδιά τους και χωρίς άλλα τρόφιμα, ο στρατηγός Gandin και το επιτελείο αποφάσισαν να παραδοθούν, αλλά εκτελέστηκαν χωρίς κανένα έλεος από τους Γερμανούς. Η παράδοση έγινε στο χωριό Κεραμιές.¹⁷² Ο στρατηγός Gandin ακολούθησε τη ροή των γεγονότων και, στο τέλος, πλήρωσε την επιλογή να αντισταθεί με την ίδια του τη ζωή, καθώς εκτελέστηκε σε άγνωστο σημείο¹⁷³. Οι αξιωματικοί του Επιτελείου οδηγήθηκαν έξω από το Αργοστόλι. Εκεί, σε μια παρωδία στρατοδικείου, ο κάθε αξιωματικός έλεγε το όνομά του και τον βαθμό του και οδηγούταν στο απόσπασμα. Συνολικά εκτελέστηκαν 186 αξιωματικοί, ενώ γλίτωσε μόνο μικρός αριθμός αξιωματικών που δήλωσαν κάτοικοι παλαιών περιοχών της Αυστρο-ουγγαρίας, όπως το Νότιο Τυρόλο.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Αποστολάτος, Γ. Κ. «*Η σφαγή της μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά*». 21 Σεπτεμβρίου 2003. <https://www.kathimerini.gr/society/162714/h-sfagi-tis-merarchias-acqui-stin-kefalonia/>

¹⁷¹ Αποστολάτος, Γ. Κ. «*Η σφαγή της μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά*». 21 Σεπτεμβρίου 2003. <https://www.kathimerini.gr/society/162714/h-sfagi-tis-merarchias-acqui-stin-kefalonia/>

¹⁷² Αποστολάτος, Γ. Κ. «*Η σφαγή της μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά*». 21 Σεπτεμβρίου 2003. <https://www.kathimerini.gr/society/162714/h-sfagi-tis-merarchias-acqui-stin-kefalonia/>

¹⁷³ Formato, R. (1968). *L' eccidio di Cefalonia*, terza edizione, Milano, : Editore: Mursia, σ. 67

¹⁷⁴ Αποστολάτος, Γ. Κ. «*Η σφαγή της μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά*». 21 Σεπτεμβρίου 2003. <https://www.kathimerini.gr/society/162714/h-sfagi-tis-merarchias-acqui-stin-kefalonia/>

Το αρχηγείο του Hitler στις 25 Σεπτεμβρίου ανήγγειλε την εξουδετέρωση της Μεραρχίας Acqui της Κεφαλονιάς. Οι διάφορες πηγές αναφέρουν το σύνολο των εκτελεσθέντων και νεκρών Ιταλών σε 9.500. Περίπου 1.000 στρατιώτες πέθαναν στην μάχη, 5.000 εκτελέστηκαν και 3.000 αιχμάλωτοι πολέμου πέθαναν σε ναυάγια κατά την μεταφορά τους στα στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας στην Γερμανία. Υπήρξε η μεγαλύτερη σφαγή ενστόλων στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αργότερα, ο Ιταλός πρόεδρος Carlo Azeglio Ciampi όρισε την απόφαση του Gandin ως την πρώτη πράξη της Ιταλικής Αντίστασης¹⁷⁵.

Δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει ότι ο τοπικός πληθυσμός στήριξε τους Ιταλούς και τους περιέθαλψε, χάρις στην θετική στάση που κράτησαν απέναντί τους οι οργανώσεις του E.A.M. Θα πρέπει να τονιστεί ότι αρκετοί εκ των ανταρτών στην πραγματικότητα συνέχιζαν να βλέπουν με κάποια επιφυλακτικότητα τους Ιταλούς, πριν αρχίσει η ιταλογερμανική σύγκρουση¹⁷⁶. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι μια σημαντική μερίδα των Ιταλών το μόνο που επιθυμούσαν ήταν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους, και όχι να ενταχθούν στις τάξεις του E.A.M. – Ε.Λ.Α.Σ. πολεμώντας τους Γερμανούς ή να παραδώσουν τον οπλισμό τους στις αντιστασιακές οργανώσεις, όπως επεδίωκαν οι τελευταίες¹⁷⁷.

Κατά την δεκαετία του 1950, λίγα χρόνια μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μεταφέρθηκαν στην Ιταλία τα οστά όσων Ιταλών στρατιωτών ανευρέθηκαν στην Κεφαλονιά και ενταφιάστηκαν στο στρατιωτικό κοιμητήριο του Bari. Συγκεκριμένα, βρέθηκαν και αναγνωρίστηκαν τα οστά 3.000 στρατιωτών και 189 αξιωματικών. Τα οστά του στρατηγού Gandin δεν αναγνωρίστηκαν ποτέ.

Αναφορικά με το ζήτημα της ανάδειξης και προώθησης του στοιχείου της ιστορικής μνήμης στην περίπτωση της Μεραρχίας Acqui, είναι δυνατόν να παρατηρήσει κανείς ότι μεταπολεμικά και μάλιστα από αρκετά νωρίς είχαν υπάρξει προσπάθειες ώστε να διατηρηθεί η ιστορική μνήμη του τραγικού γεγονότος. Σε αυτό, σημαντικό ρόλο επρόκειτο να παίζει και ο μηχανισμός απόδοσης δικαιοσύνης και

¹⁷⁵ Santini, F. (2017). «Reviewed Work: Cephalonia by Luigi Ballerini», *Italica* 94, τεύχ. 2, 381-383. Αποστολάτος, Γ. Κ. «Η σφαγή της μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά». 21 Σεπτεμβρίου 2003. <https://www.kathimerini.gr/society/162714/h-sfagi-tis-merarchias-acqui-stin-kefalonia/>.

¹⁷⁶ Σακκάτος, Ε. (2002). *Μεραρχία Άκουι: Η σφαγή των Ιταλών στην Κεφαλονιά. Η αντίσταση: ντοκουμέντα και κείμενα, το φάλτσο μαντολίνο του Κορέλι, νέα συγκλονιστικά στοιχεία από γερμανικές πηγές* (β΄ έκδοση συμπληρωμένη). Αθήνα: Εστία, σ. 137.

¹⁷⁷ Ο.π.

ευθυνών που δημιούργησαν και οργάνωσαν οι Σύμμαχοι ήδη από το 1945 μέσα από διαδικασίες όπως η Δίκη της Νυρεμβέργης. Οι Σύμμαχοι είχαν συγκεντρώσει, μεταξύ άλλων, πολύ σημαντικές πληροφορίες μέσα από το βιβλίο ενός Ιταλού ιερέα, ο οποίος είχε καταγράψει τις εμπειρίες διαφόρων επιζώντων που προέρχονταν από τη συγκεκριμένη ιταλική μονάδα¹⁷⁸. Επρόκειτο για τον στρατιωτικό ιερέα Formato, που ήταν ένας από τους ιερείς της Μεραρχίας και είχε εξαιρεθεί από την εκτέλεση. Μέσα από το βιβλίο του είναι δυνατόν να διαπιστώσει κανείς ότι, έστω και ανεπίσημα, αμέσως μετά τον πόλεμο είχε προβληθεί η ανάγκη για την δημιουργία και την διατήρηση της ιστορικής μνήμης της Μεραρχίας Acqui.

Ωστόσο, από τους υπευθύνους των σφαγών μόνο δύο Γερμανοί καταδικάστηκαν μεταπολεμικά σε ολιγόχρονη φυλάκιση. Για πολλά χρόνια η σφαγή παρέμενε άγνωστη, γιατί οι Γερμανοί δεν επιθυμούσαν να γίνει ευρέως γνωστό το γεγονός ότι μονάδες της Wehrmacht προέβησαν σε αυτήν την απάνθρωπη εκτέλεση. Η μικρή ποινή που επιβλήθηκε στον Lanz, πιθανόν να σχετίστηκε με το γεγονός ότι οι δικαστικές αρχές των Συμμάχων, πέρα από το προαναφερόμενο βιβλίο, δεν είχαν πολλές μαρτυρίες και καταθέσεις, ώστε να καταρτίσουν μεγαλύτερο κατηγορητήριο. Συγκεκριμένα, καταδικάστηκε σε 12 χρόνια φυλακή στη Νυρεμβέργη μετά το τέλος του πολέμου. Η ποινή του θα μπορούσε να χαρακτηριστεί πολύ ελαφριά σε σχέση με την βαρύτητα των εγκλημάτων του. Ακόμα και η ίδια η Ιταλία εκείνο το διάστημα δεν είχε προβεί σε ενέργειες, προκειμένου να αναδείξει το μέγεθος της τραγωδίας που είχε λάβει χώρα στην Κεφαλονιά πριν από δύο χρόνια. Γι' αυτό το λόγο δεν είχαν προσέλθει Ιταλοί κατήγοροι στη Δίκη της Νυρεμβέργης, για την συγκεκριμένη υπόθεση. Δεν είναι έτσι τυχαίο, ότι το δικαστήριο αποδέχτηκε τον ισχυρισμό του Lanz πως ο ίδιος είχε προσπαθήσει να αποτρέψει την σφαγή, με αποτέλεσμα να έχει μια ήπια ποινή σε σχέση με το μέγεθος της σφαγής των αιχμαλώτων Ιταλών στρατιωτών¹⁷⁹.

Η ιστορική μνήμη για εγκλήματα των Γερμανών, όπως της Acqui, έπρεπε ουσιαστικά να εξαφανιστεί εντελώς. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως το Στρατιωτικό Δικαστήριο της Ρώμης το 1957 με κατηγορούμενους 30 Γερμανούς

¹⁷⁸ Farrell, N. (2005). *Mussolini: A New Life*. London: Orion Publishing Group, σ. 174.

¹⁷⁹ Αποστολάτος, Γ. Κ. «Η σφαγή της μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά». 21 Σεπτεμβρίου 2003. <https://www.kathimerini.gr/society/162714/h-sfagi-tis-merarchias-acqui-stin-kefalonia/> Lamb, R. (1996). *War in Italy, 1943-1945: A Brutal Story*. Cambridge, MA: Da Capo Press, σ. 118.

κατέληξε στην αθώωση τους το 1960, εξαιτίας των εμποδίων που έθεσαν οι υπουργοί Martino και Taviani, καθιστώντας φανερό ότι πιο πολύ ενδιαφέρονταν να μην ενοχλήσουν τη γερμανική κυβέρνηση, παρά να δικαιώσουν τους Ιταλούς στρατιώτες¹⁸⁰. Αυτή η στάση ήταν συνδεδεμένη με την γενικότερη τάση και δικαιολογία του μεταπολεμικού γερμανικού κόσμου, ότι το ναζιστικό παρελθόν έπρεπε πλέον να ξεχαστεί και να τεθεί στο περιθώριο πάση θυσία. Δεν είναι τυχαίο ότι μια προσπάθεια που επιχειρήθηκε το 1964 από τον τότε γενικό εισαγγελέα του Dortmund, ώστε να ανοίξει πάλι αυτή η υπόθεση, δεν είχε κανένα αποτέλεσμα. Το γενικότερο πολιτικό κλίμα επέβαλε ένα πέπλο σιωπής για υποθέσεις όπως η σφαγή της Μεραρχίας Acqui. Το 2002 πάντως, η υπόθεση άνοιξε εκ νέου από μέρους του νέου γενικού εισαγγελέα της πόλης του Dortmund.

Στην Ιταλία το πιο σημαντικό αρχείο για τις εκτελέσεις Ιταλών στρατιωτών της Κεφαλονιάς και της Κέρκυρας είναι αυτό του Ιστορικού Γραφείου του Στρατιωτικού Επιτελείου στη Ρώμη. Ιδρύθηκε από τον Εθνικό Σύλλογο Οικογενειών Επιζώντων, Βετεράνων και Πεσόντων της Μεραρχίας Acqui. Συγκεκριμένα πρόκειται για την αλληλογραφία της Ανώτατης Διοίκησης του Γενικού Επιτελείου του Ιταλικού Στρατού και εγγραφές στα ιστορικά ημερολόγια της Ανώτατης Διοίκησης. Περιλαμβάνει τρεις φακέλους με πάνω από διακόσια έγγραφα της υπουργικής επιτροπής για τη μελέτη της αντίστασης του ιταλικού στρατού στην ηπειρωτική Ελλάδα και στα Ιόνια Νησιά (τις λεγόμενες κάρτες CO.RE.M.IT.E.). Η δουλειά αυτή ολοκληρώθηκε στα μέσα της δεκαετίας του '90. Υπάρχουν διακόσιες δέκα γερμανικές μαρτυρίες στις διαδικασίες του εισαγγελέα του Dortmund και του Μονάχου, γερμανικά ημερολόγια πολέμου, έγγραφα των βρετανικών και αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων πρωτότυπων εγγράφων από τη συμμαχική στρατιωτική αποστολή του 1944. Στο Ιστορικό Αρχείο της Βουλής των Αντιπροσώπων κατατέθηκαν τα συλλεγμένα έγγραφα από την Επιτροπή που συστάθηκε το 2003 για αποσαφήνιση των ευθυνών για την απόκρυψη αρχείων που σχετίζονται με τα εγκλήματα πολέμου των Ναζί¹⁸¹.

¹⁸⁰ Rapetti Cfr. , (2005). *Cefalonia 1943* ,Quaderno di Storia contemporanea σ. 37.

¹⁸¹ Insolubile, I. (2004). *La resistenza a Cefalonia tra memoria e storia*, ANRP, Roma.

5.2 Η περίπτωση του Amos Pampraloni και η ύπαρξη Ιταλών αντιφασιστών στις γραμμές του Ε.Λ.Α.Σ.

Ο Amos Pampraloni ήταν ένας αντιφασίστας Ιταλός αξιωματικός με αρκετά καλή μόρφωση και επαφές με τις Ε.Α.Μικές οργανώσεις του νησιού. Από την περίοδο ακόμα της ιταλικής Κατοχής, δεν έτρεφε εχθρικά αισθήματα απέναντι στο ελληνικό πληθυσμό της Κεφαλονιάς. Ο ίδιος, σύμφωνα με ορισμένες μαρτυρίες ντόπιων, προσέφερε βοήθεια στον τοπικό πληθυσμό με την διανομή τροφίμων και φαρμάκων, κατά την δύσκολη εκείνη περίοδο πριν από την συνθηκολόγηση των Ιταλών το 1943. Μέσα στους κόλπους της Μεραρχίας Acqui ήταν γνωστό πως δεν έτρεφε ιδιαίτερα φιλικά αισθήματα έναντι του ιταλικού φασιστικού καθεστώτος. Η συμμετοχή του στα ιταλικά στρατεύματα κατοχής στην Κεφαλονιά αποτελούσε για τον ίδιο - χωρίς πάντως να αφήνει αυτό να διαφανεί άμεσα και ξεκάθαρα - ένα είδος βάρους. Ήταν ο πρώτος που αντιστάθηκε με την 1^η Πυροβολαρχία του 33^{ου} Συντάγματος Πυροβολικού και έβαλλε κατά των Γερμανών. Τα πρώτα βλήματα προς τις γερμανικές φορτηγίδες που επιχειρήσαν να προσεγγίσουν και να αποβιβάσουν Γερμανούς στρατιώτες στο Αργοστόλι, τον Σεπτέμβριο του 1944, προήλθαν από τα πυροβόλα που διοικούσε ο λοχαγός Pampraloni. Όπως είχε γράψει στο ημερολόγιό του, ούτε ο ίδιος και οι άλλοι Ιταλοί στρατιώτες, αλλά ούτε και οι Έλληνες φίλοι του ήθελαν να πατήσουν ποτέ το πόδι τους οι Γερμανοί στο νησί¹⁸².

Η 1^η Πυροβολαρχία του 33^{ου} Συντάγματος Πυροβολικού, που βρισκόταν υπό την διοίκηση του λοχαγού Amos Pampraloni, διατάχθηκε να μετακινηθεί στο χωριό Διλινάτα το βράδυ της 21^{ης} Σεπτεμβρίου. Εκεί, την επόμενη μέρα αιχμαλωτίστηκαν από Γερμανούς ορεινούς καταδρομείς¹⁸³. Όλοι οι Ιταλοί στρατιώτες εκτελέστηκαν στη συνέχεια εν ψυχρώ από τους Γερμανούς, δεξιά από το μικρό γεφύρι που βρίσκεται στη μέση της απόστασης μεταξύ των χωριών Διλινάτα και Φαρακλάτα. Επισκέφθηκα τον Μάιο του 2018 τον τόπο της εκτέλεσης μαζί με τον Διονύση Κωνσταντάκη, που ο ίδιος και η οικογένεια του περιέθαλψαν τον βαριά πληγωμένο

¹⁸² Βεντούρι, Μ. (2000). *Λευκή σημαία στην Κεφαλονιά. Η αληθινή ιστορία της αντίστασης και της σφαγής των Ιταλών στην Κεφαλονιά*, μτφ, Ν. Καλαμαρά – Φιλίππουπολίτη. Αθήνα: Καστανιώτη, σ. 182, 185.

¹⁸³ Schminck-Gustavus, C. (1994). *Οι ηττημένοι της Κεφαλονιάς*, επιμ. και μτφ. Μ. Κουτσιαύτη. Αθήνα: Σμίλη, σ. 15.

Ιταλό λοχαγό. Ο Rampaloni δέχτηκε μια σφαίρα στο λαιμό και θεωρήθηκε νεκρός. Επέζησε και θεραπεύτηκε, χάρις στη βοήθεια της οικογένειας του ιερέα Διονύσιου Κωνσταντάκη, η οποία τον έκρυψε αψηφώντας την ποινή της εκτέλεσης που είχαν ανακοινώσει οι Γερμανοί, για όποιον θα βοηθούσε Ιταλό στρατιώτη¹⁸⁴. Αργότερα κατέφυγε στα βουνά της Κεφαλονιάς και εντάχθηκε στις τοπικές δυνάμεις του Ε.Λ.Α.Σ.¹⁸⁵. Ο Rampaloni, σύμφωνα με μαρτυρία του, μετά τον πυροβολισμό που δέχτηκε για κάποια ώρα δεν μπορούσε να αντιληφθεί πολλά πράγματα, ακούγοντας απλά κάποιους σποραδικούς πυροβολισμούς¹⁸⁶.

Όταν έγινε η εκτέλεση των ανδρών του Rampaloni στα Διλινάτα της Κεφαλονιάς, μετά από την αναχώρηση του γερμανικού εκτελεστικού αποσπάσματος, έφτασε στον τόπο της σφαγής μια ομάδα ανταρτών. Βοήθησε τον Rampaloni να σταθεί στα πόδια του. Αργότερα κάπου κοντά στα Φαρακλάτα θα συναντούσε μια νεαρή κοπέλα, ονόματι Μαρίκα, μέλος της Αντίστασης και κόρη του ιερέα του χωριού, που τον βοήθησε να κρυφτεί για κάποιο διάστημα. Εκεί του προσφέρθηκαν οι πρώτες βοήθειες από τον πρακτικό γιατρό του χωριού. Η ίδια η Μαρίκα, όπως και αδελφός της, Άγγελος Κωνσταντάκης ήταν μέλη του εφεδρικού Ε.Λ.Α.Σ¹⁸⁷.

Η συνάντηση του Rampaloni με την νεαρή κοπέλα στάθηκε σωτήρια για τον ίδιο, δεδομένου ότι εκείνος σκόπευε να πάει στο νοσοκομείο του Αργοστολίου. Εκείνες τις μέρες όμως, οι Γερμανοί εκτέλεσαν όλους τους Ιταλούς αρρώστους και τραυματίες που βρήκαν στο νοσοκομείο. Για τον ίδιο τον Rampaloni σύντομα μαθεύτηκε, ότι ήταν ζωντανός στα Φαρακλάτα και του προτάθηκε από το αρχηγείο των ανταρτών, που βρισκόταν στον Αίνο, να ενωθεί μαζί τους. Πράγματι, ο Rampaloni σύντομα ενώθηκε με τους αντάρτες, πέρασε στην Ρούμελη και πήρε μέρος σε μάχες εναντίον των Γερμανών στην περιοχή της Αμφιλοχίας και του Αγρινίου, μέσα από τις γραμμές του 2/39 Σύνταγματος του Ε.Λ.Α.Σ. Τον Σεπτέμβριο του 1944 μπήκε νικητής στο Αργοστόλι μαζί με το φίλο του αντάρτη Καββαδία¹⁸⁸. Μαζί του επέστρεψαν και οι Ιταλοί στρατιώτες που είχαν επιζήσει από τη σφαγή του 1943 στην Κεφαλονιά και είχαν ενταχθεί στον Ε.Λ.Α.Σ.

¹⁸⁴ Schminck-Gustavus, C. (1994), ο.π., σ. 18.

¹⁸⁵ Σακκάτος, Ε. (2002), ο.π., σ. 137.

¹⁸⁶ Schminck-Gustavus, C., ό.π., σ. 17.

¹⁸⁷ Σακκάτος, Ε. (2002). *Μεραρχία Άκου: Η σφαγή των Ιταλών.....*, σ. 79.

¹⁸⁸ Σακκάτος, Ε. (2002). *Μεραρχία Άκου: Η σφαγή των Ιταλών.....*, σ. 79.

Συνεπώς, ο Pampraloni, πολεμώντας μέσα από τις τάξεις του Ε.Λ.Α.Σ, και συγκεκριμένα υπηρετώντας στο 2/39 Σύνταγμα, στη Στερεά Ελλάδα, είχε παίξει πολύ σημαντικό ρόλο, στο να πείσει πολλούς Ιταλούς στρατιώτες να ενταχθούν στις δυνάμεις του Ε.Α.Μ. – Ε.Λ.Α.Σ. και να βοηθήσουν στις επιχειρήσεις των ανταρτών¹⁸⁹. Κάποιες φορές είχε χρησιμοποιήσει σκληρή γλώσσα για να πείσει τους συμπατριώτες του, ενώ άλλες φορές αντίστοιχα ήταν πιο μαλακός και ήπιος απέναντί τους. Σε κάθε περίπτωση, με βάση τις μαρτυρίες διαφόρων συμπολεμιστών, τόσο Ιταλών όσο και Ελλήνων, είχε υπάρξει ιδιαίτερα πειστικός και παράλληλα διακρινόταν για την αφοσίωση του στον αντιφασιστικό αγώνα των συμμάχων¹⁹⁰.

Τελικά, το Δεκέμβριο του 1944 ο Pampraloni πήρε φύλλο πορείας από τον Ε.Λ.Α.Σ για την Ιταλία. Το ίδιο συνέβη και με άλλους Ιταλούς αντιφασίστες που πολέμησαν στις γραμμές του Ε.Λ.Α.Σ.¹⁹¹ Ως το τέλος της ζωής του (γεννήθηκε στη Φλωρεντία το 1910 και απεβίωσε στην ίδια πόλη το 2006) υπήρξε ιδιαίτερα αγαπητός στην τοπική κοινωνία της Κεφαλονιάς και δεν έπαυε συχνά να επισκέπτεται το νησί. Ενδεικτική είναι η περίπτωση της επίσκεψής του στο νησί το φθινόπωρο του 2000. Πολλοί κάτοικοι της Κεφαλονιάς τότε έσπευσαν να τον υποδεχθούν¹⁹². Η σχέση που ανέπτυξε ο Pampraloni με το οργανωμένο αντιστασιακό κίνημα, πριν και μετά από την σφαγή της Μεραρχίας Acqui το 1943, είχε παίξει πολύ σημαντικό ρόλο σχετικά με το ζήτημα της βοήθειας που προσέφεραν οι Κεφαλλονίτες σε πολλούς Ιταλούς στρατιώτες που κρύφτηκαν από τους ντόπιους, ώστε να μην συλληφθούν και εκτελεστούν από τους Γερμανούς¹⁹³.

Μέσα από την συνέντευξη του ιστορικού Σπύρου Λουκάτου, που δημοσιεύτηκε στον «Ριζοσπάστη», είναι δυνατόν να δει κανείς πως επαναλαμβάνονται τα όσα είχε επισημάνει και πει πολλές φορές και ο ίδιος ο Pampraloni, σχετικά με το ζήτημα της συνεργασίας και των μαχών που έδωσαν από κοινού οι Ιταλοί αντιφασίστες με τους αντάρτες του Ε.Λ.Α.Σ. στην Κεφαλονιά. Αναφέρει την περίπτωση της ανταρτικής ομάδας που είχε προωθηθεί στην περιοχή

¹⁸⁹ «Τα «φάλτσα» του «Μαντολίνου του λοχαγού Κορέλι»: Συνέντευξη του ιστορικού Σπύρου Λουκάτου για το ανιστόρητο «λογοτέχνημα» του Μπερνιέρ». *Ριζοσπάστης*. 20 Αυγούστου 2000.
<https://www.rizospastis.gr/story.do?id=397138>

¹⁹⁰ Βεντούρι, Μ. (2000). *Λευκή σημαία στην Κεφαλονιά*....., σ. 182.

¹⁹¹ Βεντούρι, Μ., ό.π.

¹⁹² Βεντούρι, Μ. (2000). *Λευκή σημαία στην Κεφαλονιά*....., σ. 182.

¹⁹³ Βεντούρι, Μ., ό.π.

της Φάλαρης και είχε πολεμήσει δίπλα στην πυροβολαρχία του λοχαγού Ιταλού αντιφασίστα Ambrosini, ως ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της αρωγής προς τους Ιταλούς αντιφασίστες. Αυτή η ομάδα, όταν έγινε η επίθεση των Γερμανών, στάθηκε στο πλευρό του Ambrosini και όλοι οι άνδρες της έπεσαν μαχόμενοι. Εκείνες τις ημέρες, πολλά μέλη της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων (Ε.Π.Ο.Ν.) και του Ε.Α.Μ. σκοτώθηκαν κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών που έκαναν τα γερμανικά στούκας, στην πόλη του Αργοστολίου και τα γύρω χωριά.

Η ιστορία του Amos Pampaloni είναι συνυφασμένη με την μνήμη της συμμετοχής Ιταλών αντιφασιστών στις τάξεις των διαφόρων αντιστασιακών οργανώσεων και ιδιαίτερα του Ε.Α.Μ. – Ε.Λ.Α.Σ.¹⁹⁴. Είναι μάλιστα μια ιστορία, η οποία διαχρονικά δεν προβλήθηκε καθόλου στην επίσημη ιστορία των δυο χωρών. Στην ουσία διατηρήθηκε ως ιστορική μνήμη μέσα από βιβλία και αναφορές παλαιών μαχητών του Ε.Λ.Α.Σ και Ιταλών επιζώντων. Στην πραγματικότητα, η αυτομόληση Ιταλών στρατιωτών στις τάξεις της Αντίστασης εναντίον των κατακτητών ήδη είχε αρχίσει να σημειώνεται πριν από την συνθηκολόγηση της Ιταλίας τον Σεπτέμβρη του 1943. Στην περιοχή της Πελοποννήσου, της Στερεάς Ελλάδας, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας, μετά την συνθηκολόγηση της Ιταλίας ένα σημαντικό μέρος των ιταλικών μονάδων κατέφυγε στα βουνά. Πολλοί Ιταλοί ανέβαιναν στο βουνό με τον οπλισμό τους, ενώ άλλοι άοπλοι¹⁹⁵.

Ένα παράδειγμα αυτομόλησης Ιταλών στρατιωτών είναι η προσχώρηση 100 άοπλων Ιταλών στρατιωτών στο 6^ο Σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ. (Αργολίδος-Κορινθίας). Οι τελευταίοι ζήτησαν οπλισμό από τους αντάρτες, ώστε να πολεμήσουν και αυτοί εναντίον των Γερμανών. Το πρόβλημα, όμως, ήταν πως οι αντάρτες δεν διέθεταν εφεδρικό οπλισμό για να οπλίσουν και τους 100 αυτομόλους. Τελικά, το 6^ο Σύνταγμα μπόρεσε να οπλίσει 5 Ιταλούς στρατιώτες, ενώ σε άλλους 5 δηλώθηκε, ότι θα παραλάμβαναν όπλα από τη στιγμή που θα έπαιρναν από τις γερμανικές δυνάμεις, μετά από συγκρούσεις μαζί τους. Οι υπόλοιποι 90 Ιταλοί εστάλησαν για να βοηθήσουν τον τοπικό πληθυσμό σε αγροτικές εργασίες¹⁹⁶. Ο παλιός αντιστασιακός και αξιωματικός του Ε.Λ.Α.Σ, Γιώργος Ασούρας, τονίζει πως θυμόταν μόνο τα μικρά

¹⁹⁴ Δανέλλη, Τ. «Λευκή σημαία στην Κεφαλονιά: Το αντιπολεμικό μυθιστόρημα του Μαρσέλο Βεντούρι», ό.π.

¹⁹⁵ Μαθιόπουλος, Β. Π. (1980). *Η ελληνική Αντίσταση 1940-1944 και οι «σύμμαχοι», όπως καταξιώνεται από τα επίσημα γερμανικά αρχεία*. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 187.

¹⁹⁶ Σαράφης, Σ. (1999). *Ο ΕΛΑΣ*. Αθήνα: Επικαιρότητα, σ. 60.

τους ονόματα των 5 Ιταλών. Ο ένας λεγόταν Jimmy, ο άλλος Vittorio, ο τρίτος Γιοναννί, ο τέταρτος Pietro και ο πέμπτος Angelo. Επισημαίνει ότι είχαν διακριθεί σε διάφορες μάχες και είχαν επιδείξει ενθουσιασμό κατά την διάρκεια των επιχειρήσεων. Από αυτά τα 5 άτομα, πληροφορούμαστε, ότι ο Jimmy είχε τραυματιστεί δύο φορές σε μάχες κατά των Γερμανών. Τη μία φορά ήταν κατά τη διάρκεια των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων των Γερμανών τον Ιούνιο του 1944 και την δεύτερη φορά ήταν κατά την επίθεση που έκανε ο Ε.Λ.Α.Σ. σε σιδηροδρομικές γραμμές και εγκαταστάσεις στα παράλια του Νομού Κορινθίας. Τελικά σκοτώθηκε στη μάχη του Αχλαδόκαμπου στην Αργολίδα το Σεπτέμβρη του 1944 κατά τις τελευταίες επιχειρήσεις τους Ε.Λ.Α.Σ. ενάντια στους Γερμανούς, ενώ οι τελευταίοι είχαν αρχίσει να αποχωρούν από την Πελοπόννησο¹⁹⁷.

Παράλληλα, αναφέρεται η παρουσία Ιταλών μαχητών στις τάξεις του Ε.Α.Μ. – Ε.Λ.Α.Σ. κατά τις μάχες των Δεκεμβριανών στην Αθήνα στα τέλη του 1944. Πρόκειται για τον Agostino, τον Giovanni και τον Armando που ανήκαν στο φρουραρχείο του Ε.Λ.Α.Σ. στην περιοχή της Καλλιθέας. Εξ' αυτών, ο Armando σκοτώθηκε στις μάχες που έγιναν στην περιοχή Μακρυγιάννη στις 10 Δεκεμβρίου του 1944 από έκρηξη όλμου. Επίσης, ο Agostino σκοτώθηκε σε μάχη στο Κατσιπόδι (Δάφνη) στις 27 Δεκέμβριου του ίδιου έτους¹⁹⁸.

Εδώ βλέπουμε ένα σύνολο πληροφοριών, μεμονωμένων μεν αλλά σημαντικών, αναφορικά με το ζήτημα της ιστορικής μνήμης. Συντηρούνται μέσα από ένα σύνολο κειμένων, τα οποία δεν είναι ενταγμένα στην επίσημη ιστοριογραφία της Ελλάδας ή της Ιταλίας, αλλά προβάλλονται εν πολλοίς μέσα από τις μνήμες ανθρώπων, για τους οποίους την περίοδο του πολέμου και της Κατοχής, η συμμετοχή αυτών των Ιταλών αντιφασιστών ήταν ένα προσωπικό βίωμα. Δηλαδή, εδώ αντιλαμβανόμαστε τη διάσταση της ιστορικής μνήμης μέσα από τις προσωπικές μαρτυρίες και μνήμες.

5.3 Η διαχείριση της μνήμης της Μεραρχίας «Acqui».

Αρχικά, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι η διατήρηση της ιστορικής μνήμης από τα διάφορα εμπλεκόμενα μέρη, όπως της Ελλάδας, της Ιταλίας ή

¹⁹⁷ Μαθιόπουλος, Β. Π. (1980). *Η ελληνική Αντίσταση 1940-1944*....., σ. 189.

¹⁹⁸ ό.π.

αντίστοιχα της Γερμανίας, για γεγονότα όπως αυτό της σφαγής στην Κεφαλονιά το 1943, είναι συνυφασμένη με τη δημόσια ιστορία.

Στην περίπτωση που εξετάζουμε, μπορούμε να δούμε ότι η ευρύτερη ευαισθητοποίηση αναφορικά με την τραγωδία της ιταλικής μεραρχίας προήλθε αφενός μεν μέσω της χολιγουντιανής ταινίας «Το μαντολίνο του λοχαγού Corelli», αφετέρου δε μέσα από τις προσωπικές εμπειρίες των ίδιων των κατοίκων, για τους οποίους παράλληλα η ίδια η ταινία ήταν και ένα μέσο τουριστικής προβολής του νησιού τους. Υπό αυτό το πρίσμα, ο ρόλος του ιστορικού που ασχολείται με την δημόσια ιστορία μπορεί να θεωρηθεί ιδιαίτερα σημαντικός, καθώς συνίσταται σε αυτήν την διαδικασία διαμεσολάβησης μεταξύ των ποικίλων κοινωνικών ομάδων και του ιστορικού παρελθόντος¹⁹⁹.

Για πολλά χρόνια η Κεφαλονιά αναφερόταν μόνο περιστασιακά, αλλά μεταξύ του τέλους του 2000 και του 2001 υπάρχει μια καμπή, καθώς διαφορετικά γεγονότα συνδυάζονται για να προσελκύσουν την προσοχή των μέσων. Πρώτα απ' όλα, τον Οκτώβριο του 2000, εκδόθηκε το αξιόλογο βιβλίο του Alfio Caruso με τίτλο «*Italiani dovete morire*»²⁰⁰, που παρουσιάζει διεξοδικά τον Σεπτεμβρίου του 1943, εισάγοντας πολλαπλά μεμονωμένα γεγονότα σε μια συνολική αφήγηση, ακόμη και αν δεν αναφέρει τις πηγές που χρησιμοποίησε²⁰¹. Στη συνέχεια, τον Μάρτιο του 2001 η ομιλία του Προέδρου Carlo Azeglio Ciampi στην Κεφαλονιά ανοίγει μια συζήτηση στον τύπο που διήρκεσε μερικές εβδομάδες με την παρέμβαση αρθρογράφων και ιστορικών, ιδίως στο «*Il Corriere della Sera*» (Galli della Loggia) και στο «*la Repubblica*» (Bocca, Scalfari, Pirani, Villari)²⁰². Τέλος, η πόλη του Acqui Terme την Ιταλία σε μια προσπάθεια διατήρησης της ιστορικής μνήμης απονέμει βραβεία εις μνήμη των πεσόντων στην Κεφαλονιά²⁰³.

Στην προκειμένη περίπτωση της ιστορίας της σφαγής της Μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά το 1943, μπορούμε να δούμε πως η διατήρηση της ιστορικής μνήμης

¹⁹⁹ Noiret, S. (2014). «Internationalizing Public History». *Public History Weekly*,2(34). <https://public-history-weekly.degruyter.com/2-2014-34/internationalizing-public-history/>

²⁰⁰ Caruso, A. (2000). *Italiani dovete morire*, Milano: Longanesi.

²⁰¹ Filippini, M. (2001). *La vera storia dell'eccidio di Cefalonia: quello che gli italiani non hanno mai saputo sulla tragica fine della divisione Acqui*. Grafica MA. RO ed.

²⁰² Insolubile, I. (2004). *La resistenza a Cefalonia tra memoria e storia*, ANRP, Roma.

²⁰³ Bregantin L. (2019), «*L'occupazione dimenticata. Gli italiani in Grecia 1941-1943*», dottorato, Università Ca' Foscari di Venezia, σ. 76.

σε μεγάλο βαθμό έγινε ουσιαστικά από τους κατοίκους του νησιού. Όσοι έζησαν τα γεγονότα εκείνης της περιόδου κράτησαν ζωντανή αυτή τη μνήμη και την μετέφεραν στις νεώτερες γενιές, όπως διαπίστωσα ο ίδιος κατά την επίσκεψη μου στο νησί το 2018. Σημαντικό ρόλο έπαιξε επίσης η παρουσία και η δράση πολλών μαχητών του τοπικού Ε.Α.Μ.–Ε.Λ.Α.Σ. στα γεγονότα του Σεπτεμβρίου του 1943, οι οποίοι αργότερα διατήρησαν και τροφοδότησαν αυτή τη μνήμη με την έκδοση βιβλίων όπου καταγράφονταν οι μαρτυρίες τους.

Πέραν των ανωτέρω, επισημαίνεται ότι εδώ και τέσσερις δεκαετίες υπήρχε στην Κεφαλονιά μνημείο για τους πεσόντες της μεραρχίας Acqui. Τα αποκαλυπτήρια του μνημείου έκανε το 1980 ο Ιταλός Πρόεδρος Sandro Pertini. Οι εκδηλώσεις, από το 2001 και μετά, λαμβάνουν χώρα στο μνημείο για τους άνδρες της Μεραρχίας στην Κεφαλονιά με κάθε επισημότητα και με την παρουσία επισήμων από το ελληνικό και το ιταλικό κράτος. Για παράδειγμα, είναι χαρακτηριστικό το ακόλουθο απόσπασμα από την ηλεκτρονική έκδοση εφημερίδας της Ζακύνθου με ημερομηνία 10 Οκτωβρίου 2018, όπου διαβάζουμε τα ακόλουθα:

«75 χρόνια πέρασαν από τότε που οι Γερμανοί κατακτητές εκτέλεσαν πάνω από 5.000 Ιταλούς στρατιώτες που άνηκαν στην περίφημη Μεραρχία Acqui. Φέτος οι εκδηλώσεις έγιναν με την πρέπουσα τιμή από το ιταλικό κράτος. Το παρόν στην Κεφαλονιά έδωσε ο Υπαρχηγός των ενόπλων δυνάμεων της Ιταλίας συνοδευόμενος από αξιωματικούς όλων των Σωμάτων και από άγημα του ιταλικού στρατού. Οι εκδηλώσεις ξεκίνησαν με την κατάθεση στεφάνων στο μνημείο της Εθνικής Αντίστασης από Ιταλούς και Έλληνες. Στη συνέχεια έγινε κατάθεση στεφάνων στο λάκκο των πεσόντων Ιταλών στο Φανάρι και ολοκληρώθηκαν στο μνημείο των Ιταλών. Παρόντα σε όλες τις εκδηλώσεις ήταν σχεδόν όλα τα μέλη της ιταλικής παροικίας στην Κεφαλονιά. Φέτος ήταν η πρώτη φορά μετά από το 2013 που η ιταλική στρατιωτική ηγεσία έδωσε τόσο μεγάλο βάρος και προβολή στις τελετές για τους νεκρούς τους»²⁰⁴.

Είναι εμφανές ότι οι σκηνές των μαζικών εκτελέσεων και εξοντώσεων των Ιταλών από τους Γερμανούς υπήρξαν ένα συλλογικό βίωμα για την τοπική κοινωνία, που ήταν πολύ έντονο και την είχε συνταράξει σε μεγάλο βαθμό. Αυτό το στοιχείο είναι άρρηκτα συνυφασμένο με τα όσα προαναφέρθηκαν, ως προς την διάσταση

²⁰⁴ «Εκδηλώσεις μνήμης για την σφαγή της Μεραρχίας Άκουι». *Ημέρα Ζακύνθου*. 10 Οκτωβρίου 2018. <https://www.imerazante.gr/2018/10/10/184096> · Schmitz, F. «Kefalonia massacre: Revisiting a Nazi war crime in Greece». *Deuche Welle online*. 22 Σεπτεμβρίου 2018. <https://www.dw.com/en/kefalonia-massacre-revisiting-a-nazi-war-crime-in-greece/a-45602579>.

σχετικά με την δημόσια ιστορία και πως δομείται και οργανώνεται μέσα από τα προσωπικά βιώματα. Ως προς αυτό το στοιχείο, μπορεί κάποιος εδώ να λάβει υπόψη του την περίπτωση των όσων επισημαίνει η Clotilde Perrota, Πρόεδρος του ελληνοϊταλικού Πολιτιστικού Συλλόγου «Mediterraneo» στην Κεφαλονιά, «Όταν οι άνθρωποι είδαν τους Γερμανούς, να εκτελούν εν ψυχρώ τους Ιταλούς στρατιώτες, έμειναν άναυδοι»²⁰⁵.

Υπό αυτό το πρίσμα, βλέπουμε ότι καλλιεργείται ένα είδος ιστορικής μνήμης, όπου η ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινού προκύπτει και αναδύεται και μέσα από ενέργειες όπως η δημιουργία ενός τοπικού μικρού μουσείου στην Κεφαλονιά, το οποίο είναι αφιερωμένο στην Μερραρχία Acqui. Η κ. Perrota, τονίζει χαρακτηριστικά ότι το μουσείο αυτό αρχικά είχε ως στόχο του να παρουσιάσει απλώς την πολιτιστική παράδοση του νησιού της Κεφαλονιάς, η οποία, πέραν του ελληνικού της χαρακτήρα, διαθέτει και πολλά ιταλικά στοιχεία λόγω της μακρόχρονης παρουσίας των Ενετών στο νησί. Όμως, στην πορεία το συγκεκριμένο μουσείο ασχολήθηκε σε μεγάλο βαθμό με την ιστορία της σφαγής της Μερραρχίας Acqui. Τα μέλη του ελληνοϊταλικού συλλόγου θεώρησαν πως ήταν πολύ σημαντική η προσπάθεια για την διατήρηση της ιστορικής μνήμης, αναφορικά με τα όσα συνέβησαν στο νησί τον Σεπτέμβριο του 1943. Το μουσείο βρίσκεται στο Αργοστόλι, δίπλα στην Καθολική Εκκλησία του νησιού και περιλαμβάνει πλήθος φωτογραφιών, αποκόμματα εφημερίδων, καθώς και αρχεία της εποχής εκείνης, με τα οποία πληροφορείται ο επισκέπτης για τη σφαγή που έλαβε χώρα εκείνη την περίοδο²⁰⁶.

Για την ίδια την Ιταλία, ειδικά κατά τις τελευταίες δεκαετίες, η ιστορία της Μερραρχίας Acqui προβλήθηκε σε μεγάλο βαθμό, με το σκεπτικό του να αναδειχθεί μια διαφορετική ταυτότητα απενοχοποίησης και αντίστασης για τον μέσο Ιταλό, παρόλο που ιστορικά το επίσημο καθεστώς ήταν φασιστικό, ως την συνθηκολόγηση του 1943²⁰⁷. Στην διχασμένη μεταπολεμική Ιταλία, οι Ιταλοί δεν μπορούσαν ούτε να κάνουν επίσημη τελετή για να θρηνήσουν για τους νεκρούς στρατιώτες, διότι είχαν

²⁰⁵ «Η αλήθεια πίσω από το «μαντολίνο του λοχαγού Κορέλι» που αγνοούν οι Γερμανοί.». *News*. 21 Σεπτεμβρίου 2018 <https://www.news.gr/ellada/article/1316122/i-alithia-piso-apo-to-mantolino-tou-lochagou-koreli-pou-agnooun-i-germani.html>

²⁰⁶ Gill, J., & Edwards N., (2000). *The Rough Guide to the Ionian Islands: Kefallinia - Corfu - Ithaca - Lefkada - Paxos – Zakynthos*. London: Rough Guides, σ. 16.

²⁰⁷ Agarossi, E. (2000). *A Nation Collapses: The Italian Surrender of September 1943*, μτφ. Η. Fergusson II. Cambridge: Cambridge University Press, σ. 161.

πολεμήσει και είχαν πεθάνει και στα δύο αντίπαλα στρατόπεδα, και στο πλευρό των Γερμανών και στο πλευρό των Συμμάχων²⁰⁸. Αναλυτικότερα, η τραγική ιστορία της Μεραρχίας Acqui λειτούργησε ως εργαλείο απενοχοποίησης, προκειμένου να αναδειχθεί η αντίθεση του ιταλικού λαού στο Φασισμό και το Ναζισμό, παρ' όλο που η χώρα από τη δεκαετία του 1930 είχε υπάρξει στενός σύμμαχος της ναζιστικής Γερμανίας²⁰⁹. Αμέσως μετά την λύση της συμμαχίας του Άξονα, πολλοί Ιταλοί στρατιώτες επέλεξαν να πολεμήσουν κατά των Γερμανών σε σημείο αυτοθυσίας, όταν τους δόθηκε η ευκαιρία. Δηλαδή πολέμησαν ως σύμμαχοι των Γερμανών γιατί τους το επέβαλλε ο Mussolini, και όχι λόγω των προσωπικών τους πεποιθήσεων. Η ίδια η εξουσία του Mussolini κατέρρευσε. Κυρίως, όμως, οι ίδιοι οι Ιταλοί στρατιώτες έπεσαν θύματα του ναζιστικού καθεστώτος.

Τα τραγικά γεγονότα της Κεφαλονιάς και της Κέρκυρας παρουσιάστηκαν στην ιταλική κοινή γνώμη με το έργο του Giuseppe Moscardelli, *Cefalonia*, (εκδόσεις Roma, 1945). Πρόκειται για στρατιωτικό ιστορικό που χρησιμοποιεί την άμεση μαρτυρία ορισμένων επιζώντων για να παράσχει μια πρώτη μερική ανακατασκευή των γεγονότων. Σύμφωνα με τον Moscardelli, «*Το σημαντικό σημείο αυτής της μνήμης: το δράμα του στρατηγού διοικητή του νησιού, ενός άνδρα που καλείται να διαχειριστεί τις πραγματικότητες που προέκυψαν από την ιδιαιτερότητα της κατάστασης: η επίγνωση της μοίρας που κρέμεται πάνω από τους στρατιώτες του, η απόλυτη επίγνωση του στρατιωτικού καθήκοντος, η πίστη στον σύμμαχο που έχει γίνει εχθρός*»²¹⁰.

Στις πρώτες ανακατασκευές αυτές εμφανίζονται αμέσως στοιχεία ασάφειας που θα συνοδεύουν τις αποφάσεις για την Κεφαλονιά τις επόμενες δεκαετίες. Το 1946 δημοσιεύθηκε το βιβλίο του στρατιωτικού ιερέα Romualdo Formato, «*Η σφαγή της Κεφαλονιάς*» από τις εκδόσεις Ugo Mursia Editore, το οποίο επικεντρώνει την προσοχή πάνω απ' όλα στις ανθρώπινες πτυχές, καθώς και στη στρατιωτική διάσταση του δράματος της Κεφαλονιάς²¹¹.

²⁰⁸ Kettenacker, L., Riotte, T. eds. (2011). *The Legacies of Two World Wars: European Societies in the Twentieth Century*. New York: Berghahn Books, σ. 261.

²⁰⁹ Agarossi, E. (2000). *A Nation Collapses: The Italian Surrender of September 1943*, μτφ. H. Fergusson II. Cambridge: Cambridge University Press, σ. 161.

²¹⁰ Filippini, M. (2001). *La vera storia dell'eccidio di Cefalonia: quello che gli italiani non hanno mai saputo sulla tragica fine della divisione Acqui*. Grafica MA. RO ed.

²¹¹ Insolubile, I. (2004). *La resistenza a Cefalonia tra memoria e storia*, ANRP, Roma.

Ακόμα, το 1953, εκδίδεται η «Ιστορία της Ιταλικής Αντίστασης», από τον Roberto Battaglia (εκδόσεις Einaudi Editore), ο οποίος αφιερώνει δύο κεφάλαια στην «Αντίσταση των Ενόπλων Δυνάμεων στην εθνική επικράτεια και στο εξωτερικό» μετά τις 8 Σεπτεμβρίου 1943. Μερικές ιδιαίτερα σημαντικές σελίδες είναι αφιερωμένες στην τύχη της Μεραρχίας Acqui²¹².

Το 1963 εκδόθηκε το μυθιστόρημα του Marcello Venturi «Λευκή σημαία στην Κεφαλονιά» (εκδόσεις Mondadori) που έχει «την αξία της μαρτυρίας», σύμφωνα με αυτό που έγραψε στον πρόλογο ο πρώην πρόεδρος της Ιταλικής Δημοκρατίας Sandro Pertini. Το μυθιστόρημα σπάει «τη σιωπή που, αν ήταν κατανοητό για τη Γερμανία, ήταν απαράδεκτο για την Ιταλία». Η επιτυχία του βιβλίου φέρνει στην πραγματικότητα την προσοχή των γερμανικών και ιταλικών μέσων ενημέρωσης πίσω στην Κεφαλονιά²¹³.

Το 1964, ο κυνηγός των Ναζί Simon Wiesenthal ενδιαφέρθηκε για το θέμα και άρχισε να συλλέγει υλικό να ασκήσει νομική αγωγή. Τον Νοέμβριο του 1964, η Εισαγγελία του Dortmund ξεκινά επιτέλους μια διαδικασία έρευνας για τη σφαγή της Κεφαλονιάς. Μέχρι τότε, η λέξη δικαιοσύνη, για αυτό που συνέβη στο νησί ήταν απολύτως άγνωστη²¹⁴.

Κατά τα επόμενα είκοσι χρόνια, δεν εμφανίζονται κάποιες εκδόσεις βιβλίων, εκτός από τον τόμο του Mario Torsiello, «Οι λειτουργίες των Ιταλικών μονάδων τον Σεπτέμβριο-Οκτώβριο 1943», από το Ιστορικό Γραφείο του Γενικού Επιτελείου Στρατού, που εκτυπώθηκε το 1975. Ωστόσο, το βιβλίο αυτό σε όλα τα πιο αμφιλεγόμενα σημεία ακολουθεί τις πεποιθήσεις που είναι τώρα πάγιες, δικαιολογώντας τις τακτικές επιλογές του στρατηγού Gandin στις διαπραγματεύσεις με τους Γερμανούς²¹⁵.

Το 1981, δημοσιεύτηκε στην Αθήνα το έργο του Σπύρου Λουκάτου, «Τα χρόνια της ιταλικής και γερμανικής κατοχής και της αντίστασης». Ο Λουκάτος, γεννημένος στην Κεφαλονιά, παρουσιάζει την ελληνική άποψη σε αυτό που αποκαλεί «ιταλο-γερμανική σύγκρουση», και υπογραμμίζει την ελληνική συμβολή και την

²¹² Frank Meyer, H. (2013). *Il massacro di Cefalonia e la 1a divisione da montagna tedesca*, Paolo Gaspari Editore, Udine.

²¹³ Filippini, M. (2001). *La vera storia dell'eccidio di Cefalonia: quello che gli italiani non hanno mai saputo sulla tragica fine della divisione Acqui*. Grafica MA. RO ed.

²¹⁴ Insolubile, I. (2004). *La resistenza a Cefalonia tra memoria e storia*, ANRP, Roma.

²¹⁵ Insolubile, I. (2004). *La resistenza a Cefalonia tra memoria e storia*, ANRP, Roma.

εσωτερική σύγκρουση στη διαίρεση μεταξύ φασιστών και αντιφασιστών στην Μεραρχία Acqui²¹⁶.

Το 1985 δημοσιεύθηκαν δύο έργα στρατιωτικών ιστορικών, το πρώτο από το Γραφείο Ιστορίας του Γενικού Επιτελείου του Στρατού που εκδόθηκε από τον συνταγματάρχη Vincenzo Palmieri, με τίτλο «*Quelli delle Jonie e del Pindo*», και το άλλο του στρατηγού Renzo Apollonio, προέδρου της Εθνικής Ένωσης Οικογενειών Βετεράνων, Επιζώντων και Πεσμένων της Μεραρχίας Acqui, με τίτλο «*η Μεραρχία Acqui από τα βουνά στην Κεφαλονιά και την Κέρκυρα, 1943*». Η μεγαλύτερη καινοτομία βρίσκεται στα παραρτήματα του έργου του Apollonio, ο οποίος τα προηγούμενα χρόνια είχε κάνει έρευνα στα γερμανικά αρχεία, βρίσκοντας το πολεμικό ημερολόγιο του 22ου Σώματος Στρατού του στρατηγού Lanz. Η ανάγνωση των εγγράφων του επέτρεψαν να ρίξει νέο φως στις διαπραγματεύσεις που διεξήχθησαν μεταξύ του Gandin και των Γερμανών. Ο Apollonio είναι συνετός στις κρίσεις του για τον στρατηγό Gandin και, όσον αφορά τις επιλογές του στρατηγού, περιορίζεται στη διατύπωση παρατηρήσεων σε αυστηρά τεχνικό-στρατιωτικό επίπεδο²¹⁷.

Το 1993 εμφανίστηκε το έργο των Giorgio Rochat και Marcello Venturi, «*Η Μεραρχία Acqui στην Κεφαλονιά*», (εκδόσεις Mursia στη Ρώμη) το οποίο διερευνά το πλαίσιο της ιταλικής παρουσίας στα Βαλκάνια, την ιστορία της Μεραρχίας και τις διαφορετικές ιταλικές και γερμανικές απόψεις. Τα στρατιωτικά γεγονότα αντιμετωπίζονται από τους ιστορικούς Mario Montanari και Gerhard Schreiber, (1990, εκδόσεις Oldenburg, Μόναχο), οι οποίοι αναδημιουργούν την ιταλική και τη γερμανική τεκμηρίωση αντίστοιχα. Από την προσεκτική ανάγνωση των διαφόρων πηγών, έρχονται αντιφατικές υποθέσεις σε πολλές από τις λεπτομέρειες της ιστορίας της Κεφαλονιάς. Ειδικά η ανάγνωση των γερμανικών εγγράφων θα επέτρεπε την αναθεώρηση μερικών από τις πεποιθήσεις που υπάρχουν, ξεκινώντας από τις ανακατασκευές της άμεσης μεταπολεμικής περιόδου. Οι περισσότερες από τις ιταλικές πηγές καταστράφηκαν στην Κεφαλονιά κατά τη διάρκεια των μαχών. Το μόνο που υπήρχε ήταν οι όχι πάντα αξιόπιστες μαρτυρίες των επιζώντων μαρτύρων. Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η συμβολή του Christoph Schminck-Gustavus, ο οποίος

²¹⁶ Filippini, M. (2001). *La vera storia dell'eccidio di Cefalonia: quello che gli italiani non hanno mai saputo sulla tragica fine della divisione Acqui*. Grafica MA. RO ed.

²¹⁷ Filippini, M. (2001). *La vera storia dell'eccidio di Cefalonia: quello che gli italiani non hanno mai saputo sulla tragica fine della divisione Acqui*. Grafica MA. RO ed.

ταξιδεύει στο νησί αναζητώντας τα μέρη της μνήμης του Amos Pampaloni, ενός από τους πρωταγωνιστές του αντι-γερμανικού αγώνα²¹⁸.

²¹⁸ Meyer Frank, H. (2013). *Il massacro di Cefalonia e la 1a divisione da montagna tedesca*, Paolo Gaspari Editore, Udine.

6. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΤΗΣ ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ PINEROLO

6.1 Η ιστορική μνήμη και η περίπτωση της Μερραρχίας Πινερόλο

Η ιστορική μνήμη της Μερραρχίας Pinerolo μέσα στο χρόνο είναι πολύ λιγότερο διαδεδομένη από την ιστορία της Acqui, αν και περισσότερο γνωστή από την περίπτωση του ναυαγίου του ατμόπλοιου Orià. Τα γεγονότα που σχετίζονται με την Μερραρχία Pinerolo ήρθαν στην επιφάνεια πολύ πρόσφατα. Οι αναφορές στην παρουσία και προσχώρηση της ιταλικής μονάδας στον Ε.Λ.Α.Σ. είναι βασισμένες κυρίως σε κείμενα που μας άφησαν πίσω διάφοροι αξιωματικοί και καπετάνιοι του Ε.Λ.Α.Σ. καθώς και στελέχη του Ε.Α.Μ. Θεσσαλίας, όπως ο Λάζαρος Αρσενίου. Η μνήμη των γεγονότων που σχετίζονται με την Μερραρχία Pinerolo αφορά κυρίως την τοπική κοινωνία και την περιοχή της Θεσσαλίας, στα πλαίσια της οποίας έλαβαν χώρα τα διάφορα δραματικά γεγονότα που αφορούσαν τον συγκεκριμένο ιταλικό στρατιωτικό σχηματισμό²¹⁹.

Η Μερραρχία Pinerolo ήταν εγκατεστημένη στη Θεσσαλία ως στρατός κατοχής και είχε κατανείμει τις δυνάμεις στους τέσσερις νομούς και στην Καστοριά. Επρόκειτο για την 24η Μερραρχία Πεζικού της 11^{ης} Στρατιάς του Ιταλικού Στρατού. Το όνομά της προέρχεται από πόλη της Βόρειας Ιταλίας και θεωρείται ιστορικό σώμα, αφού είχε συμμετάσχει σε όλες τις στρατιωτικές επιχειρήσεις της χώρας. Κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έλαβε μέρος τόσο στην επίθεση έναντι της Γαλλίας, όσο και κατά της Ελλάδας το 1940-41 όταν ο Ελληνικός Στρατός ανέτρεψε την Ιταλική επίθεση και τους απώθησε στο αλβανικό έδαφος.

Στην Μερραρχία Pinerolo υπηρετούσαν 14.000 στρατιώτες και αξιωματικοί και οι μονάδες της ήταν κατανεμημένες ως εξής²²⁰:

- Το 13ο - 14ο και 313^ο Συντάγματα Πεζικού με έδρες, την Καστοριά-Γρεβενά, τον Βόλο-Αλμυρό και την Λάρισα, όπου και η Διοίκηση της Μερραρχίας.
- Πυροβολαρχίες υποστήριξης των 100/17 σε διάφορα σημεία της Θεσσαλίας.

²¹⁹ Αλεξάνδρου Χ., ό.π., σ. 57.

²²⁰ Αλεξάνδρου Χ., ό.π., σ. 41.

- Το 18^ο Σύνταγμα Πεδινού Πυροβολικού με έδρα την Λάρισα και διασπορά πυροβολαρχιών στο Βόλο, τα Τρίκαλα και την Καστοριά.

- Το 6ο Σύνταγμα Ιππικού Λογχοφόρων του Δούκα Αόστης στα Τρίκαλα.

- Η 31η Μονάδα Πεζικού του 6ου Συντάγματος Ιππικού Αόστης στα Τρίκαλα.

- Το 7ο Σύνταγμα Λογχοφόρων του Μιλάνου στο Σιμικλί.

- Το 3ο Τάγμα Πολυβολητών Σώματος Στρατού στον Αλμυρό.

- Το 24ο Τάγμα Ολμιστών των 88mm σε διάφορα σημεία της Θεσσαλίας.

- Ο 24ος Λόχος κανονιών.

- Το 130ο Τάγμα Μελανοχιτώνων, L' Aquila, στην Ελασσόνα και τον Τύρναβο.

- Ο 24ος Λόχος Μηχανικού στη Λάρισα.

- Το 32ο Τμήμα Υγειονομικού στη Λάρισα.

- Μονάδες Επιμελητείας, 9 νοσοκομεία εκστρατείας, τμήματα τεθωρακισμένων αυτοκινήτων, καραμπινιερίας και οικονομικής αστυνομίας²²¹.

Μετά την ανακωχή της 8^{ης} Σεπτεμβρίου 1943, τα τμήματα της Μεραρχίας που έδρευαν στους Νομούς Τρικάλων και Καρδίτσας, ήταν τα μοναδικά που δεν παραδόθηκαν στους Γερμανούς, θέλοντας να πολεμήσουν εναντίον τους. Ο διοικητής της Μεραρχίας Pinerolo στρατηγός Adolfo Infante, που ήταν φιλοβρετανός, ζήτησε από τον επικεφαλής της Συμμαχικής Στρατιωτικής Αποστολής στην Ελλάδα ταγματάρχη Chris Woodhouse οι άνδρες του να συμπολεμήσουν κατά των Γερμανών²²². Έτσι, από κοινού με τον υποδιοικητή Del Giudice και τον επιτελάρχη Bertì άρχισαν να διερευνούν τη δυνατότητα προσχώρησης στα ελληνικά ανταρτικά σώματα²²³. Οι πρώτες συζητήσεις προσχώρησης έγιναν στις αρχές Σεπτεμβρη στα

²²¹ Αλεξάνδρου Χ., ό.π., σ. 42.

²²² Αποστολάτος, Γ. Κ. «Η σφαγή της μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά». 21 Σεπτεμβρίου 2003. <https://www.kathimerini.gr/society/162714/h-sfagi-tis-merarchias-acqui-stin-kefalonia/>

²²³ Αλεξάνδρου Χ., ό.π., σ. 163' Condit, D. M. (1961). *Case Study in Guerrilla War: Greece During World War II*, ed. M. D. Uliassi and T. Olson, Washington, D.C.: Special Warfare Research Division, Special Operations Research Office, American University, σ. 72.

Τρίκαλα, όπου δεν υπήρχε γερμανική φρουρά και συνεχίστηκαν στην Πύλη Τρικάλων, όπου συμφώνησαν με την δημιουργία του πρωτόκολλου παράδοσης²²⁴.

Ο στρατηγός Infante προτιμούσε η Μεραρχία να συνεργαστεί με τον Ε.Δ.Ε.Σ. στην Ήπειρο, με τον οποίο είχε συγγενείς πολιτικές πεποιθήσεις. Αυτό συμβάδιζε και με τις επιδιώξεις της Βρετανικής Αποστολής. Ο στρατηγός πίστευε πως ο Ε.Λ.Α.Σ στην Θεσσαλία βρισκόταν υπό τον έλεγχο του ΚΚΕ, το οποίο είχε σκοπό να τον χρησιμοποιήσει για την κατάληψη της εξουσίας μετά την αποχώρηση των Γερμανών. Η μεταφορά όμως της Μεραρχίας στην Ήπειρο είχε πολλές δυσκολίες και, έτσι, επείσθη τελικά να συνεργαστεί με τον Ε.Λ.Α.Σ.²²⁵.

Το πρωτόκολλο παράδοσης/συνεργασίας αφορούσε την προσχώρηση της Μεραρχίας στις τάξεις του ΕΛΑΣ και την παράδοση του πολεμικού υλικού της, προκειμένου να αποφευχθεί η παράδοσή του στους Γερμανούς. Υπογράφηκε στις 11 Σεπτεμβρίου 1943, δηλαδή τρεις μέρες μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας, από εκπροσώπους της Βρετανικής Αποστολής, του Ε.Λ.Α.Σ. και του Εθνικού Δημοκρατικού Ελληνικού Συνδέσμου (Ε.Δ.Ε.Σ.)²²⁶. Αναλυτικότερα, το πρωτόκολλο συνυπέγραψαν οι Στέφανος Σαράφης και Άρης Βελουχιώτης από πλευράς του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ, ο ταγματάρχης Ραυτόπουλος εκ μέρους του ΕΔΕΣ, και ο ταγματάρχης Chris Woodhouse από την πλευρά των Βρετανών. Η συμφωνία προέβλεπε τη διατήρηση του οπλισμού των διαφόρων ιταλικών τμημάτων που προσχώρησαν, ώστε να πολεμήσουν δίπλα στα τμήματα του Ε.Λ.Α.Σ εναντίον των Γερμανών. Με την προσχώρηση στις τάξεις του ΕΛΑΣ, οι Ιταλοί θα πολεμούσαν από κοινού με τους Έλληνες αντάρτες εναντίον των Γερμανών, οργανωμένοι σε αυτοτελείς στρατιωτικές ομάδες. Η προσχώρηση θα γινόταν σταδιακά έτσι ώστε τα τμήματα των Ιταλών στρατιωτών να προσαρμοστούν στις συνθήκες του ανταρτοπολέμου. Στην συνέχεια, οι Ιταλοί θα αναλάμβαναν μόνοι τους την άμυνα

²²⁴ Ντελής, Β. «Η Μεραρχία Πινερόλο και το μαρτύριο των Ιταλών στην Νεράιδα: Επίδειξη ανθρωπιάς στη μέση του πολέμου». Mouzaki News. 19 Νοεμβρίου 2016. <https://mouzakinews.gr/i-merarchia-pinerolo-kai-to-martyrio-to/>

²²⁵ Ντελής, Β. «Η Μεραρχία Πινερόλο και το μαρτύριο των Ιταλών στην Νεράιδα: Επίδειξη ανθρωπιάς στη μέση του πολέμου». Mouzaki News. 19 Νοεμβρίου 2016. <https://mouzakinews.gr/i-merarchia-pinerolo-kai-to-martyrio-to/> Ζαχαρόπουλος, Α. «Η τραγωδία της Ιταλικής Μεραρχίας Πινερόλο (1943 – 1944)». Ελευθερία. 18 Δεκεμβρίου 2016. <https://www.eleftheria.gr/m/%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/item/143254.html> .

²²⁶ Αλεξάνδρου Χ., ό.π., σ. 163.

ενός τομέα στην Ελεύθερη Ελλάδα. Όσοι δεν θα ήθελαν να πολεμήσουν, θα περιορίζονταν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και, μόλις δινόταν η ευκαιρία, θα μεταφέρονταν στην Ιταλία, όπως και όσοι άλλοι το επιθυμούσαν. Μόνο αυτοί θα αποπλίζονταν, και ο οπλισμός τους θα μοιραζόταν στους αντάρτες, με την ίδια αναλογία που μοιράζονταν το συμμαχικό υλικό. Ο επικεφαλής Infante θα παρέμενε στην έδρα του Κοινού Γενικού Στρατηγείου.

Αποτέλεσμα των διαπραγματεύσεων ήταν να μεταφερθούν οι Ιταλοί στρατιώτες με τον οπλισμό τους, πίσω από την γραμμή αντιπαράθεσης τους Ε.Λ.Α.Σ. με τους Γερμανούς, στην περιοχή της Νεράιδας. Οι στρατιώτες αυτοί επιθυμούσαν τον επαναπατρισμό τους, μόλις το επέτρεπαν οι συνθήκες. Δεν ήταν έγκλειστοι, αλλά κυκλοφορούσαν ελεύθερα και διέμεναν στα άδεια σπίτια της Νεράιδας τον χειμώνα. Την διατροφή τους θα αναλάμβαναν οι Άγγλοι²²⁷.

Ωστόσο, απώτερος σκοπός των ανταρτών του ΕΛΑΣ ήταν να αποκτήσουν τον πολύτιμο και βαρύ οπλισμό των Ιταλών, που θα τους παρείχε αδιαμφισβήτητη μεγάλη ισχύ πυρός. Προσπαθούσαν να διαλύσουν την Μεραρχία, χρησιμοποιώντας διάφορα τεχνάσματα. Ο Βρετανός ταγματάρχης Woodhouse αναφέρει πως *«διασκόρπιζαν τους στρατιώτες σε διάφορες αποστολές, διέδιδαν κομμουνιστική προπαγάνδα και δανείζονταν ειδικούς και όπλα, τα οποία ποτέ δεν επέστρεφαν»*. Ως τα τέλη Σεπτεμβρίου, η Μεραρχία βρισκόταν σε φάση αποσύνθεσης, έχοντας μόνο τυπική ύπαρξη. Τον Οκτώβριο, οι αντάρτες του Ε.Α.Μ./Ε.Λ.Α.Σ. έστειλαν την μεραρχία να επιτεθεί στον Κρατικό Αερολιμένα της Λάρισας. Η επιδρομή είχε ως στόχο να καταστρέψει έξι διαδρόμους προσγείωσης, για να αναχαιτίσει την προσέγγιση των Γερμανών σε νησιά του Αιγαίου, αλλά απέτυχε. Ο στρατηγός Στέφανος Σαράφης στρατιωτικός διοικητής του ΕΛΑΣ, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι Ιταλοί δεν είχαν καμία επιθυμία να πολεμήσουν και ότι εάν γινόταν γερμανική επίθεση, θα λιποτακτούσαν και θα έφερναν σύγχυση στα τμήματα του ΕΛΑΣ. Ταυτόχρονα, ήταν καχύποπτος ως προς τις πολιτικές πεποιθήσεις μέρους των Ιταλών αξιωματικών, θεωρώντας ότι συνέχιζαν να είναι πιστοί στο φασισμό, και ήταν έτοιμοι να συνεργαστούν με τους Γερμανούς. Ακόμα, φοβόταν το ενδεχόμενο ο φιλοβρετανός στρατηγός Infante να συμμαχήσει με την Βρετανική Αποστολή κατά

²²⁷ Αλεξάνδρου Χ., σ. 57.

του ΕΛΑΣ. Έτσι, το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ αποφάσισε να αποπλίσσει την Pinerolo²²⁸.

Ο αποπλισμός έλαβε χώρα μετά από απόρρητη διαταγή που δόθηκε στις 14 Οκτωβρίου 1943 από το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ και έγινε με ταχύτητα και πλήρη επιτυχία, με εξαίρεση κάποια μικροεπεισόδια²²⁹. Συγκεκριμένα, στις 14 Οκτωβρίου 150 ιππείς του ΕΛΑΣ απόπλισαν με ξαφνική επίθεση τους 800 ιππείς του Συντάγματος Ιππικού της Αόστης σε δίωρη μάχη, όπου σκοτώθηκαν 19 Ιταλοί. Λίγες μέρες νωρίτερα, αποπλίστηκαν οι μονάδες της Δυτικής Μακεδονίας και της Ευρυτανίας, καθώς δήλωσαν εγγράφως ότι δεν θέλουν να πολεμήσουν. Σε επιστολή προς τον Infante, το Στρατηγείο του ΕΛΑΣ προσπάθησε να δικαιολογηθεί, χρησιμοποιώντας την επίφαση του «φιλικού αποπλισμού», προκειμένου να αποφευχθεί η συνεργασία των φασιστών αξιωματικών της Pinerolo με τους Γερμανούς, η οποία θα έθετε σε κίνδυνο τον ίδιο και τους Ιταλούς δημοκράτες. Ακόμα, ο ΕΛΑΣ μοίρασε φυλλάδιο στους Ιταλούς στρατιώτες, προσπαθώντας να κάνει τον αποπλισμό όσο γίνεται χωρίς επεισόδια. Στο φυλλάδιο αυτό, διαβεβαίωνε τους «αδερφούς» Ιταλούς ότι δεν έχει τίποτα εναντίον τους, χρησιμοποιώντας εκφράσεις όπως «*μας δώσατε τα όπλα σας, αλλά να μην αισθάνεστε στιγματισμένοι*» και «*Ο Ιταλικός και Ελληνικός λαός είναι αδέρφια, θάνατος στους Γερμανούς και στους φασίστες. Ζήτω η ελεύθερη Ελλάδα. Ζήτω η ελεύθερη Ιταλία*»²³⁰.

Έτσι, ο οπλισμός των Ιταλών, στο σύνολο του, πέρασε στις δυνάμεις των ανταρτών. Επρόκειτο για «*κανόνια, όλμους, πολυβόλα, οπλοπολυβόλα, δύο άρματα μάχης, πολλά στρατιωτικά αυτοκίνητα, ένα κινητό νοσοκομείο και τα 800 άλογα του Συντάγματος Ιππικού*», όπως αναφέρει ο Ζαχαρόπουλος²³¹. Με τα άλογα, την υποσαγή και τον βαρύ οπλισμό του βου Συντάγματος Ιππικού της Αόστης, που αποπλίστηκε στη θέση «Κιάνα» Μουζακίου, σχηματίστηκε η Θεσσαλική Ταξιαρχία Ιππικού του Ε.Λ.Α.Σ., με καπετάνιο τον Μίμη Τάσο (καπετάν Μπουκουβάλα),

²²⁸ Αλεξάνδρου Χ., ό.π., σ. 104-105, 114, 165.

²²⁹ Αλεξάνδρου Χ., ό.π., σ. 108

²³⁰ Αλεξάνδρου Χ., ό.π., σ. 109, 127· Σαράφης, Σ. (1964). *Ο ΕΛΑΣ*. Αθήνα: Σύγχρονο Βιβλίο, σ. 203· Φλάισερ, Χ. (1989). *Αίμα και Σβάστικα*, Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 231.

²³¹ Ζαχαρόπουλος, Α. «*Η τραγωδία της Ιταλικής Μεραρχίας Πινερόλο (1943 – 1944)*». Ελευθερία. 18 Δεκεμβρίου 2016.

<https://www.eleftheria.gr/m/%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8E%CE%BCE%CE%B1%CF%84%CE%B1/item/143254.html>

εμβληματική μορφή της θεσσαλικής αντίστασης²³². Μόνο με ένα μέρος από τα όπλα της ιταλικής Μεραρχίας είχε δημιουργηθεί στο Πήλιο η 16η Μεραρχία, η οποία σύντομα μεταφέρθηκε στην Στερεά Ελλάδα, λόγω επάρκειας δυνάμεων στη Θεσσαλία²³³.

Πιο συγκεκριμένα, οι στρατιωτικές δυνάμεις υπό τον Infante που αποπλίστηκαν ήταν οι εξής:

- Το 1ο Τάγμα του 14ου Συντάγματος του Αλμυρού.
- Το 1ο και το 3ο τάγμα της Αγίας και της Λάρισας αντίστοιχα του 313ου Συντάγματος.
- Το 3ο Τάγμα Πολυβόλων του Αλμυρού.
- Το 6ο Σύνταγμα Ιππικού της Αόστης στα Τρίκαλα.
- Η Πυροβολαρχία του 18ου Συντάγματος Πυροβολικού των Τρικάλων.
- Η 31η Μονάδα Πεζικού του Ιππικού της Αόστης στα Τρίκαλα

Ο αριθμός των στρατιωτών των παραπάνω μονάδων άγγιζε τα 5.500 άτομα.

Ο αποπλισμός των ιταλικών στρατευμάτων από τον Ε.Λ.Α.Σ. θεωρήθηκε από την βρετανική αποστολή ανοιχτή παραβίαση της συμφωνίας²³⁴. Το μεγαλύτερο μειονέκτημα αυτής της εξέλιξης ήταν η αποξένωση από τους Βρετανούς, καθώς η πρόταση για τον αποπλισμό των Ιταλών δεν έγινε δεκτή.²³⁵ Οι Άγγλοι αξιωματικοί δεν συμφώνησαν με τον αποπλισμό των Ιταλών, κυρίως γιατί οι ΕΑΜίτες είχαν πλέον στην κατοχή τους σύγχρονο οπλισμό, που τους έθετε σε θέση ισχύος έναντι του ΕΔΕΣ. Ως αποτέλεσμα, διέκοψαν την χρηματοδότηση και την παροχή βοήθειας προς τον ΕΛΑΣ για την σίτιση των άμαχων και αποπλισμένων πλέον Ιταλών, σαν αντίποινα²³⁶.

Οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης των αποπλισμένων πλέον Ιταλών στο οροπέδιο χωριό της Νεραΐδας επιδεινώθηκαν, όταν αυξήθηκε απότομα ο αριθμός τους. Το Δεκέμβριο του 1943, στάλθηκαν εκεί 2.500 επιπλέον Ιταλοί στρατιώτες.

²³² Σεβαστάκης, Α. (1991), *ό.π.*, σσ. 90-102.

²³³ Αλεξάνδρου Χ., *ό.π.*, σ. 16.

²³⁴ Σεβαστάκης, Α. (1991). *Καπετάν Μπουκουβάλας· Το αντάρτικο ιππικό της Θεσσαλίας*. Αθήνα: Ακμων, σ. 119.

²³⁵ Αλεξάνδρου Χ., *ό.π.*, σ. 165.

²³⁶ Condit, D. M. (1961). *Case Study in Guerrilla War: Greece During World War II*, ed. M. D. Uliassi and T. Olson, Washington, D.C.: Special Warfare Research Division, Special Operations Research Office, American University, σ. 73-74.

Διέφυγαν από το Καρπενήσι για να προστατευτούν από τους Γερμανούς, καθώς στις 7 Νοεμβρίου 1943 δύο γερμανικές φάλαγγες από την Λαμία και Αγρίνιο συνέκλιναν προς το Καρπενήσι. Ως αποτέλεσμα, μετά από μία βδομάδα επιχειρήσεων της Wehrmacht, ο αριθμός των Ιταλών ανήλθε στους 6.000, αριθμός υπεραρκετός για να θέσει σε μεγάλη κρίση την ήδη οριακή κατάσταση που υπήρχε στον ορεινό οικισμό. Με την εξέλιξη αυτή οι Ιταλοί στρατιώτες βρέθηκαν σε πολύ δεινή θέση, να μην έχουν οικονομική ενίσχυση και να προσπαθούν να επιβιώσουν από την ελεημοσύνη των κατοίκων σε ένα φτωχό ορεινό χωριό, κατεστραμμένο από τον πόλεμο²³⁷. Πολλοί Ιταλοί υπέφεραν από ελονοσία και από δυσεντερία, λόγω της κακής διατροφής τους²³⁸.

Τα ιστορικά γεγονότα που σχετίζονται με την Μερραρχία Pinerolo τα αναλύει διεξοδικά ο Χ. Αλεξάνδρου στο βιβλίο του με τίτλο «Μερραρχία Πινερόλο - Χρονικό της Αντίστασης και του Μαρτυρίου της (Σεπτέμβριος 1943- Δεκέμβριος 1944)». Ο συγγραφέας είχε ξεκινήσει την σχετική έρευνα, έχοντας ως κίνητρο τη συλλογή διαφόρων στοιχείων και πληροφοριών, μέσω των οποίων θα ήταν δυνατή η ανάδειξη της συνεισφοράς των τμημάτων της Μερραρχίας Pinerolo που στρατωνίζονταν στη Δυτική Θεσσαλία, στον αγώνα και την αντίσταση εναντίον των Γερμανών κατακτητών. Μέσα από το βιβλίο του μας προσφέρει ένα σύνολο πολύ σημαντικών στοιχείων και πληροφοριών. Είχαν αποτελέσει ισχυρά και άμεσα βιώματα για τους κατοίκους της περιοχής εκείνης στα ορεινά του Νομού Καρδίτσας²³⁹.

Στην συγκεκριμένη περίπτωση, η ιστορική μνήμη είναι συνδεδεμένη με την τραγωδία, καθώς περιγράφονται με λεπτομέρειες τα βάσανα των Ιταλών στρατιωτών. Αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ότι στις 27 Νοεμβρίου δύο μονάδες Γερμανών Αλπινιστών επιτέθηκαν στο Καρπενήσι, εφοδίων και σκότωσαν ακόμη και τους τραυματίες και τους αρρώστους που βρήκαν στο πρόχειρο νοσοκομείο της Νεράιδας. Οι υπόλοιποι Ιταλοί κατέφυγαν στα δάση των βουνών της Πίνδου όπου υπέφεραν από το κρύο και την πείνα και παρέμειναν περισσότερο από 20 μέρες. Η Νεράιδα καταστράφηκε ολοσχερώς από τους Γερμανούς, που έκαψαν σπίτια και λεηλάτησαν τις αποθήκες, ανατινάζοντας μέχρι και τις πηγές νερού²⁴⁰. Οι Ιταλοί, που είχαν μείνει

²³⁷ Αλεξάνδρου Χ., *ό.π.*, σ. 128.

²³⁸ Αλεξάνδρου Χ., *ό.π.*, σ. 53, 79.

²³⁹ Σεβαστάκης, Α., *ό.π.*, σ. 104· Αλεξάνδρου Χ., *ό.π.*, σ. 79.

²⁴⁰ Αλεξάνδρου Χ., *ό.π.*, σ. 104.

χωρίς τρόφιμα, έσκαψαν μικρές στοές κάτω από τα ερειπωμένα σπίτια για να προφυλαχθούν από το κρύο. Τρέφονταν με βελανίδια ή χορτάρια και, χωρίς καθόλου υγειονομική περίθαλψη, πέθαιναν κάθε μέρα κατά δεκάδες από την πείνα, το κρύο και ασθένειες. Ο αριθμός των νεκρών στα αγραφιώτικα χωριά πέρασε τους 1000²⁴¹.

Με το τέλος των γερμανικών επιχειρήσεων, οι Ιταλοί που επέστρεψαν στην Νεράιδα, έχοντας ζήσει ένα τραγικό χειμώνα μέχρι το Μάρτιο του 1944, με εντολή του ΕΛΑΣ διασκορπίστηκαν στα χωριά των Αγράφων, για να σωθούν από βέβαιο θάνατο, όπου και παρέμειναν μέχρι να μπορέσουν να επαναπατριστούν. Οι αντάρτες που και οι ίδιοι πεινούσαν, δεν ήταν σε θέση να τροφοδοτήσουν τους Ιταλούς. Το πενιχρό συσσίτιο αποτελούταν από 50 γραμμάρια ψωμί και 3 κουταλιές φασολιών την ημέρα, όπως αναφέρει ο Αλεξάνδρου. Ο κάθε χωρικός που φιλοξενούσε αντάρτη, αμειβόταν με μία χρυσή λίρα τον μήνα για τη διατροφή και ένδυση κάθε Ιταλού αξιωματικού και μισή λίρα για κάθε στρατιώτη²⁴². Από τους 8.000 στρατιώτες επέστρεψαν μόνο 2.200 μεταπολεμικά στην Ιταλία²⁴³.

Στην ιστορική μνήμη των κατοίκων των ορεινών χωριών των Αγράφων, έχει μείνει η εικόνα του «καλού ιταλού στρατιώτη». Οι Έλληνες χωρικοί περιέθαλψαν τους πρώην κατακτητές τους, δείχνοντας ανθρωπιά. Οι Ιταλοί, όντας πιο μορφωμένοι, βοήθησαν τις τοπικές κοινωνίες να ορθοποδήσουν και να ανασυντάξουν την οικονομική τους δραστηριότητα. Συνεπώς, δημιουργήθηκαν πολλές φιλίες μεταξύ Ελλήνων και Ιταλών, που διατηρήθηκαν επί χρόνια μέσω αλληλογραφίας, μετά την λήξη του πολέμου²⁴⁴.

²⁴¹ Αλεξάνδρου Χ., ό.π., σσ. 120-121· Ζαχαρόπουλος, Α. «*Η τραγωδία της Ιταλικής Μεραρχίας Πινερόλο (1943 – 1944)*». Ελευθερία. 18 Δεκεμβρίου 2016.

<https://www.eleftheria.gr/m/%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/item/143254.html>

²⁴² Αλεξάνδρου Χ., ό.π., σσ. 17, 69, 137, 163· Πλουμίδης, Σ. Γ. (2002) «*Η παράδοση των Ιταλών στην Ήπειρο (Σεπτέμβριος 1943)*», ό.π., σ. 335· Condit, D. M. (1961). *Case Study in Guerrilla War: Greece During World War II*, ed. M. D. Uliassi and T. Olson, Washington, D.C.: Special Warfare Research Division, Special Operations Research Office, American University, σ. 72.

²⁴³ Αποστολάτος, Γ. Κ. «*Η σφαγή της μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά*». 21 Σεπτεμβρίου 2003. <https://www.kathimerini.gr/society/162714/h-sfagi-tis-merarchias-acqui-stin-kefalonia/>

²⁴⁴ Ζαχαρόπουλος, Α. «*Η τραγωδία της Ιταλικής Μεραρχίας Πινερόλο (1943 – 1944)*». Ελευθερία. 18 Δεκεμβρίου 2016. <https://www.eleftheria.gr/m/%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/item/143254.html>

6.2 Η διαχείριση της μνήμης της Μεραρχίας Pinerolo.

Μετά τον πόλεμο, ο ιταλικός στρατός ανασύστησε τη Μεραρχία πεζικού Pinerolo στις 15 Απριλίου 1952. Η ιταλική κυβέρνηση αποφάσισε το 1953 να συγκεντρώσει τα λείψανα των νεκρών της Μεραρχίας Pinerolo. Την 1η Σεπτεμβρίου 1962, ως μέρος της αναδιοργάνωσης της ένοπλης δύναμης, η Μεραρχία μετατράπηκε σε Ταξιαρχία, που εξακολουθούσε να δραστηριοποιείται ως μηχανοκίνητη Ταξιαρχία Pinerolo.

Όμως, για πολλές δεκαετίες, όπως μαθαίνουμε μέσα από το βιβλίο του Χ. Αλεξάνδρου, αλλά και μέσα από τις διαδικτυακές πληροφορίες που βρήκαμε σχετικά με την εν λόγω εκδήλωση στην Καρδίτσα το 2016, οι ιταλικές και οι ελληνικές αρχές δεν είχαν προβεί στην ανέγερση κάποιου μνημείου στην μνήμη των ανδρών της Μεραρχίας Pinerolo, που είτε χάθηκαν, είτε συμμετείχαν αργότερα στον αγώνα της Εθνικής Αντίστασης, μέσα από τις γραμμές του Ε.Λ.Α.Σ. Αυτή η σιωπή, ειδικότερα, ως προς την ελληνική περίπτωση, ίσως ήταν συνδεδεμένη διαχρονικά με την γενικότερη τάση σιωπής που προσπάθησε να επιβάλλει μετά το 1949 το μετεμφυλιακό κράτος δεδομένου ότι αντιστασιακές οργανώσεις, όπως το Ε.Α.Μ. και ο Ε.Λ.Α.Σ., λόγω της πολιτικής - ιδεολογικής τους αντιπαλότητας με το καθεστώς που είχε επικρατήσει πλέον, έπρεπε να τεθούν στο περιθώριο και όλα τα γεγονότα που συνδέονταν με την δράση τους στην Κατοχή, να ξεχαστούν.

Εδώ, με άλλα λόγια, βλέπουμε πως μια συγκεκριμένη ιστορική πτυχή της περιόδου της Κατοχής και του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στον ελληνικό χώρο, διατηρήθηκε διαχρονικά στην μνήμη κυρίως μέσα από τις αφηγήσεις και περιγραφές μελών των τοπικών κοινωνιών, τη στιγμή που οι επίσημοι κρατικοί μηχανισμοί της Ελλάδας και της Ιταλίας έριξαν, για πολύ καιρό, ένα πέπλο σιωπής²⁴⁵.

Η ιστορική μνήμη διατηρήθηκε και ισχυροποιήθηκε ακόμα περισσότερο κατά την διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, χάρις στην τοπική κοινωνία της Καρδίτσας. Πρωταγωνιστικός σε αυτήν την διαδικασία ήταν ο ρόλος των κατοίκων των ορεινών χωριών, όπως της Νεραΐδας, όπου κυρίως έλαβε χώρα το δράμα της επιβίωσης των

E%B1%CF%84%CE%B1/item/143254.html

²⁴⁵ Αρσενίου, Λ. (1966). *Η Θεσσαλία στην Αντίσταση - Επικοί αγώνες του Θεσσαλικού λαού με σύνθημα: Ελευθερία ή Θάνατος*. Αθήνα: ιδιωτική έκδοση, σ. 39.

χιλιάδων Ιταλών στρατιωτών της Pinerolo. Πιο συγκεκριμένα, η πρωτοβουλία για την ανέγερση ενός μνημείου προς τιμήν των Ιταλών λήφθηκε από την Ένωση Αγραφιώτικων Χωριών του Νομού Καρδίτσας. Το μνημείο αυτό δημιουργήθηκε το 2009, με υποστήριξη των Δήμων Δήμους Νεβρόπολης Αγράφων και Ιτάμου, και αποτελεί ένδειξη της ελληνοϊταλικής φιλίας. Στο πλαίσιο της διατήρησης της μνήμης τιμώνται οι περίπου 1.500 Ιταλοί στρατιώτες της Μεραρχίας Pinerolo που χάθηκαν τον χειμώνα του 1943-1944 στα βουνά της Πίνδου²⁴⁶.

Επιπρόσθετα, μια αφορμή για την ανάσυρση της παράδοσης της Μεραρχίας Pinerolo στην ιστορική μνήμη ήταν οι εορτασμοί για τα εκατοστά γενέθλια του Pasquale Arpaia, βετεράνου της Pinerolo, που πραγματοποιήθηκαν στις 2 Ιανουαρίου 2014, στο δήμο Santa Maria la Carità, στην επαρχία της Νάπολης. Ο στρατιώτης Arpaia υπηρέτησε από το 1940 έως το 1943 στο 14ο Σύνταγμα Πεζικού της Μεραρχίας Pinerolo κατά τη διάρκεια του Πολέμου. Το 1939 το τμήμα πεζικού Pinerolo αποτελούταν από δύο συντάγματα πεζικού (το 13ο και το 14ο) και ένα σύνταγμα πυροβολικού (το 18ο) και συμμετείχε στον Β ΄ Παγκοσμίου Πόλεμο στο δυτικό μέτωπο των Άλπεων και στο ελληνοαλβανικό μέτωπο. Ο Arpaia τραυματίστηκε σε μάχη από θραύσματα χειροβομβίδας στη Βόρεια Αφρική στις 10 Μαρτίου 1941, κερδίζοντας τον «Πολεμικό Σταυρό». Η μπάντα της Pinerolo και αντιπροσωπεία αξιωματικών και στρατιωτών παρευρέθηκαν στην τελετή για τα 100α γενέθλιά του²⁴⁷. Ο διοικητής συνταγματάρχης Emilio Motolese απένειμε το έμβλημα της μονάδας στον βετεράνο. Εξέφρασε την ευγνωμοσύνη του προς όλους τους στρατιώτες της Μεραρχίας Pinerolo, για την πολύτιμη συνεισφορά που προσέφεραν στον σκοπό της Πατρίδας σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή που, στην πραγματικότητα, σηματοδότησε την έναρξη μιας νέας παγκόσμιας τάξης²⁴⁸.

Ο Arpaia, εμφανώς συγκινημένος, ευχαρίστησε για την τιμή που του έγινε και μίλησε για την περίοδο της υπηρεσίας του στις τάξεις της Pinerolo που, αν και δραματική, συνεχίζει να θυμάται με υπερηφάνεια και νοσταλγία. Ο εκατονταετής

²⁴⁶ « ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΙΝΕΡΟΛΟ΄ χρονικό αντίστασης και μαρτυρίου της Σεπτέμβριος 1943 Δεκέμβριος 1944». Δήμος Καρδίτσας. 23 Νοεμβρίου 2016. <https://dimoskarditsas.gov.gr/merarchia-pinerolo-chroniko-antistasis-kai-martyrioy-tis-septemvrios-1943-dekekivrios-1944/>

²⁴⁷ «Festeggiamenti per i 100 anni del Reduce di Guerra, Pasquale Arpaia». *Ministero della Difesa*. 2 Ιανουαρίου 2014

http://www.difesa.it/Il_Ministro/sottosegretari/GioacchinoAlfano/Eventi/Pagine/100_Arpaia.aspx

²⁴⁸ Ο.π.

βετεράνος του πολέμου δώρισε έναν πίνακα που έφτιαξε ο ίδιος με θέμα τη Μεραρχία Pinerolo. Αυτός ο πίνακας, σύμφωνα με ανακοίνωση του γραφείου τύπου της Pinerolo, θα εκτίθεται στην αίθουσα κειμηλίων της μονάδας, με την ευκαιρία των εκδηλώσεων που συνδέονταν με τον εορτασμό της εκατονταετίας από την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Την περίοδο αυτή είχε αναληφθεί πρωτοβουλία από την διοίκηση της Pinerolo ώστε να συλλέξει, να ανακτήσει, να διατηρήσει, να ενισχύσει τις αναμνήσεις, τα λείψανα, τις φωτογραφίες, τα υλικά των μαχητών που θα εκτίθενται στην αίθουσα του μουσείου τους για να διατηρήσουν ζωντανή τη μνήμη εκείνων που θυσιάστηκαν στο όνομα της Ιταλίας και να μεταδώσουν ιδανικά τις αξίες τους στις μελλοντικές γενιές ²⁴⁹.

²⁴⁹ Ο.π.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η διατήρηση της ιστορικής μνήμης μέσα στο χρόνο κατορθώνεται μέσω της ανάδειξης του παρελθόντος μιας κοινωνικής ομάδας ή μιας τοπικής κοινότητας, ή ακόμα ευρύτερα ενός έθνους. Αυτό το παρελθόν δεν είναι απλά γνώση, αλλά βιωμένη εμπειρία, που βαθμιαία σε συνδυασμό με όλα τ' άλλα στοιχεία, συνθέτει την εμπειρία ζωής μιας ομάδας. Ουσιαστικά είναι αυτό που ονομάζουμε συλλογική συνείδηση, το συλλογικό ασυνείδητο ενός έθνους. Περιλαμβάνει στοιχεία από την ιστορία και την παράδοση του έθνους, στοιχεία που εγγράφονται σε όλα τα άτομα μέσα από τη λειτουργία των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους και μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά.

Σε αυτή τη διαδικασία μεταβίβασης των αναμνήσεων από γενιά σε γενιά, διαδικασία που διαμορφώνει τη συλλογική μνήμη, σε τοπικό, κοινωνικό και εθνικό επίπεδο, πρωτεύοντα ρόλο διαδραματίζει το ερμηνευτικό πλαίσιο για την ανάκληση και την κωδικοποίηση των γεγονότων εκείνης της εποχής μέσα από μνημεία-σύμβολα, λέξεις-κλειδιά, μουσεία, βιβλία, κινηματογραφικές ταινίες, αφηγήσεις, τοπόσημα, αναμνηστικές τελετές και όλων των αναπαραστάσεων της μνήμης των ανθρώπινων κοινωνιών. Η συλλογική μνήμη στηρίζεται στη διαχείριση αυτών των αναπαραστάσεων, καθώς αποτελούν, ακριβώς, αυτά τα στοιχεία που είναι βαθιά ριζωμένα στις συνειδήσεις των ανθρώπων, ιδιαίτερα όσων επέζησαν από τραγικά πολεμικά γεγονότα, όπως οι περιπτώσεις της Acqui, της Pinerolo, του Mario Roselli και του Origi.

Απέναντι λοιπόν σ' ένα τόσο πυκνό και οδυνηρό παρελθόν, καθήκον του ιστορικού είναι να θέτει διαρκώς νέα ερωτήματα και να αναζητά απαντήσεις, εντοπίζοντας και τη δική του ευθύνη στην ερμηνεία της ιστορίας. Παρακολουθώντας τους «Πολέμους της Μνήμης» μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο διαπιστώνουμε πως οι αντιπαραθέσεις συνεχίζονται με λιγότερη ή μεγαλύτερη ένταση, αυτή την φορά με «πεδίο μάχης» την μνήμη. Μετά την ανατροπή του σοσιαλισμού στην Ανατολική Ευρώπη, το Ολοκαύτωμα των Εβραίων και την Αντιφασιστική Νίκη των Λαών το 1945, υποβαθμίστηκαν έως εξαφάνισης στη διαμόρφωση της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας.

Όπως σημειώνει ο Βρετανός ιστορικός Richard Evans, τις τελευταίες δεκαετίες οι ιστορικοί άρχισαν να κατανοούν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μέσα από

μα νέα οπτική²⁵⁰. Το αφετηριακό ερώτημα στο παρόν κείμενο αφορά τις αποτυπώσεις του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου στο σύγχρονο πολιτισμικό πλαίσιο, σε διεθνές επίπεδο. Πρόκειται για μια πυκνή χαρτογράφηση των ιταλικών τραγωδιών στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στον ελληνικό χώρο, συμπεριλαμβανομένων των χρήσεων και καταχρήσεων του παρελθόντος. Άραγε, η επικαιροποίηση της ιστορίας αντιτάσσεται στην ιστορικοποίηση του παρελθόντος ή υποβοηθά τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες συνδιαλέγονται με το παρελθόν τους²⁵¹;

Επιχειρώντας μια επισκόπηση της διαχείρισης της μνήμης για τις περιπτώσεις που εξετάσαμε στην μελέτη μας, διαπιστώνουμε ότι μπορεί να έχουν κοινές συνιστώσες, αλλά η διαχείρισή τους στο χρόνο ήταν πολύ διαφορετική. Η περίπτωση της Μερραρχίας Acqui, από πολύ νωρίς έτυχε της ανάλογης μνημόνευσης, τόσο από τις ελληνικές, όσο και από τις ιταλικές αρχές και τα τραγικά γεγονότα που συνέβησαν στην Κεφαλονιά μεταφέρθηκαν και στον κινηματογράφο. Η Acqui είναι η μοναδική ιταλική μονάδα που έδρασε στο εξωτερικό και στην οποία επετράπη, μετά την λήξη του Πολέμου να επιστρέψει στην Ιταλία με τις σημαίες και τον οπλισμό της, σε αναγνώριση της ηρωικής αντίστασης που προέβαλλε εναντίον των Γερμανών και της συνεργασίας της με τις ελληνικές αντιστασιακές δυνάμεις. Με κάθε επισημότητα τιμάται κάθε χρόνο στην Κεφαλονιά τον Σεπτέμβριο, η μνήμη των Ιταλών στρατιωτικών, με την παρουσία ανώτατων πολιτειακών παραγόντων και μεγάλη συμμετοχή των κατοίκων του νησιού, οι οποίοι διατηρούν ζωντανές τις μνήμες, αν και έχουν περάσει από τότε 77 ολόκληρα χρόνια.

Σε αντίθεση με την Μερραρχία Acqui, η περίπτωση της Μερραρχίας Pinerolo είναι γνωστή μόνο στην περιοχή της Θεσσαλίας και ειδικά στις περιοχές της Πίνδου όπου εγκαταστάθηκαν οι Ιταλοί στρατιώτες μετά τον αφοπλισμό τους. Μόλις το 2009 με πρωτοβουλία της Ένωσης Καρδιτσιώτικων Χωριών και των τοπικών Δήμων, δημιουργήθηκε ένα λιτό μνημείο στη μνήμη όσων χάθηκαν από την πείνα και τις αρρώστιες τον χειμώνα του 1943-1944. Οι ετήσιες μνημονικές εκδηλώσεις γίνονται με πρωτοβουλία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και την συμμετοχή εκπροσώπων της ιταλικής πρεσβείας και του ελληνικού κράτους. Ωστόσο η περίπτωση της Pinerolo,

²⁵⁰ Evans, R. (2006). *Memories, Monuments, Histories: The Re-thinking of the Second World War since 1989. National Identities*, 8 (4), σ. 324.

²⁵¹ Bevernage, B. (2009). *We Victims*....., σ. 5.

δεν απασχόλησε τον κινηματογράφο και εκτός από το βιβλίο του Χ. Αλεξάνδρου, οι υπόλοιπες αναφορές είναι αποσπασματικές σε βιβλία για την θεσσαλική αντίσταση.

Η περίπτωση του ναυαγίου του ατμόπλοιου *Ogia* ήταν μέχρι το 2014 σχεδόν άγνωστη στην Ελλάδα και την Ιταλία. Από τότε έως σήμερα έχουν γίνει σημαντικά βήματα για την διατήρηση της μνήμης των Ιταλών στρατιωτών που χάθηκαν στο μεγαλύτερο ναυάγιο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Στην εκδήλωση μνήμης που πραγματοποιείται κάθε χρόνο στο μνημείο που έστησε ο Δήμος Σαρωνικού, απέναντι από το σημείο του ναυαγίου στη θέση Χάρακας παρευρίσκονται εκπρόσωποι των οικογενειών των θυμάτων από την Ιταλία. Η μνήμη της ναυτικής τραγωδίας αποτυπώθηκε και σε ντοκιμαντέρ που γυρίστηκε με πρωτοβουλία κατοίκου της περιοχής με την συνδρομή του τοπικού Δήμου. Η περίπτωση του ναυαγίου του ατμοπλοίου *Mario Rosselli* είναι γνωστή μόνο στους ιστορικούς της περιόδου και στις οικογένειες των τραγικών νεκρών.

Μελετώντας τις περιπτώσεις των τραγωδιών που έζησαν τα ιταλικά στρατεύματα στον ελληνικό χώρο, διαπιστώνουμε ότι όσα συνέβησαν τα χρόνια του Πολέμου συνεχίζουν να διαμορφώνουν ταυτότητες και να αποτελούν αντικείμενο δημόσιων συζητήσεων. Όμως όσο απομακρυνόμαστε από τα γεγονότα, άλλες μνήμες παραμένουν ζωντανές και άλλες ξεθωριάζουν, όσο οι γενιές που τα έζησαν και πήραν μέρος σε αυτά αποχωρούν σταδιακά από το προσκήνιο της ζωής. Όταν λοιπόν οι σύγχρονοι των γεγονότων θα έχουν «φύγει», τον λόγο θα έχουν μόνο οι ιστορικοί, αφού οι πρώτοι δεν μπορούν να έχουν αντίλογο στο δημόσιο λόγο και την επιστημονική έρευνα. Με αυτή την διαδικασία είναι δυνατόν να έρθουν στην επιφάνεια συμπεριφορές και περιστατικά που η επίσημη μνήμη είχε αποθήσει στο περιθώριο, αλλά η συλλογική μνήμη είχε διατηρήσει ζωντανή και αναλλοίωτη την μνήμη τους²⁵².

Εν κατακλείδι, τα γεγονότα που εξετάσαμε, μέσα από την διαδικασία της δημόσιας ιστορίας αποκτούν μια «δεύτερη ζωή», αποκτούν ως παρελθόν μια νέα χρήση καθώς η ιστορία και το παρελθόν αναδεικνύονται για άλλη μία φορά σε προνομιακό πεδίο αντιπαραθέσεων, στον «πόλεμο της μνήμης»²⁵³.

²⁵² Βόγλης, Π. «Η διαστρέβλωση της ιστορίας σε όλο της το μεγαλείο». *Τα Νέα*. 27 Σεπτεμβρίου 2008. <https://www.tanea.gr/2008/09/27/lifearts/by-the-book/i-diastreblwsi-tis-istorias-se-olo-tis-to-megaleio/>

²⁵³ Κούντερα, Μ. (2011). *Το αστείο*, μτφ. Γ. Χάρης. Αθήνα: Εστία, σ. 323.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Πηγές

Ελληνόγλωσσες

- Αθανάσσινας, Γ. (1999). *Κέρκυρα 1943: Ιστορία από τα αρχεία των εμπολέμων*. Αθήνα: Μακεδονικές Εκδόσεις.
- Αρσενίου, Λ. (1966). *Η Θεσσαλία στην Αντίσταση - Επικοί αγώνες του Θεσσαλικού λαού με σύνθημα: Ελευθερία ή Θάνατος*. Αθήνα: ιδιωτική έκδοση.
- Λουκάτος, Σ. (2011). *Τα χρόνια της ιταλικής και γερμανικής κατοχής και της Εθνικής Αντίστασης στην Κεφαλονιά και την Ιθάκη*, τόμ. 3. Αθήνα: Νοβόλι.
- Σακκάτος, Ε. (2002). *Μεραρχία Άκουι: Η σφαγή των Ιταλών στην Κεφαλονιά. Η αντίσταση: ντοκουμέντα και κείμενα, το φάλτσο μαντολίνο του Κορέλι, νέα συγκλονιστικά στοιχεία από γερμανικές πηγές*, β' έκδ. συμπληρωμένη. Αθήνα: Εστία.
- Σαράφης, Σ. (1964). *Ο ΕΛΑΣ*. Αθήνα: Σύγχρονο Βιβλίο.
- Φλούντζης, Α. (1986). *Χαιδάρι: Κάστρο και βωμός της Εθνικής Αντίστασης* (β' έκδοση συμπληρωμένη). Αθήνα: Παπαζήση.

Ξενόγλωσσες

- Formato, R. (1968). *L' eccidio di Cefalonia*, terza edizione, Milano: Mursia.

Β. Βοηθήματα

Ελληνόγλωσσα

- Αβδελά, Ε. (1997). *Τί είναι η πατρίδα μας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Αλεξάνδρου, Χ. (2008). *Μεραρχία Πινερόλο*. Αθήνα: Gruppo d' Arte.
- Βελλιάδης, Αν. (2008). *Κατοχή: γερμανική πολιτική διοίκηση στην κατεχόμενη Ελλάδα, 1941 – 1944*. Αθήνα: Ενάλιος.
- Βεντούρι, Μ. (2000). *Λευκή σημαία στην Κεφαλονιά. Η αληθινή ιστορία της αντίστασης και της σφαγής των Ιταλών στην Κεφαλονιά*, μτφ. Ν. Καλαμαρά – Φιλιππουπολίτη. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Βούρη, Σ. (2002). «Μουσείο και συγκρότηση εθνικής ταυτότητας.» Στο Γ. Κόκκινος και Ε. Αλεξάκη (επιμ.), *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*, 68. Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Γκαζή, Α. (1999). «Η έκθεση των αρχαιοτήτων στην Ελλάδα (1829-1909). Ιδεολογικές αφετηρίες – πρακτικές προσεγγίσεις.», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 73, 45-53.
- Γκοφ, Ζ. (1998). *Ιστορία και μνήμη*, μτφ. Γ. Κουμπουρλής, επιμ. Ε. Γαζή, Αθήνα: Νεφέλη.
- Γκοφ, Ζ., & Νόρα, Ρ. (επιμ.) (1976). *Το έργο της ιστορίας*, μτφ. Κ. Μιτσοτάκη, Αθήνα: Κέδρος.
- Cohen, L., Manion, L., & Morisson, K. (2007). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, μτφ. Στ. Κυρανάκης, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Δαλκαβούκης, Β. Κ. (2010) «Προς μία ‘Ανθρωπολογία της Κατοχής και του Εμφυλίου’. Σχόλια πάνω σε μία ‘ιδρυτική’ αφήγηση για το τμήμα του Γ. Μπακόλα στην Αιτωλοακαρνανία» στο Κ. Μπαδά και Θ. Σφήκας (επιμ.), *Κατοχή-Αντίσταση-Εμφύλιος: Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*. Αθήνα: Παρασκήνιο, σ. 479-496.
- Ιστορικό Γραφείο του Πολεμικού Ναυτικού (1999), *Γεγονότα στο Αιγαίο μετά την ανακωχή*, τόμ. 16, Λέρος.
- Καλογηράτου, Α. (2004). «Η Έννοια της Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας. Μια Φιλοσοφική Προσέγγιση» (Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο). Θεσσαλονίκη.
- Κουλούρη, Χρ. (2012). *Αθέατες Όψεις της Ιστορίας*. Αθήνα: Ασίνη.
- Κούντερα, Μ. (2011). *Το αστείο*, μτφ. Γ. Χάρης. Αθήνα: Εστία.
- Κωνσταντινίδου, Χ. (1992). «Δημοσιογραφικές αρχές και αξίες. Η δεοντολογία ενός επαγγέλματος». *Θεωρία και Κοινωνία* 6, 213-254.
- Κωτσάκης, Κ. (2001). «Από το έκθεμα στο νόημα: Η ερμηνεία στη σύγχρονη θεωρία της αρχαιολογίας.», στο Μ. Σκαλτσά (επιμ.), *Η Μουσειολογία στον 21^ο αιώνα. Θεωρία και πράξη: Διεθνές Συμπόσιο, 21-24 Νοεμβρίου 1997: Πρακτικά*, 166-169. Θεσσαλονίκη: Εντευκτήριο.
- Λάβδας, Κ. (2002). *Ευρωπαϊκά Ιδεολογικά Ρεύματα κατά το β' μισό του 20ού αιώνα και τη Μετά-Σοβιετική Περίοδο: Δημιουργία και εξέλιξη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Λαμπροπούλου, Δ. (2011). *Η μνήμη της κοινότητας και η διαχείρισή της*. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα.
- Λεονταρίτης, Γ. Β. (1992). *Ο Συμβολισμός του Πανηγυρικού και ο Ιστορικός Λόγος*, τόμ. 14. Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού.
- Λιάκος, Α. (1998). *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία.*. Αθήνα: Πόλις.
- Μαθιόπουλος, Β. Π. (1980). *Η ελληνική Αντίσταση 1940-1944 και οι «σύμμαχοι», όπως καταξιόνεται από τα επίσημα γερμανικά αρχεία*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Μπούσχοτεν, Ρ. (1997). *Ανάποδα χρόνια: Συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900-1950)*, επιμ. Στ. Δαμιανάκος. Αθήνα: Πλέθρον.

- Πασχαλούδη, Ε. (2010). *Ένας πόλεμος χωρίς τέλος: η δεκαετία του 1940 στον πολιτικό λόγο, 1950-1967* (1η εκδ.). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Πετροπούλου, Χ. (2010). «Κορυσχάδες: Ο αφηγηματικός λόγος της συλλογικής βιωμένης ιστορίας στην δεκαετία του 1940» στο Κ. Μπαδά και Θ. Σφήκας (επιμ.), *Κατοχή-Αντίσταση-Εμφύλιος: Η Αιτωλοακαρνανία στη δεκαετία 1940-1950*. Αθήνα: Παρασκήνιο, σ. 364-377.
- Πλατόνωφ, Σ. Π., Παβλένκο, Ν. Γ., & Παρότκιν, Ι. Β. (1959). *Υπουργείο Αμύνης ΕΣΣΔ: Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος 1939-1945*, τόμ. Α, 8. Αθήνα: Κυψέλη,
- Πλειός, Γ. (2011). *Η κοινωνία της ενημέρωσης*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Πλουμίδης, Σ.Γ. (2011). «Η μνήμη των εθνικών πολέμων (1912-1922) στην Ελλάδα». *Η μνήμη της κοινότητας και η διαχείρισή της*. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα, 289-308.
- (2002) «Η παράδοση των Ιταλών στην Ήπειρο (Σεπτέμβριος 1943)», *Ηπειρωτικά Χρόνια*, τομ. 36, Ιωάννινα: Ανάτυπο, 325-339.
- Reyrot, J. (2002). *Η διδασκαλία της ιστορίας στην Ευρώπη*, μτφ. Α. Καζάκος. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Σεβαστάκης, Α. (1991). *Καπετάν Μπουκουβάλας: Το αντάρτικο ιππικό της Θεσσαλίας*. Αθήνα: Άκμων.
- Σούλος, Γ. «Βομβαρδισμοί Γερμανών στη Κέρκυρα το 1943», *Εθνικά*, φ. 15/11/2012.
- Schminck-Gustavus, C. (1994). *Οι ηττημένοι της Κεφαλονιάς*, επιμ. και μτφ. Μ. Κουτσιαύτη. Αθήνα: Σμίλη.
- Sorlin, P. (2004). *Ευρωπαϊκός Κινηματογράφος, Ευρωπαϊκές κοινωνίες 1939-1990*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Τσιάμπι, Π. (2014). *Η караβάνα στο βυθό της θάλασσας - Μονόλογος για τα θύματα του ατμόπλοιου Oriá (12-2-1944) στο νησί του Πατρόκλου*, μτφ. Κ. Κυρανάκου. Αθήνα: Α-Ω.
- Τσίγλη-Αρώνη, Κ. (2008). *Ιστορικές σχολές και μέθοδοι: εισαγωγή στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Φλάισερ, Χ. (1989). *Αίμα και Σβάστικά*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- (2012). *Οι πόλεμοι της μνήμης. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος στη δημόσια ιστορία*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Χαραλαμπίδης, Μ., (2012). *Η εμπειρία της Κατοχής και της Αντίστασης στην Αθήνα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Χουρμουζιάδης, Γ. (1999). *Λόγια από χώμα*. Σκόπελος: Νησίδες.

Ξενογλωσσα

- Avgouli, M., (1994). «The First Greek Museums and National Identity». Στο F. Kaplan (επιμ.), *Museums and the Making of 'Ourselves': The Role of Objects in National Identity*. Leicester: Leicester University Press, 246-265.
- Agarossi, E. (2000). *A Nation Collapses: The Italian Surrender of September 1943*, μτφ. H. Fergusson II. Cambridge: Cambridge University Press
- Bagdikian, H. B. (2004). *The New Media Monopoly*. Boston, MA: Beacon Press.
- Bakhurst, D. (1990). «Social Memory in Soviet Thought», στο D. Middleton και D. Edwards (επιμ.), *Collective Remembering*. London: Sage Publications, σ. 203-226.
- Bell, C. (1997). *Memory, Trauma and World Politics: Reflections on the Relations between past and present*. London: Palgrave MacMillan.
- Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*. U.S.A.: Free Press.
- Bevernage, B. (2009). *We Victims and Survivors Declare the Past to be in the Present. Time, Historical (in) justice and the Irrevocable*. Belgium: University of Ghent.
- Billig, M. (1990). «Collective Memory, Ideology and the British Royal Family», στο D. Middleton και D. Edwards (επιμ.), *Collective Remembering*. London: Sage Publications, σ. 60-80.
- Bodnar, J. (1994). «Public Memory in an American City: Commemoration in Cleveland.» Στο John R. Gillis (επιμ.), *Commemorations: The politics of National Identity*, 73. Princeton, N.J.: Princeton University.
- Bregantin L. (2019), «*L'occupazione dimenticata. Gli italiani in Grecia 1941-1943*», dottorato, Università Ca' Foscari di Venezia.
- Caruso, A. (2000). *Italiani dovete morire*. Milano: Longanesi.
- Castells, M. (2010). *End of the Millennium: The Information Age: Economy, Society, and Culture*, τόμ. 2, 2^η έκδ. West Sussex: Blackwell Publishers.
- Ciardi, L., Ghirardelli, M., & Grasso, M. (2019). *Dispersi sì, dimenticati mai: il naufragio del piroscafo Oria*. Firenze: Regione Toscana.
- Condit, D. M. (1961). *Case Study in Guerrilla War: Greece During World War II*, ed. M. D. Uliassi and T. Olson, Washington, D.C.: Special Warfare Research Division, Special Operations Research Office, American University.
- Confino, A. (1997). «A.H.R. Forum. Collective Memory and Cultural History: Problems of Method». *The American Historical Review*, 102(5), 1399.
- Connerton, P. (1989). *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crane, S. (1997). «Writing the individual back into collective memory». *The American Historical Review* 102, 1372-1381, Oxford University Press.
- Evans, R. (2006). «Memories, Monuments, Histories: The Re-thinking of the Second World War since 1989». *National Identities*, 8 (4), 324.
- Farrell, N. (2005). *Mussolini: A New Life*. London: Orion Publishing Group.

- Felice R. (1993). Prefazione στο *L'inganno Reciproco L'armistizio Tra L'italia E Gli Angloamericani Del Settembre 1943*, Roma :Ministero Per I Beni Culturali E Ambientali. Ufficio Centrale Per I Beni Archivistici.
- Filippini, M. (2001). *La vera storia dell'eccidio di Cefalonia: quello che gli italiani non hanno mai saputo sulla tragica fine della divisione Acqui*. Grafica MA. RO ed.
- Frank Meyer, H. (2013). *Il massacro di Cefalonia e la 1a divisione da montagna tedesca*, Paolo Gaspari Editore, Udine.
- Gill, J., & Edwards N., (2000). *The Rough Guide to the Ionian Islands: Kefallinia - Corfu - Ithaca - Lefkada - Paxos – Zakynthos*. London: Rough Guides.
- Gillis, J.R. (1994). «Memory and Identity: The History of a Relationship». Στο John R. Gillis (επιμ.), *Commemorations: The politics of National Identity*, 3-24. Princeton, N.J.: Princeton University.
- Hallin, C. D. (1989). *The Uncensored War: The Media and Vietnam*. USA: University of California Press.
- Holsti, O. R. (1969). *Content analysis for the social sciences and humanities*. Boston, MA: Addison-Wesley.
- Hurley, A. (2010). *Beyond Preservation: Using Public History to Revitalize Inner Cities*. Philadelphia: Temple University Press.
- Insolubile, I. (2004). *La resistenza a Cefalonia tra memoria e storia*, ANRP, Roma.
- Johnson, G.W. (1999). «The origins of the Public Historian and the National Council on Public History», *The Public Historian*, 21(3), 167-179.
- Kettenacker, L., Riotte, T. eds. (2011). *The Legacies of Two World Wars: European Societies in the Twentieth Century*. New York: Berghahn Books.
- Lamb, R. (1996). *War in Italy, 1943-1945: A Brutal Story*. Cambridge, MA: Da Capo Press.
- Low-Beer, A. (2003). «School History, National History and the Issue of National Identity». *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research*, 3, 1-6.
- Lowenthal, D. (2015). *The past is a foreign country revisited*. New York: Cambridge University Press.
- Martel, G. (1986). «The revisionist as Moralist- A. J. P. Taylor and the Lessons of European History», στο G. Martel (επιμ.), *The Origins of the Second World War Reconsidered: The A. J. P. Taylor debate after twenty-five years*. Ney York: Routlege, σσ. 1-16.
- Noiret, S. (2014). «Internationalizing Public History». *Public History Weekly*,2(34). <https://public-history-weekly.degruyter.com/2-2014-34/internationalizing-public-history/>
- Olick, J. K. (1999) «Genre Memories and Memory Genres: A Dialogical Analysis of May 8, 1945 Commemorations in the Federal Republic of Germany». *American Sociological Review* 64, τεύχ. 3, 381-402.

- Padden, C. A. (1990). «Folk Explanation in Language Survival», στο D. Middleton και D. Edwards (επιμ.), *Collective Remembering*. London: Sage Publications, σ. 190-202.
- Quagliariello, G., & Craveri, P. (2006). *La seconda guerra mondiale e la sua memoria*, Calabria: Rubbetino.
- Rapetti, Cfr., (2005). *Cefalonia 1943*, Quaderno di Storia contemporanea. Edizioni Falsoriano.
- Rapini, A. (2005). *Antifascismo e cittadinanza. Giovani, identità e memorie nell'Italia repubblicana*. Bologna: Bononia University Press.
- Rossi, E.A., (1993). *L'inganno Reciproco. L'armistizio fra l'Italia e gli Anglo-Americani del settembre del '43*. Roma: Ministero per i beni culturali e ambientali. Ufficio centrale per i beni archivistici.
- Santini, F. (2017). «Reviewed Work: Cephalonia by Luigi Ballerini», *Italica* 94, τεύχ. 2 , 381-383.
- Shanks, M., & Tilley, C. (1993). «Presenting the past: towards a redemptive aesthetic for the museum.» Στο *Re-Constructing Archaeology* (2η έκδ.), 68-99. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sherman, D. (1994). «Art, Commerce and the Production of Memory in France after World War». Στο John R. Gillis (επιμ.), *Commemorations: The politics of National Identity*, 186. Princeton, N.J.: Princeton University.
- Smith, D. (1999). *Myths and Memories of the Nation*. New York: Oxford University.
- Stevenson, D. (1997). *The outbreak of the First World War: 1914 in perspective*. Basingstoke : Macmillan.
- Taylor, A. J. P. (1966). *The First World War: an illustrated history*. Middlesex: Penguin.
- (1966). *From Sarajevo to Potsdam*. London: Thames and Hudson.
- Viroli, M. (2020). *Per amore della patria: patriottismo e nazionalismo nella storia*. Gius: Laterza & Figli Spa.
- Winter, J. (2006), *Remembering War: The Great War Between Memory and History in the Twentieth Century*. London: Yale University Press.

Γ. Διαδικτυακές πηγές

- Αποστολάτος, Γ. Κ. «Η σφαγή της μεραρχίας Acqui στην Κεφαλονιά». 21 Σεπτεμβρίου 2003. <https://www.kathimerini.gr/society/162714/h-sfagi-tis-merarchias-acqui-stin-kefalonia/>
- «Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος». Ιστορικό Μουσείο Κρήτης - Οίκος Ανδρέου και Μαρίας Καλοκαρινού. 30 Ιανουαρίου 2021. <https://www.historical-museum.gr/gr/collections/view/b-pagkosmios-polemos>

- Βόγλης, Π. «Η διαστρέβλωση της ιστορίας σε όλο της το μεγαλείο». *Τα Νέα*. 27 Σεπτεμβρίου 2008. <https://www.tanea.gr/2008/09/27/lifearts/by-the-book/i-diastreblwsi-tis-istorias-se-olo-tis-to-megaleio/>
- Colmeiro, J. (2011). «Nation of Ghosts? Haunting, Historical Memory and Forgetting in Post-Franco Spain». *Electronic journal of theory of literature and comparative literature*, 4, 17-34. <http://www452f.com/index.Php/en/jose-colmeiro.html>
- Δανέλλη, Τ. «Λευκή σημαία στην Κεφαλονιά: Το αντιπολεμικό μυθιστόρημα του Μαρσέλο Βεντούρι». *Ριζοσπάστης*. 11 Ιανουαρίου 2001. <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=611810>
- Δενεζάκης, Α. «Η μεγαλύτερη ναυτική τραγωδία της Μεσογείου στα νερά του Σαρωνικού (φωτο & βίντεο)». *Ζείδωρον*. 12 Φεβρουαρίου 2020. https://zeidoron.blogspot.com/2020/02/blog-post_161.html
- Δρουμπούκη, Α. «Τι ψάχνει η σύγχρονη λογοτεχνία στην ιστορία; Με αφετηρία το Αθώοι και Φταίχτες της Μάρως Δούκα.» *Η Αυγή*. 28 Ιουλίου 2013. <http://www.avgi.gr/article/10811/692830/ti-psachnei-e-synchrone-logotechnia-sten-istoria->
- «Divisione Acqui, oggi la cerimonia per ricordare: Tra il pubblico una folta rappresentanza degli studenti delle scuole medie “Betteloni” e “Seghetti”». *Daily Verona Network*. 20 Σεπτεμβρίου 2019. <https://daily.veronanetwork.it/news/news-verona/divisione-acqui-oggi-la-cerimonia-per-ricordare/>
- «Documentaries: memORIA by George Iatrou, Greece». *Beyond Borders: International Documentary Festival. Kastellorizo, Greece*. <http://beyondborders.gr/en/1st-festival/documentaries/>
- «Εκδηλώσεις μνήμης για την σφαγή της Μεραρχίας Άκου». *Ημέρα Ζακύνθου*. 10 Οκτωβρίου 2018. <https://www.imerazante.gr/2018/10/10/184096>
- Ζαχαρόπουλος, Α. «Η τραγωδία της Ιταλικής Μεραρχίας Πινερόλο (1943 – 1944)». *Ελευθερία*. 18 Δεκεμβρίου 2016. <https://www.eleftheria.gr/m/%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/item/143254.html>
- «Η αλήθεια πίσω από το «μαντολίνο του λοχαγού Κορέλι» που αγνοούν οι Γερμανοί.». *News*. 21 Σεπτεμβρίου 2018 <https://www.news.gr/ellada/article/1316122/i-alithia-piso-apo-to-mantolino-tou-lochagou-koreli-pou-agnoun-i-germani.html>
- Hough, R. «Exploring Verona’s walls (and the Massacre of the Acqui Division)». Notes from Verona. 24 Απριλίου 2015. <http://www.notesfromverona.com/blog/veronas-walls-and-the-massacre-of-the-acqui-division#>

- Ιωνάς, Σ. «1943, η μάταιη αντίσταση της μεραρχίας Άκου». *Corfu History*. 15 Απριλίου 2021. <https://www.corfuhistory.eu/?p=1832>
- Κογιόπουλος, Κ. «Ένα μνημείο στα Λέγρενα για τα θύματα του μεγαλύτερου ναυαγίου στη Μεσόγειο». *Κώστας Κογιόπουλος*. 6 Φεβρουαρίου 2014. <https://kostaskogiopoulos.wordpress.com/2014/02/06/%ce%b5%ce%bd%ce%b1-%ce%bc%ce%bd%ce%b7%ce%bc%ce%b5%ce%b9%ce%bf-%cf%83%cf%84%ce%b1-%ce%bb%ce%b5%ce%b3%cf%81%ce%b5%ce%bd%ce%b1-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b1-%ce%b8%cf%85%ce%bc%ce%b1%cf%84%ce%b1-%cf%84/>
- Κόλια, Π. Α. (2008). «Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις». *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 4, 1-10. <http://openworkshop.pbworks.com/w/file/fetch/64390800/poioitikh-ereynaekpaideysh.pdf>
- Kosmidis, P. «The forgotten tragedies of the Aegean and the Ionian during WW2». *WW2 Wrecks*. 14 Φεβρουαρίου 2021. <https://www.ww2wrecks.com/portfolio/the-forgotten-tragedies-of-the-aegean-and-the-ionian-during-ww2/>
- «‘ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΠΙΝΕΡΟΛΟ’ χρονικό αντίστασης και μαρτυρίου της Σεπτέμβριος 1943 Δεκέμβριος 1944». Δήμος Καρδίτσας. 23 Νοεμβρίου 2016. <https://dimoskarditsas.gov.gr/merarchia-pinerolo-chroniko-antistasis-kai-martyriou-tis-septemvrios-1943-dekekvrrios-1944/>
- Μπαμπινιώτης, Γ. «Η σημαιο-λογία των εθνικών μας εορτών». *Το Βήμα*. 24 Νοεμβρίου 2008. <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/h-simaio-logia-twn-ethnikwn-mas-eortwn/>
- Ντελής, Β. «Η Μεραρχία Πινερόλο και το μαρτύριο των Ιταλών στην Νεράιδα: Επίδειξη ανθρωπιάς στη μέση του πολέμου». *Mouzaki News*. 19 Νοεμβρίου 2016. <https://mouzakinews.gr/i-merarchia-pinerolo-kai-to-martyrio-to>
- «Παυλόπουλος: Ιστορική η ευθύνη μας κατά του Ναζισμού, ενόψει ευρωεκλογών». *Πρώτο Θέμα*. 10 Φεβρουαρίου 2019. <https://www.protothema.gr/politics/article/863555/paulopoulos-istoriki-i-euthuni-mas-kata-tou-nazismou-enopsei-euroeklogon>
- Πηγαδάς, Ν. «Ένας Τιτανικός στον Σαρωνικό με τη σφραγίδα του Χίτλερ». *Εφημερίδα των Συντακτών*. 31 Ιανουαρίου 2016. <http://www.efsyn.gr/arthro/enas-titanikos-ston-saroniko-me-ti-sfragida-toy-hitler>
- Schmitz, F. «Kefalonia massacre: Revisiting a Nazi war crime in Greece». *Deuche Welle online*. 22 Σεπτεμβρίου 2018. <https://www.dw.com/en/kefalonia-massacre-revisiting-a-nazi-war-crime-in-greece/a-45602579>

- «Τα «φάλτσα» του «Μαντολίνου του λοχαγού Κορέλι»: Συνέντευξη του ιστορικού Σπύρου Λουκάτου για το ανιστόρητο «λογοτέχνημα» του Μπερνιέρ». *Ριζοσπάστης*. 20 Αυγούστου 2000. <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=397138>
- «The sinking of the ship Oria: The forgotten graveyard of 4200 Italians». *Il naufragio del piroscampo Oria 12 febbraio 1944*. 20 Νοεμβρίου 2020. http://www.piroscafooria.it/the_sinking_of_the_ship_oria.php
- «Το «μυστικό» ναυάγιο στον Σαρωνικό με τους πάνω από 4.000 νεκρούς -Τριπλάσιοι απ' ό,τι στον Τιτανικό». *Iefimerida.gr*. 13 Φεβρουαρίου 2017. <https://www.iefimerida.gr/news/318866/mystiko-nayagio-ston-saroniko-me-toys-pano-apo-4000-nekroys-triplasioi-ap-oti-ston>
- «Festeggiamenti per i 100 anni del Reduce di Guerra, Pasquale Arpaia». *Ministero della Difesa*. 2 Ιανουαρίου 2014. http://www.difesa.it/Il_Ministro/sottosegretari/GioacchinoAlfano/Eventi/Pagine/100_Arpaia.aspx
- Φιλίστωρ «Η караβάνα στον βυθό της θάλασσας (μονόλογος για τα θύματα του ατμόπλοιου ORIA (12-2-1944) στο νησί του Πατρόκλου)». *Η Ελεύθερη Ζώνη*. 30 Μαρτίου 2015. <http://www.elzoni.gr/html/ent/370/ent.53370.asp>